

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη

«Θύματα βασανιστηρίων - αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα:

Βιώματα και πολιτικές αντιμετώπισης»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αικατερίνη Κόμητα

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Επιβλέπων: Εμμανουήλ Σπυριδάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής

Μέλος επιτροπής: Δέσποινα Καρακατσάνη, Καθηγήτρια

Μέλος επιτροπής: Μαρία Νικολακάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Αθήνα, 2018

© 2018 – Αικατερίνη Κόμητα

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος, All Rights Reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας έκδοσης, εξολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση των μελετών για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

«Η ζωή δεν συνεχίζει πάντα μ' αυτό που θέλεις κι ονειρεύεσαι· κάποιες φορές πρέπει να προσαρμόσεις τον εαυτό σου στη ζωή και στη μεταβαλλόμενη κατάσταση»

Χασάν, επιζών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ABSTRACT	2
Κυριότερες Συντομογραφίες	3
Εισαγωγή	4
ΜΕΡΟΣ Α' : Θεωρητική επισκόπηση	6
1. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί	6
1.1. Η χρήση των όρων <i>θύμα</i> και <i>επιζών βασανιστηρίων</i> στην παρούσα έρευνα	6
1.2. Η έννοια <i>πρόσφυγας</i>	6
1.3. Η έννοια <i>βασανιστήριο</i>	8
1.3.1. Ενδεικτική ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία	10
2. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων στο διεθνές δίκαιο	15
2.1. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο	16
2.2. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων στο πλαίσιο των ΗΕ	17
2.2.1. Η Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων	18
2.3. Περιφερειακές συνθήκες	19
2.4. Η εθιμική φύση της απαγόρευσης των βασανιστηρίων	20
2.5. Διεθνές Προσφυγικό Δίκαιο	20
2.6. Διεθνές ποινικό δίκαιο	21
2.7. Διεθνή Γενικά Πρότυπα	21
2.8. Άλλα όργανα και μηχανισμοί στο πλαίσιο των ΗΕ	24
2.8.1. Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων	24
2.8.2. Υποεπιτροπή για τη Πρόληψη των Βασανιστηρίων και άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας	25
2.8.3. Ειδικός Εισηγητής για τα Βασανιστήρια	25
2.8.4. Το Ταμείο Εμπιστευμάτων των ΗΕ για τα Θύματα Βασανιστηρίων	26
2.8.5. Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης και Ταπεινωτικής Μεταχείρισης (CPT)	26
3. Οι επιπτώσεις των βασανιστηρίων	27
3.1. Εισαγωγή	27
3.2. Σωματικές επιπτώσεις	28

3.3. Ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις	30
3.4. Η περίπτωση των προσφύγων.....	33
4. Η αποκατάσταση των θυμάτων βασανιστηρίων.....	37
4.1. Εισαγωγή	37
4.2. Η έννοια της αποκατάστασης.....	38
4.2.1. Η έννοια της αποκατάστασης στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων	41
4.3. Η υποχρέωση των κρατών σε παροχή αποκατάστασης	42
5. Τα θύματα βασανιστηρίων στο πλαίσιο του ΚΕΣΑ και η ελληνική πραγματικότητα.....	45
5.1. Εισαγωγή	45
5.2. Βασικές έννοιες	46
5.3. Ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις.....	47
5.4. Ειδικές ανάγκες υποδοχής.....	48
5.5. Η εξέλιξη της διαδικασίας υποδοχής των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα	49
5.6. Εντοπισμός.....	51
5.6.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών.....	51
5.6.2. Η μέθοδος του εντοπισμού	53
5.6.3. Η ελληνική πραγματικότητα.....	54
5.7. Πιστοποίηση	56
5.7.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών.....	56
5.7.2. Η ελληνική πραγματικότητα.....	56
5.8. Ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις.....	58
5.8.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών.....	59
5.8.2. Η ελληνική πραγματικότητα.....	60
5.9. Συνθήκες υποδοχής των ευάλωτων προσώπων	61
5.9.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών.....	62
5.9.2. Η ελληνική πραγματικότητα.....	62
5.10. Υγειονομική περίθαλψη και αποκατάσταση.....	65
5.10.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών.....	65
5.10.2. Η ελληνική πραγματικότητα.....	66
5.11. Κράτηση	67
5.11.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών.....	68
5.11.2. Η ελληνική πραγματικότητα.....	68
ΜΕΡΟΣ Β' : Η έρευνα.....	69

6. Η μεθοδολογία της έρευνας	69
6.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας	69
6.2. Είδος έρευνας	69
6.3. Ερευνητικό εργαλείο	70
6.4. Πληθυσμός - Μέθοδος δειγματοληψίας – Δείγμα	72
6.5. Πρόσβαση	73
6.6. Ηθική και Δεοντολογία της Έρευνας – Διαδικασίες συνέντευξης.....	74
6.7. Συνεργασία με διερμηνείς.....	75
6.8. Εγγραφή δεδομένων	76
6.9. Αξιοπιστία - εγκυρότητα.....	76
6.10. Σημαντικότητα της έρευνας	77
6.11. Περιορισμοί της έρευνας	77
6.11.1. Αντικειμενικότητα.....	77
6.11.2. Γλωσσικά και πολιτισμικά εμπόδια.....	78
6.11.3. Η επαγγελματική ιδιότητα της ερευνήτριας	79
6.11.4. Γενίκευση.....	79
7. Αποτελέσματα της έρευνας	80
7.1. Δημογραφικά στοιχεία δείγματος.....	80
7.2. Άφιξη στην Ελλάδα και συνθήκες υποδοχής	81
7.2.1. Μαρτυρίες επαναπροώθησης.....	81
7.2.2. Η εμπειρία του <i>hotspot</i>	86
7.2.3. Η πρόσβαση στο άσυλο.....	103
7.2.4. Συνθήκες κράτησης	107
7.2.5. Επιβίωση.....	111
7.2.6. Πιστοποίηση	117
7.2.7. Προβλήματα υγείας και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.....	117
7.2.8. Η εμπειρία της συνέντευξης.....	123
7.2.9. Η ζωή σήμερα	126
7.3. Συμπεράσματα	135
7.4. Προτάσεις	141
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	143

Ευχαριστίες

Μέσα από τη δουλειά μου, ως δικηγόρου σε οργάνωση που υποστηρίζει νομικά και κοινωνικά αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες, έχω έρθει σε επαφή με πολλούς ανθρώπους που έχουν βιώσει ακραία βία.

Τα τελευταία τρία χρόνια δουλεύω αποκλειστικά με επιζώντες βασανιστηρίων σε ένα Πρόγραμμα που επιδιώκει να προσφέρει υπηρεσίες ολιστικής αποκατάστασης σε ανθρώπους με ανάλογο ιστορικό. Σ' αυτά τα τρία χρόνια, δουλεύοντας από κοινού τις υποθέσεις με επαγγελματίες άλλων ειδικοτήτων, ψυχολόγους, ψυχιάτρους, γιατρούς, κοινωνικούς λειτουργούς, μπόρεσα να αντιληφθώ ότι καμιά επιστήμη δεν είναι ολόκληρη και μόνο μέσα από την επαφή με άλλα επιστημονικά πεδία μπορείς να αντιληφθείς τον άνθρωπο και το βίωμά του στην ολότητά του.

Η διαδικασία αυτή, σε συνδυασμό με τη διάδρασή μου με τους επιζώντες, όλους αυτούς τους δυνατούς και σπουδαίους ανθρώπους που γνώρισα μέσα από το επάγγελμά μου, με άλλαξε. Σήμερα, δεν είμαι ο ίδιος άνθρωπος που ήμουν πριν τρία χρόνια.

Η εκπόνηση αυτής της μελέτης ήταν για μένα μια σπουδαία εμπειρία γιατί μου έδωσε την ευκαιρία να αποδώσω γραπτά και θεωρητικά τη μοναδική, ανθρώπινη εμπειρία να συνεργάζεται κανείς και να συνομιλεί με επιβιώσαντες βασανιστηρίων.

Θέλω να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που τόσο γενναιόδωρα μοιράστηκαν μαζί μου το βίωμά τους. Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τους διερμηνείς που έκαναν δυνατή την επικοινωνία μου μαζί τους, τους συναδέλφους μου και το ΕΣΠ που με βοήθησαν να υλοποιήσω την παρούσα εργασία, και τους φίλους που με υποστήριξαν ο καθένας με τον δικό του τρόπο. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου για την προτροπή και την κινητοποίηση που μου παρείχε.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα δικαιώματα των θυμάτων βασανιστηρίων, μεταξύ των οποίων και η αποκατάστασή τους, κατοχυρώνονται μέσα από μια μακροσκελή σειρά δεσμευτικών κειμένων σε διεθνές επίπεδο. Παράλληλα, οι Ευρωπαϊκές Οδηγίες αλλά και το εγχώριο δίκαιο, περιέχουν προβλέψεις για την υποστήριξη των αιτούντων άσυλο και των αναγνωρισμένων προσφύγων που έχουν υποστεί βασανιστήρια στη χώρα καταγωγής τους, αν και από το γράμμα του νόμου μέχρι την τελική εφαρμογή του, υπάρχει απόσταση.

Οι Οδηγίες και οι νόμοι αντικατοπτρίζουν το πώς το επίσημο κράτος και οι θεσμοί εκτιμούν τις ανάγκες των θυμάτων βασανιστηρίων. Η μελέτη αυτή επιδιώκει να διευρύνει την κατανόηση των σχετικών αναγκών, διερευνώντας τη σκοπιά των ίδιων των επιζώντων βασανιστηρίων. Ζητώντας τους να περιγράψουν τα βιώματά τους από την είσοδό τους στην Ελλάδα μέχρι και σήμερα, προσπαθεί να τους δει στην ολότητά τους ανιχνεύοντας τις ιατρικές, ψυχολογικές, κοινωνικές και προσωπικές τους ανάγκες, αγγίζοντας ταυτόχρονα τις πολιτικές διαστάσεις του θέματος.

Στην παρούσα έρευνα, πέντε αναγνωρισμένοι πρόσφυγες στην Ελλάδα (τέσσερις άντρες και μία γυναίκα) περιγράφουν το βίωμα ενός θύματος βασανιστηρίων που αιτείται άσυλο στην Ελλάδα, μέσα από ποιοτικές εις βάθος συνεντεύξεις. Οι πληροφορητές αναφέρουν εμπειρίες παράνομης επαναπροώθησης στην Τουρκία και κακομεταχείρισης από τις ελληνικές αρχές. Επίσης, περιγράφουν τα προβλήματα που αντιμετώπισαν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν στη διαμονή, στην παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, τα σοβαρά προβλήματα επιβίωσης αλλά και τις εμπειρίες τους μέσα από τη διαδικασία του ασύλου. Παράλληλα, καταθέτουν το προσωπικό τους όραμα και τις προσδοκίες τους για τη ζωή τους από εδώ και στο εξής. Μέσα από τις μαρτυρίες τους αναδύονται τα σοβαρά επακόλουθα των βασανιστηρίων από τα οποία εξακολουθούν να υποφέρουν· ανοιχτές πληγές που είναι αδύνατον να επουλωθούν όσο η ζωή τους παραμένει ασταθής και αβέβαιη λόγω των σοβαρών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν στην επιβίωσή τους.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Πρόσφυγες, Βασανιστήρια, Αποκατάσταση, Ανάγκες Υποδοχής

ABSTRACT

The rights of victims of torture, including the right to rehabilitation, are enshrined in a lengthy set of binding instruments of international law. At the same time, the European Directives, as well as domestic law, contain provisions to support both asylum seekers and recognized refugees who have been subjected to torture in their country of origin, although there is a difference between the letter of the law and its application.

Directives and laws reflect the way in which the state and institutions assess the needs of torture victims. This study seeks to broaden the understanding of these needs by investigating the perspective of the survivors of torture themselves. By asking them to give an account of their experiences from when they first entered Greece until the present day, this study endeavors to see survivors of torture in their entirety by assessing their medical, psychological, social and personal needs while at the same time touching upon the political dimensions of the subject.

In the present study, five recognized refugees (four men and one woman) describe the experience of a torture victim seeking asylum in Greece, through qualitative in-depth interviews. The interviewees report experiences of illegal push-backs to Turkey and ill-treatment by the Greek authorities. In addition, they describe the problems they faced and continue to face in finding accommodation and healthcare provision, their serious survival problems and their experiences going through the asylum process. At the same time, they talk about their personal vision and their life goals moving forward. Through their testimonies emerges the reality of the serious consequences of torture they continue to suffer; open wounds that cannot heal as long as their lives remain unstable and uncertain because of the serious challenges they face in their survival.

KEYWORDS: Refugees, Torture, Rehabilitation, Reception Needs

Κυριότερες Συντομογραφίες

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΠ: Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες

ΕΣΥ: Εθνικό Σύστημα Υγείας

ΗΕ: Ηνωμένα Έθνη

ΚΕΣΑ: Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου

ΚΥΤ: Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητική Οργάνωση

ν.: νόμος

Οδηγία για την Αναγνώριση: Οδηγία 2011/95/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας

Οδηγία για τις Διαδικασίες: Οδηγία 2013/32/ΕΕ σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας

Οδηγία Υποδοχής: Οδηγία 2013/33/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

παρ.: παράγραφος

ΠΔ: Προεδρικό Διάταγμα

Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης: Πρωτόκολλο των ΗΕ για την αποτελεσματική διερεύνηση και τεκμηρίωση των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας

Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων: Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (1984)

Ύπατη Αρμοστεία: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

AIDA: Asylum Information Database

IRCT: International Rehabilitation Council for Torture Victims

MSF: Médecins Sans Frontières

WHO: World Health Organization

Εισαγωγή

Παρότι η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων και άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης αποτελεί βασική αρχή του διεθνούς δικαίου· παρότι το νομικό πλαίσιο γύρω από αυτό το θέμα είναι ένα από τα πιο ανεπτυγμένα στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· παρότι οι σχετικές πρακτικές έχουν απαγορευτεί με πολλές διεθνείς και περιφερειακές πράξεις, ενώ η απαγόρευση αποτελεί επίσης κανόνα του εθιμικού διεθνούς δικαίου απολαμβάνοντας ένα σπάνιο καθεστώς αυστηρότητας ως κανόνας αναγκαστικού δικαίου· παρότι η Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων είναι μία από τις πιο ευρέως υιοθετημένες συνθήκες στο διεθνές δίκαιο με 158 επικυρώσεις· άνθρωποι βασανίζονται με απάνθρωπους τρόπους ακόμα και σήμερα, ακόμα και τη στιγμή που γράφονται ή διαβάζονται αυτές οι γραμμές, σε πάνω από 140 χώρες του κόσμου, δηλαδή σε πάνω από 60% του συνόλου των κρατών του κόσμου (Amnesty International, 2016).

Συχνά τα θύματα βασανιστηρίων μετά την απόδρασή τους ή την απελευθέρωσή τους, μη μπορώντας να συνεχίσουν τη ζωή τους με ασφάλεια στη χώρα καταγωγής τους, καταφέρνουν να την εγκαταλείψουν και να καταφύγουν σε μια άλλη χώρα όπου αιτούνται διεθνούς προστασίας.

Το 2017, οι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα ανήλθαν σε 58.661. Από το σύνολο αυτό, οι 4.880 αναγνωρίστηκαν ως ευάλωτοι, και από αυτούς οι 454 αναγνωρίστηκαν ως θύματα βασανιστηρίων και άλλης μορφής βίας και κακομεταχείρισης (AIDA, 2018), ποσοστό 0,77% επί του συνολικού αριθμού αιτούντων. Ο αριθμός αυτός, είναι εξαιρετικά μικρός αν λάβει κανείς υπόψη του τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία, το ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού που έχει υπάρξει θύμα βασανιστηρίων ανέρχεται σε ποσοστό από 5 έως 35% (IRCT, 2013).

Είναι βέβαιο ότι ο μεγάλος αριθμός αιτούντων διεθνούς προστασίας αποτελεί σοβαρή πρόκληση για τις ελληνικές αρχές. Το γεγονός αυτό προκύπτει και μέσα από τις πολυάριθμες, επιτόπιες εκθέσεις που διεξήχθησαν τα τελευταία χρόνια από ελληνικές και ξένες ΜΚΟ οι οποίες καταγράφουν τις κακές συνθήκες διαμονής των αιτούντων άσυλο στα κέντρα υποδοχής και οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η Ελλάδα δεν ήταν έτοιμη υποστηρίξει έναν τόσο μεγάλο αριθμό αφίξεων.

Οι αιτούντες διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν συχνά τεράστια προβλήματα στην καθημερινή τους διαβίωση, ενώ οι ευάλωτοι αιτούντες και ειδικότερα τα θύματα βασανιστηρίων, έχοντας συχνά ανάγκη από εξειδικευμένη υποστήριξη, αντιμετωπίζουν ακόμη μεγαλύτερες δυσκολίες.

Πλήθος μελετών έχουν δείξει ότι οι πρόσφυγες που έχουν υποστεί βασανιστήρια αντιμετωπίζουν συχνά σοβαρά ιατρικά ζητήματα αλλά και προβλήματα ψυχικής υγείας, όπως το μετατραυματικό στρες (PTSD), το άγχος, οι αυτοκτονικές σκέψεις και η κατάθλιψη. Αυτό επηρεάζει όλες τις πτυχές της ζωής του θύματος βασανιστηρίων και της οικογένειάς του, ενώ η αναγκαστική φυγή σε μια άλλη χώρα συχνά επιδεινώνει τα ήδη υπάρχοντα ψυχολογικά συμπτώματα (Baker, 1992). Για όλους αυτούς τους λόγους, οι άνθρωποι αυτοί χρειάζονται και δικαιούνται επείγοντως αποκατάσταση και τη δυνατότητα να ζουν με ασφάλεια.

Τα κράτη-μέλη της ΕΕ έχουν νομική υποχρέωση να εντοπίσουν και να υποστηρίξουν τα θύματα βασανιστηρίων που υποβάλλουν αίτηση διεθνούς προστασίας. Η υποχρέωση αυτή περιλαμβάνει επιμέρους ειδικές υποχρεώσεις για παροχή επαρκών συνθηκών υποδοχής και ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, δυνατότητα πιστοποίησης των βασανιστηρίων που έχουν υποστεί και, οπωσδήποτε, τη δυνατότητα αποκατάστασης.

Βασική προϋπόθεση για να εκπληρώσουν τα κράτη τις υποχρεώσεις τους έναντι των θυμάτων βασανιστηρίων είναι ο έγκαιρος και αποτελεσματικός εντοπισμός τους ανάμεσα στο σύνολο των αιτούντων, καθώς είναι σίγουρο ότι πολλά θύματα βασανιστηρίων, παρότι έχουν αντιμετωπίσει σοβαρή δίωξη στη χώρα καταγωγής τους, αν δεν εντοπιστούν έγκαιρα και δεν λάβουν επαρκή υποστήριξη κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου, κινδυνεύουν με απόρριψη του αιτήματός τους.

ΜΕΡΟΣ Α' : Θεωρητική επισκόπηση

1. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

1.1. Η χρήση των όρων *θύμα* και *επιζών βασανιστηρίων* στην παρούσα έρευνα

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να εξηγηθεί το γιατί η παρούσα έρευνα επιλέγει κυρίως τη χρήση του όρου *θύμα βασανιστηρίων* έναντι του όρου *επιζών βασανιστηρίων*. Ο πρώτος όρος (*θύμα*) χρησιμοποιείται στο δίκαιο, για να αποδώσει το πρόσωπο που βασανίστηκε σε αντιπαράθεση με τον όρο *θύτης* ή *δράστης* που περιγράφει εκείνον που πραγματοποιεί την πράξη του βασανισμού.

Ωστόσο, οι επαγγελματίες που ασχολούνται ειδικά με την αποκατάσταση των θυμάτων βασανιστηρίων διατυπώνουν τη σοβαρή ανησυχία πως η χρήση του όρου *θύμα* συχνά οδηγεί στη μετατροπή του από νομικό όρο σε μέρος της ταυτότητας του ατόμου. Στον αντίποδα η ουσιαστική αποκατάσταση όσων έχουν υποστεί βασανιστήρια έχει ως στόχο να υποστηρίξει ένα άτομο να μετακινηθεί από αυτήν την συχνά απογοητευτική άποψη του εαυτού τους ως *θύμα* στην πιο ενδυναμωτική αντίληψη του *επιζώντος*.

Η εν λόγω μελέτη επιλέγει τον όρο *θύμα βασανιστηρίων* για τον λόγο πως σε μεγάλο μέρος της μελετά το τι προβλέπουν σχετικά τα νομικά κείμενα. Ωστόσο, στο τμήμα της που αναφέρεται στις επιπτώσεις των βασανιστηρίων, χρησιμοποιεί και τους δύο όρους.

1.2. Η έννοια *πρόσφυγας*

Η Σύμβαση της Γενεύης περί του Νομικού Καθεστώτος των Προσφύγων (1951- γνωστή και ως *Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων*) και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο σχετικά με το Καθεστώς των Προσφύγων (1967- γνωστό και ως *Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης*) θεσπίζουν την υποχρέωση των συμβαλλομένων χωρών (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα) να παρέχουν προστασία στα πρόσωπα που χρήζουν διεθνούς προστασίας, πληρούν δηλαδή ορισμένα κριτήρια ώστε να θεωρηθούν πρόσφυγες.

Σύμφωνα με την ως άνω Σύμβαση, *πρόσφυγας* θεωρείται κάθε πρόσωπο που α) έχει δικαιολογημένο φόβο δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, β) βρίσκεται εκτός της χώρας της ιθαγένειάς του ή της χώρας συνήθους διαμονής του αν πρόκειται για ανιθαγενή, γ) δεν μπορεί ή δεν επιθυμεί για τον λόγο αυτό να απολαύει της προστασίας της χώρας αυτής (άρθρο 1Α παρ. 2).

Για να αναγνωρισθεί κάποιος πρόσφυγας στην Ελλάδα θα πρέπει να υποβάλλει *αίτηση διεθνούς προστασίας*¹, να αιτηθεί δηλαδή άσυλο μέσα από τη διαδικασία διεθνούς προστασίας που ισχύει στη χώρα, επικαλούμενος ότι φοβάται πως, σε περίπτωση επιστροφής του στη χώρα καταγωγής του, θα υποστεί *δίωξη* για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951.

Σήμερα στην Ελλάδα, εκτός από το άσυλο, παρέχεται μία ακόμα μορφή διεθνούς προστασίας. Πρόκειται για την *επικουρική προστασία* που πηγάζει από το ευρωπαϊκό δίκαιο. Η επικουρική προστασία παρέχεται σε κάποιον που, παρότι δεν πληροί τις προϋποθέσεις για να αναγνωρισθεί πρόσφυγας, στο πρόσωπό του συντρέχουν ουσιώδεις λόγοι από τους οποίους προκύπτει ότι, αν επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του ή συνήθους διαμονής του στην περίπτωση ανιθαγενούς, κινδυνεύει να υποστεί σοβαρή βλάβη [άρθρο 2 (ζ) ΠΔ 141/2013]. Η σοβαρή αυτή βλάβη, σύμφωνα με τον νόμο, συνίσταται σε θανατική ποινή· εκτέλεση ή βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία· σοβαρή και προσωπική απειλή κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας αμάχου λόγω αδιάκριτης ασκήσεως βίας σε καταστάσεις διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης (άρθρο 15 ΠΔ 141/2013).

Από τη στιγμή που το άτομο αιτηθεί διεθνούς προστασίας και μέχρι να εκδοθεί η απόφαση για την αναγνώρισή του (ή μη), χαρακτηρίζεται ως *αιτών άσυλο*. Καθόσον διάστημα κάποιος είναι αιτών απολαμβάνει σειρά δικαιωμάτων με κυριότερο το δικαίωμα να μην απελαθεί ή επαναπροωθηθεί σε άλλη χώρα (άρθρο 33 παρ. 1 Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων) μέχρι να ολοκληρωθεί η εξέταση του αιτήματός του, ενώ αντίστοιχα έχει μια σειρά υποχρεώσεων έναντι των ελληνικών αρχών με κυριότερη να παραμείνει στην Ελλάδα μέχρι να ολοκληρωθεί η εξέταση του αιτήματός του.

Αν το αίτημα γίνει δεκτό, ο αιτών αναγνωρίζεται ως *πρόσφυγας* ή *δικαιούχος επικουρικής προστασίας*, ενώ αν απορριφθεί, η ιδιότητα του *αιτούντος άσυλο* παύει.

---

¹ Αναφέρεται εν συντομία και ως *αίτηση ασύλου*

1.3. Η έννοια βασανιστήριο

Η λέξη *βασανιστήριο* χρησιμοποιείται συχνότατα στην καθομιλουμένη προκειμένου να περιγράψει την ηθελημένη πρόκληση πόνου σε κάποιο πρόσωπο. Αυτή η ευρεία χρήση της λέξης καθιστά πολύ δύσκολη την προσπάθεια να παραχθεί ένας απόλυτος ορισμός της, ενώ το γεγονός ότι οι διαφορετικές επιστήμες προσφέρουν η κάθε μια τον δικό της ορισμό, κάνει ακόμα δυσκολότερη -έως και αδύνατη- την απόλυτη εννοιολογική προσέγγισή της.

Ο ορισμός της λέξης *βασανιστήριο* μέσα από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρότι υφίσταται μεγάλη κριτική ότι θεάται στενά την έννοια, είναι ο επικρατέστερος στη βιβλιογραφία. Και παρότι η απαγόρευση των βασανιστηρίων προβλέπεται σε πολλές διεθνείς συμβάσεις, ορισμό της έννοιας περιλαμβάνουν μόνο οι ακόλουθες τρεις διεθνείς πράξεις:

Χρονολογικά το πρώτο κείμενο που περιέχει ορισμό των βασανιστηρίων είναι η Διακήρυξη των ΗΕ για την Προστασία Όλων των Προσώπων από τα Βασανιστήρια και Άλλους Τρόπους Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1975). Η Διακήρυξη υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση της 9ης Δεκεμβρίου 1975, ενώ ο ορισμός των βασανιστηρίων που περιλαμβάνει αποτέλεσε τη βάση του ορισμού (Nowak & McArthur, 2008) της Σύμβασης των ΗΕ κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (γνωστή και ως *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων*), που ακολούθησε μετά από 9 χρόνια (1984).

Ο ορισμός της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων είναι αυτός που χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο στη σύγχρονη βιβλιογραφία και στη μελέτη του σχετικού πεδίου.

Σύμφωνα με την ως άνω Σύμβαση, *βασανιστήριο* ορίζεται κάθε πράξη με την οποία ισχυρός σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σ' ένα πρόσωπο «με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν απ' αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτός ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής» (άρθρο 1).

Ο πόνος ή η οδύνη «επιβάλλονται από δημόσιο λειτουργό ή κάθε πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του. Δεν περιλαμβάνονται ο

πόνος ή η οδύνη που προέρχονται μόνον από πράξεις συμφυείς ή παρεμπίπτουσες προς νόμιμες κυρώσεις» (άρθρο 1).

Ένας τρίτος ορισμός των βασανιστηρίων περιέχεται στη Διαμερικανική Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία των Βασανιστηρίων (1985). Ειδικότερα εκεί ως *βασανιστήριο «νοείται κάθε πράξη που διαπράττεται σκόπιμα με την οποία σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται σε ένα πρόσωπο για σκοπούς ποινικής έρευνας, ως μέσο εκφοβισμού, ως προσωπική τιμωρία, ως ένα προληπτικό μέτρο, ως ποινή ή για οποιονδήποτε άλλο σκοπό. Τα βασανιστήρια νοούνται επίσης ως χρήση μεθόδων εναντίον κάποιου που σκοπεύουν να εξαλείψουν την προσωπικότητα του θύματος ή να μειώσουν τις σωματικές ή πνευματικές ικανότητές του, ακόμη κι αν δεν προκαλούν σωματικό πόνο ή ψυχική αγωνία. Η έννοια των βασανιστηρίων δεν περιλαμβάνει τον σωματικό ή ψυχικό πόνο ή την έντονη οδύνη που είναι συμφυής ή μόνο συνέπεια νόμιμων μέτρων, υπό την προϋπόθεση ότι δεν περιλαμβάνουν την εκτέλεση των πράξεων ή τη χρήση των μεθόδων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο» (άρθρο 2).*

Ένας ακόμα ορισμός δίνεται από το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998), το οποίο ορίζει ως *βασανιστήριο «την με πρόθεση πρόκληση έντονου πόνου ή δοκιμασίας, σωματικού ή ψυχικού επί προσώπου που τελεί υπό κράτηση ή υπό τον έλεγχο του κατηγορουμένου. Τα βασανιστήρια δεν περιλαμβάνουν πόνο ή δοκιμασία που προκύπτει μόνο ή είναι σύμφυτος ή είναι δυνατόν να προκύψει από την επιβολή νόμιμων κυρώσεων» [άρθρο 7 παρ. 2 (ε)].*

Ο ορισμός αυτός είναι προφανώς ευρύτερος από αυτόν της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων, καθώς δεν απαιτείται ρητά το πρόσωπο που πράττει το βασανιστήριο να είναι δημόσιος λειτουργός ή να ενεργεί με επίσημη ιδιότητα, ενώ δεν απαιτείται η ύπαρξη «σκοπού» για να θεωρηθεί η πράξη βασανιστήριο.

Αναγνωρίζεται ότι ο ορισμός της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων εμπεριέχει τους ορισμούς, τόσο της Διακήρυξης του 1975, όσο και της Διαμερικανικής Σύμβασης για τη πρόληψη και τιμωρία των βασανιστηρίων, αντανακλώντας συναίνεση (Κωτσίνα, 2014).

Ωστόσο, καθώς ο ορισμός αυτός στηρίζεται στα σύγχρονα, δυτικά πρότυπα ηθικής και δικαίου, δεν διευκολύνει μια διαπολιτισμική, ιστορική μελέτη των βασανιστηρίων. Επιπλέον, είναι γεγονός ότι, καθώς το στοιχείο του *ισχυρού ψυχικού πόνου* ή της *έντονης οδύνης* καθίσταται ουσιώδες για τον χαρακτηρισμό μιας πράξης ως *βασανιστήριο*, δεν είναι

δυνατόν ο ορισμός να εφαρμοστεί σε πολλές περιπτώσεις. Για τον λόγο αυτό ο ορισμός αυτός χαρακτηρίζεται από κάποιους ως «στενός», καθώς μπορεί να συμπεριλάβει μόνο εκείνες τις ενέργειες που σχεδόν όλες οι κοινωνίες θα συμφωνούσαν ότι είναι βασανιστήρια (Einolf, 2007).

1.3.1. Ενδεικτική ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία

Αναλυτικές ιστορικές αναφορές για το φαινόμενο των βασανιστηρίων μπορεί να βρει κανείς στο έργο αρκετών συγγραφέων, η αναφορά στα ονόματα των οποίων μπορεί να γίνει μόνο ενδεικτικά: Langbein, 1977· Peters, 1996· Ruthven, 1978 και Innes, 2012. Περιπτωσιολογικές μελέτες για την πρακτική των βασανιστηρίων μέχρι την αυγή του 20ού αι. περιλαμβάνονται, εντελώς ενδεικτικά, στα έργα (βιβλία ή άρθρα) των Φουκώ (1989)· Abrahamian (1999)· Chattopadhyay (2000)· De Ste. Croix (1999)· DuBois (1991)· Garnsey (1970)· Hanson (1991)· Heath (1982)· Rejali (1994)· Silverman (2001)· Hajjar (2009), ενώ η βιβλιογραφία για την πρακτική του φαινομένου κατά τη διάρκεια του 20ού αι. είναι πραγματικά αχανής.

Όσον αφορά στην ελληνική βιβλιογραφία ιστορική αναδρομή της πρακτικής των βασανιστηρίων κάνει ο Σιμόπουλος (2008), ενώ αξίζει να γίνει αναφορά και στο εμβληματικό έργο του Περικλή Κοροβέση *Ανθρωποφύλακες* (2007), που, αν και όχι ιστορικό, έχει μεγάλη ιστορική σημασία, αφού πρόκειται για τη συγκλονιστική κατάθεση του Κοροβέση στο Συμβούλιο της Ευρώπης και στη Διεθνή Αμνηστία, οπότε και γνωστοποίησε για πρώτη φορά στη διεθνή κοινότητα, από προσωπική εμπειρία, τα φρικτά βασανιστήρια που υφίσταντο οι πολιτικοί κρατούμενοι της Χούντας των συνταγματαρχών.

Μια τέτοια ειδική αναφορά αξίζει και στο συνολικό έργο της καθηγήτριας ψυχολογίας Μίκας Χαρίτου - Φατούρου που έγινε διεθνώς γνωστή κυρίως για τις μελέτες της περί ψυχολογίας των κρατικών οργάνων καταστολής. Η Φατούρου στα έργα της (εντελώς ενδεικτικά: Haritos-Fatouros, 1988· Χαρίτου-Φατούρου, 2003· Haritos-Fatouros, 2003· Huggins, Haritos-Fatouros & Zimbardo, 2002) που εκδόθηκαν στην Ελλάδα και κυρίως στο εξωτερικό, εξέτασε το φαινόμενο από την πλευρά του βασανιστή.

Άλλοι ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι που επιχείρησαν να προσεγγίσουν το φαινόμενο από την πλευρά του βασανιστή είναι, μεταξύ άλλων, οι: Conroy (2000)· Gibson (1997)· Huggins (2002) και Taussig (1984).

Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας γίνεται φανερό ότι τα βασανιστήρια ξεκίνησαν ως νομική πρακτική, και είχαν εξ αρχής δημόσιο χαρακτήρα (Peters, 1996). Οι αρχαίοι έλληνες ήταν οι πρώτοι που έκαναν χρήση των βασανιστηρίων στη διάρκεια της ανάκρισης με στόχο την απόσπαση πληροφοριών για δικαστική χρήση (Gagarin, 1996).

Τα δικαστικά βασανιστήρια άρχισαν να εφαρμόζονται στην αρχαία Ελλάδα όταν συνέβη η μετάβαση από ένα κοινοτικό σε ένα πολύπλοκο νομικό σύστημα, οπότε και θεσπίστηκαν ως απάντηση στην ανάγκη για ένα νέο είδος νομικών αποδείξεων στην αναδυόμενη κυριαρχία της πόλεως-κράτους (Hajjar, 2009).

Η λέξη *βασανιστήριο* ετυμολογικά προέρχεται από τον *βάσανο*, έναν *πάγκο* που χρησιμοποιείτο για τον έλεγχο της καθαρότητας του χρυσού. Με την πάροδο του χρόνου, ο *έλεγχος* της καθαρότητας μετατράπηκε, στο πλαίσιο μιας δικαστικής διαδικασίας, σε *βασανιστήρια* επί ανθρώπων -μόνο δούλων, αφού μόνο αυτοί επιτρεπόταν να βασανιστούν και ποτέ οι πολίτες (DuBois, 1991).

Μάλιστα, η χρήση αυτού του *ελέγχου* επί των δούλων, δηλαδή η χρήση των βασανιστηρίων, φαίνεται να ήταν αναγκαία καθώς, σύμφωνα με την Άρεντ, *«καμία ανθρώπινη βία έκτος από τη βία που ασκείται στα βασανιστήρια, δεν μπορεί να συγκριθεί με τη φυσική βία με την οποία μας εξαναγκάζει η ίδια η ανάγκη. Αυτός είναι ο λόγος που οι έλληνες παρήγαγαν τη λέξη, με την οποία δήλωναν το βασανιστήριο, από την ανάγκη και όχι από τη βία, την οποία χρησιμοποιούσαν για να δηλώσουν τη βία που ασκείται από άνθρωπο πάνω σε άνθρωπο -όπως ακριβώς αυτός είναι ο λόγος για το ιστορικό γεγονός ότι σε ολόκληρη τη δυτική αρχαιότητα το βασανιστήριο, ή “ανάγκη στην οποία κανένας άνθρωπος δεν μπορεί ν’ αντισταθεί”, δεν ήταν δυνατό να ασκηθεί παρά μόνο στους δούλους, οι όποιοι ήσαν έτσι κι αλλιώς εκτεθειμένοι στην ανάγκη»* (Άρεντ, 1986, σελ. 179-180).

Στο εμβληματικό έργο του *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, ο Φουκώ (1989) αναλύει το πώς ο ιστορικός ρόλος των δικαστικών και ποινικών βασανιστηρίων δεν μπορεί να εξηγηθεί από μια προοπτική που επικεντρώνεται στο θύμα. Αντιθέτως, η εξέταση που επικεντρώνεται στον θύτη μπορεί να οδηγήσει στην κατανόηση των σκοπών του βασανιστηρίου και στο πώς αυτά εξυπηρέτησαν τα κράτη, αφού τα δικαστικά και ποινικά

βασανιστήρια ήταν τα επώδυνα μέσα επιβολής του νόμου. Σύμφωνα με τον ίδιο, στο βασανιστήριο, το ανθρώπινο σώμα «υπάγεται, επίσης, άμεσα σ' ένα πολιτικό πεδίο· οι συσχετισμοί εξουσίας ασκούν πάνω του άμεσο έλεγχο· το επενδύουν, το σημαδεύουν, το δαμάζουν, το βασανίζουν, το υποβάλλουν σε αναγκαστική εργασία» και με τον τρόπο αυτό το σώμα περιβάλλεται με σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας (Φουκώ, 1989, σελ. 38).

Πέρα λοιπόν από την αντίληψη που θέλει τα βασανιστήρια να ασκούνται κυρίως για να αποσπαστούν πληροφορίες από το θύμα, φαίνεται πως ο απώτερος στόχος της επιβολής τους είναι η καταστροφή του ίδιου του πυρήνα της προσωπικότητας ενός ανθρώπου. Πράγματι, πολλές μεταγενέστερες επιπτώσεις των βασανιστηρίων στα θύματα, μπορούν να περιγραφούν ως καταστάσεις που προκύπτουν από έναν *θρυμματισμένο εαυτό* (Ulman & Brothers, 1993) ή ένα *σπασμένο πνεύμα* (Wilson & Droždek, 2004). Ο στόχος των βασανιστηρίων είναι να *σπάσουν* την προσωπικότητα του θύματος και συνεπώς το άτομο συχνά αισθάνεται ότι *αλλάζει* εντελώς μετά από μια τέτοια ανεξίτηλη εμπειρία (Cordelia Foundation for the rehabilitation of Torture Victims, 2010).

Τα βασανιστήρια χρησιμοποιούνται συχνά ως μια μορφή πολιτικής καταστολής που στοχεύει, όχι μόνο τα άτομα, αλλά και ολόκληρες ομάδες ανθρώπων και κοινοτήτων, με σκοπό την υποταγή ή ακόμα και τη μαζική καταστροφή, όπως στις περιπτώσεις της γενοκτονίας. Πολλά θύματα βασανιστηρίων αποτελούν μέρος ενός πολιτικού αγώνα που παίζει κεντρικό ρόλο στην ταυτότητά τους (DIGNITY Danish Institute Against Torture & The Public Committee Against Torture in Israel, 2016).

Συχνά οι βασανιστές επιλέγουν ως θύματά τους προσωπικότητες που αποτελούν σύμβολα (πολιτικούς, δημοσιογράφους, ηγέτες μειονοτήτων) για να περάσουν ένα μήνυμα στην κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό, το βασανιστήριο καθίσταται αναπαράσταση της επιβολής της εξουσίας. Σύμφωνα με τους Staehr και Staehr (1995), το σπάσιμο των ψυχών και των σωμάτων επιφανών ατόμων αναδεικνύει τα βασανιστήρια σε ένα αποτελεσματικότερο όπλο κατά της δημοκρατίας, ενώ η παράλληλη κακομεταχείριση των απλών ανθρώπων αλλά και των αδύναμων ομάδων μιας κοινωνίας, συμβάλλει περαιτέρω στη δημιουργία άγχους και κλίματος καταστολής σε ολόκληρη την κοινωνία.

Στο ίδιο μήκος κύματος, η ανθρωπολόγος Carole Nagengast (1994) θεωρεί το κράτος ως τον κύριο δράστη και τους βασανιστές ως προϊόντα ενός ιδεολογικού κρατικού λόγου που νομιμοποιεί αυτό το είδος εγκλήματος κατά των πολιτών του. Τα βασανιστήρια

συνδέονται στενά με τις ιδεολογίες αποκλεισμού που παράγουν θύματα, με την εξαθλιωτική διαδικασία που είναι εγγενής στη γραφειοκρατία του θανάτου και τις ευρύτερες κρατικές ιδεολογίες αποκλεισμού ορισμένων κοινωνικών ομάδων (Risør, Toft Bang & Jensen, 2013).

Αντίστοιχα, ο Kelman (1995) υποστηρίζει ότι, πέρα από τους ατομικούς και τους πολιτισμικούς παράγοντες, σημαντικό ρόλο στο φαινόμενο των βασανιστηρίων παίζουν οι πολιτικές διαδικασίες αλλά και οι δομές εξουσίας. Ο ίδιος, εξελίσσοντας τη σκέψη, του επεσήμανε ότι, τα βασανιστήρια δεν αποτελούν συνηθισμένο έγκλημα, αλλά έγκλημα της υπακοής που συμβαίνει, όχι σε αντίθεση με τις αρχές, αλλά είτε με ρητές εντολές των αρχών είτε σε περιβάλλον όπου τέτοιες πράξεις υποστηρίζονται σιωπηρά από τις αρχές ή αναμένεται τουλάχιστον να είναι ανεκτές από αυτές. Τα εγκλήματα υπακοής συνδέονται αναπόφευκτα με εγκλήματα σε υψηλότερα επίπεδα ιεραρχίας, όπου και εκδίδονται οι εντολές, διαμορφώνεται πολιτική, δημιουργείται ατμόσφαιρα ευνοϊκή για πρακτικές βασανιστηρίων (Kelman, 2005).

Οι πολιτισμικές διαφορές, ιδίως οι διαφορές στον πολιτικό πολιτισμό, διαδραματίζουν βεβαίως το δικό τους, σημαντικό ρόλο. Είναι γεγονός ότι οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των βασανιστηρίων, είναι πολύ πιο πιθανό να συμβαίνουν σε μη δημοκρατικές χώρες από ό, τι σε δημοκρατικές κοινωνίες, και σε χώρες με χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης, παρά σε κοινωνίες με υψηλά επίπεδα ανάπτυξης. Ωστόσο, βασανιστήρια συμβαίνουν ακόμη και σε ιδιαίτερα ανεπτυγμένες δημοκρατικές κοινωνίες -συνήθως στο πλαίσιο αντιτρομοκρατικών δραστηριοτήτων ή ένοπλων συγκρούσεων- όπως αποδεικνύουν οι τεχνικές ανάκρισης των Αμερικανών στις φυλακές του Γκουαντάναμο και του Αμπού Γκράμπ (Kelman, 2005).

Ο Peters (1996) υποστηρίζει ότι στη σύγχρονη εποχή τα βασανιστήρια είναι ο *υπό τον νόμο* και ο *παρά τω νόμω* φυσικός εξαναγκασμός ατόμων που θεωρούνται επικίνδυνα για τη δημόσια τάξη και υπό την έννοια αυτή, είναι κάτι που η δημόσια αρχή κάνει ή συγχαίρει. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα βασανιστήρια προκύπτουν από τον συνδυασμό δύο χαρακτηριστικών του σύγχρονου κράτους: την τεράστια δύναμή του και την τεράστια ευαισθησία του στους κρατικούς εχθρούς (εσωτερικούς και εξωτερικούς), ενώ αυτή η δύναμη εξαρτάται από το αν επηρεάζει όλες τις πτυχές της ζωής των πολιτών του και τα μέσα που το κράτος μπορεί να χρησιμοποιήσει για τον έλεγχο τους.

Την άποψη αυτή ενισχύει ο Parry (2010, σελ. 12), υποστηρίζοντας ότι τα βασανιστήρια αποτελούν «*ήδη μέρος του κρατικού μηχανισμού καταναγκασμού*». Μάλιστα, σύμφωνα με τον ίδιο, η επιλογή να ορίζουμε σ' ένα στενό σύνολο πρακτικών που έχουμε επισημάνει και αναγορεύσει ως *βασανιστήρια*, αναπόφευκτα οδηγεί στο να νομιμοποιούνται και να θεωρούνται φυσιολογικές όλες οι υπόλοιπες πρακτικές που δεν ανήκουν στο στενό αυτό σύνολο και επομένως δεν είναι *βασανιστήρια*.

Τη σχέση βασανιστηρίων και κράτους ενισχύει και ο Millet (1994), ο οποίος υποστηρίζει ότι η ίδια πράξη, χωρίς κρατική άδεια, θεωρείται απαράδεκτη, εγκληματική και κολάσιμη ατομική πράξη, ενώ, με άδεια, μπορεί κάλλιστα να κρίνεται αξιέπαινη. Σύμφωνα ακόμη και με τον Kooijmanns (1995), τα πολιτικά συστήματα είναι εκείνα που επιτρέπουν τα βασανιστήρια και η πρακτική αυτή μοιάζει με άλλες κοινωνικές μορφές αλλοτρίωσης και νομιμοποίησης βίαιων πρακτικών, ενώ έχει αποδειχθεί ότι οι στρατιωτικές και οι μυστικές υπηρεσίες διαφόρων χωρών μοιράζονται ανταλλάσσουν μεταξύ τους σχετική τεχνογνωσία για την πρόκληση πόνου μέσω των βασανιστηρίων (McCoy, 2006· Robin, 2005).

2. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων στο διεθνές δίκαιο

Το δικαίωμα να μην υπόκειται κανείς άνθρωπος σε βασανιστήρια είναι σταθερά παγιωμένο στο διεθνές δίκαιο, καθώς περιλαμβάνεται σε διεθνείς αλλά και περιφερειακές συνθήκες, ενώ, παράλληλα, αποτελεί μέρος του εθιμικού διεθνούς δικαίου, το οποίο δεσμεύει όλα τα κράτη.

Η απαγόρευση των βασανιστηρίων είναι κανόνας αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*), παράγει υποχρεώσεις *erga omnes* στα κράτη, έχει απόλυτο χαρακτήρα, χωρίς να επιδέχεται εξαιρέσεις (άρθρο 2 παρ. 2 της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων) είτε πρόκειται για κατάσταση πολέμου, είτε για απειλή είτε για εσωτερική πολιτική αστάθεια είτε για οποιοδήποτε άλλο λόγο έκτακτης ανάγκης.

Σύμφωνα με τον Rodley (1999, σελ. 58) «*Η απαγόρευση των βασανιστηρίων ή και κάθε άλλης κακομεταχείρισης δεν θα μπορούσε να έχει διατυπωθεί με πιο απόλυτους όρους και δεν υπάρχει καμιά πιθανότητα νομικής εξαίρεσης. Έτσι, δεν μπορεί να υπάρξει και καμιά δικαιολογία, ούτε ελαφρυντική περίπτωση*».

Η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων επιβεβαιώνεται περίτρανα και από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που έχει αποφανθεί ότι ήταν παράνομη η χρήση απειλής βασανιστηρίων από την αστυνομία σε ύποπτο, παρότι ο απώτερος στόχος της απειλής αυτής ήταν να σωθεί η ζωή ενός αθώου παιδιού (Case of Gáfgen v. Germany, 2010).

Λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη σημασία που αποδίδεται στην απαγόρευση των βασανιστηρίων, η παραδοσιακή υποχρέωση των κρατών να σέβονται και να προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα ενισχύεται από μια περαιτέρω υποχρέωση: αυτή του να λαμβάνουν μέτρα για την πρόληψη των βασανιστηρίων και άλλων μορφών κακομεταχείρισης.

Η καταπολέμηση των βασανιστηρίων από πλευράς κρατών επικεντρώνεται εδώ και χρόνια στη θέσπιση νόμων, καθώς ένα αποτελεσματικό νομικό πλαίσιο αποτελεί ουσιαστικό μέρος κάθε σχεδίου για την καταπολέμησή τους. Ωστόσο, η ανάπτυξη μιας συνολικής στρατηγικής για την πρόληψη των βασανιστηρίων δεν μπορεί να επικεντρώνεται μόνο στη θέσπιση ενός νομικού πλαισίου που απαγορεύει τα βασανιστήρια. Χρειάζεται,

αποτελεσματική κατανόηση αυτού του νομικού πλαισίου αλλά και εξασφάλιση της εφαρμογής του. Για να επιτευχθούν τα δύο τελευταία, απαιτείται, αφενός αξιοποίηση του εθνικού και του διεθνούς ποινικού δικαίου, αφετέρου ύπαρξη μηχανισμών παρακολούθησης του νομικού πλαισίου και της εφαρμογής του που θα ελέγχουν το κατά πόσον τα κράτη συμμορφώνονται προς τις υποχρεώσεις τους.

Επιπρόσθετα, η αρχή της μη επαναπροώθησης (*non-refoulement*) διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στη διεθνή προστασία και ειδικότερα στη διεθνή προστασία κατά των βασανιστηρίων και αναγνωρίζεται ότι αποτελεί βασικό και εγγενές συστατικό μέρος της απαγόρευσης κατά των βασανιστηρίων (UNHCR, 2007), ενώ προβλέπεται ρητά σε μια σειρά διεθνών και περιφερειακών πράξεων σχετικών με την απαγόρευση των βασανιστηρίων.

2.1. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο

Η δίκη της Νυρεμβέργης (1945-1946) λειτούργησε, εκτός των άλλων, και ως απολογισμός του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό είναι το ιστορικό προηγούμενο που οδήγησε το 1949 στην υπογραφή των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης (Σύμβαση της Γενεύης περί Βελτιώσεως της Τύχης των Τραυματιών, Ασθενών και Ναυαγών των κατά Θάλασσαν Ενόπλων Δυνάμεων· Σύμβαση της Γενεύης περί Βελτιώσεως της Τύχης των Τραυματιών και των Ασθενών εις τας εν Εκστρατεία Ενόπλους Δυνάμεις· Σύμβαση της Γενεύης περί Μεταχειρίσεως των Αιχμαλώτων Πολέμου· Σύμβαση της Γενεύης περί Προστασίας των Πολιτών εν Καιρώ Πολέμου), στην υπογραφή των οποίων προχώρησαν τα κράτη των ΗΕ και η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού.

Οι τέσσερις συμβάσεις της Γενεύης μαζί με τα Πρόσθετα Πρωτόκολλά τους που υπογράφηκαν το 1977 για να διευρύνουν την προστασία και το πεδίο εφαρμογής των Συμβάσεων (Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης για την Προστασία των Θυμάτων των Μη Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων· Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης για την Προστασία των Θυμάτων των Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων), αποτελούν το κυρίως σώμα του Ανθρωπιστικού Δικαίου (ή Δίκαιο του Πολέμου), προσδιορίζουν τους κανόνες που οφείλουν να διέπουν την ανθρωπότητα σε περίπτωση

διενέργειας ένοπλων συγκρούσεων (ενδοκρατικών ή μεταξύ κρατών) και έχουν απώτερο στόχο την προστασία των αμάχων και των αιχμαλώτων.

Στο σύνολό τους, οι Συμβάσεις της Γενεύης απαγορεύουν την επιβολή βασανιστηρίων και άλλων μορφών κακομεταχείρισης. Η απαγόρευση προβλέπεται στο γνωστό και ως *Κοινό Άρθρο 3*, που υπάρχει στο σώμα και των τεσσάρων συμβάσεων και το οποίο ορίζει ότι «... οι ακόλουθες πράξεις είναι και πρέπει να παραμένουν απαγορευμένες ανά πάσα στιγμή και σε οποιοδήποτε μέρος (...) βία κατά οποιασδήποτε ζωής και κατά οποιοδήποτε προσώπου, ιδίως κάθε είδους δολοφονίες, ακρωτηριασμοί, σκληρή μεταχείριση και βασανιστήρια· (...) προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ιδίως ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχείριση...».

2.2. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων στο πλαίσιο των ΗΕ

Από την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948), η οποία, στο άρθρο 5, προβλέπει ρητά την απαγόρευση των βασανιστηρίων, ακολούθησε μια σειρά από συμβάσεις, διακηρύξεις και ψηφίσματα που υιοθετήθηκαν από τα κράτη-μέλη των ΗΕ και τα οποία, είτε απαγορεύουν ρητά τα βασανιστήρια, είτε θεσπίζουν κάποιες νομικές υποχρεώσεις των κρατών (όπως η υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας) ώστε να εξασφαλίζεται η προστασία απέναντι σε καταχρήσεις τέτοιου τύπου.

Ειδικότερα, απαγόρευση των βασανιστηρίων περιλαμβάνεται στις ακόλουθες διεθνείς συμβάσεις:

- Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και κάθε άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, 1984)· άρθρο 2.
- Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1976)· άρθρα 7 και 10.
- Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (1966)· άρθρο 5.
- Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989)· άρθρο 37.
- Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων όλων των Διακινούμενων Εργαζόμενων και των Μελών των Οικογενειών τους (1990)· άρθρο 10.
- Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (2006)· άρθρο 15.

Επιπλέον, αν και δεν υπάρχει ειδική διάταξη για τα βασανιστήρια που να περιλαμβάνεται στη Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (1979), η Επιτροπή των ΗΕ για την εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών ενέκρινε μια Γενική Σύσταση σχετικά με τη Βία κατά των Γυναικών σχετική με τα βασανιστήρια (Γενική σύσταση αρ. 19, 1992).

Μια ακόμα σημαντική διεθνής πράξη -αν και όχι συνθήκη- που περιλαμβάνει απαγόρευση των βασανιστηρίων είναι φυσικά και η Διακήρυξη για την Προστασία όλων των Ανθρώπων από Πράξεις Βασανιστηρίων και κάθε άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1975)· άρθρα 2 και 4.

2.2.1. Η Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων

Η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων (1984), το πιο εμβληματικό και ειδικό κείμενο του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο θέμα των βασανιστηρίων, τέθηκε σε ισχύ στις 26 Ιουνίου 1987. Τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν δύο ακόμα πράξεις που ενισχύουν ακόμα περισσότερο τη διεθνή προστασία απέναντι στα βασανιστήρια: η Διακήρυξη για την Προστασία από την Αναγκαστική Εξαφάνιση (1992) και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων Μορφών Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (2002).

Στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων προβλέπεται σειρά υποχρεώσεων των κρατών ως προς την πρόληψη και την αντιμετώπιση των βασανιστηρίων, αρκετές από τις οποίες έχουν προβλεφτεί και στη Διακήρυξη κατά των Βασανιστηρίων αλλά επαναλαμβάνονται και σε άλλα κείμενα soft law² -ειδικά σε ό,τι αφορά στη μεταχείριση των κρατουμένων.

Ειδικότερα, στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων τα κράτη υποχρεώνονται να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα σε νομοθετικό, διοικητικό και δικαστικό επίπεδο για την πρόληψη των βασανιστηρίων (άρθρο 2)· απαγορεύεται να απελαύνουν, επαναπροωθούν ή

---

² Κανόνες δεοντολογίας που θεσπίζονται σε πράξεις στις οποίες δεν έχει χορηγηθεί δεσμευτική νομική ισχύς, αλλά οι οποίες, παρόλα αυτά, έχουν ορισμένες -έμμεσες- έννομες συνέπειες και αποβλέπουν σε πρακτικά αποτελέσματα τα οποία και μπορούν να παραγάγουν (Senden, 2005 όπως αναφέρεται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2007).

εκδίδουν κάποιον (*non-refoulement*) όταν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι ότι η απέλαση, επιστροφή ή έκδοση του σε μια χώρα μπορεί να οδηγήσει σε βασανισμό του (άρθρο 3): είναι υποχρεωτική η ποινικοποίηση της διάπραξης πράξεων βασανιστηρίων, όπως επίσης και της συνέργιας ή της συμμετοχής σε τέτοιες πράξεις (άρθρο 7): τα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να περιλαμβάνουν αυτά τα εγκλήματα σε κάθε Σύμβαση έκδοσης που πρόκειται να συναφθεί με άλλο κράτος να παρέχουν βοήθεια στα άλλα συμβαλλόμενα-κράτη σχετικά με ποινικές διαδικασίες που έχουν εγερθεί κατά πράξεων βασανιστηρίων (άρθρα 8 και 9): τα κράτη δεσμεύονται στον περιορισμό του μέτρου της κράτησης σε απομόνωση, στη διασφάλιση ότι οι κρατούμενοι κρατούνται σε επίσημους χώρους κράτησης που διέπονται από ασφαλείς διαδικασίες, στην εξασφάλιση δικαιώματος επικοινωνίας με το ιατρικό προσωπικό, τους δικηγόρους και τα μέλη της οικογένειάς τους (άρθρο 11): τα κράτη οφείλουν να διασφαλίζουν ότι επιμορφώνουν όλους τους αρμόδιους επαγγελματίες (πολιτικό και στρατιωτικό προσωπικό), που έρχεται σε επαφή με τους κρατούμενους στο πλαίσιο των καθηκόντων του σχετικά με την απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 10): κάθε δήλωση – ομολογία που αποδείχθηκε ότι έγινε συνεπεία βασανιστηρίων δεν είναι δυνατόν να ληφθεί υπόψη ως αποδεικτικό στοιχείο σε καμία διαδικασία, με εξαίρεση την περίπτωση της χρησιμοποίησής της κατά προσώπου που κατηγορείται για βασανιστήρια ως απόδειξη ότι το γεγονός της δήλωσης – ομολογίας είχε όντως συμβεί (άρθρο 15): τα κράτη έχουν την υποχρέωση να διασφαλίζουν ότι οι αρμόδιες αρχές διεξάγουν ταχείες και αμερόληπτες έρευνες κάθε φορά που προκύπτουν βάσιμοι λόγοι ότι έχουν διαπραχθεί βασανιστήρια (άρθρο 12): τα θύματα βασανιστηρίων έχουν δικαίωμα αποκατάστασης της βλάβης που υπέστησαν και επαρκούς χρηματικής αποζημίωσης και τα κράτη οφείλουν να τους το εξασφαλίζουν (άρθρο 13 και 14): όταν προκύπτουν από την έρευνα επαρκείς ενδείξεις ότι έχει διαπραχθεί πράξη βασανιστηρίων, ο δράστης πρέπει να παραπέμπεται σε ποινική δίκη (άρθρο 7). Ακόμη, με τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων ιδρύθηκε η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων με κύριο στόχο την εφαρμογή της σύμβασης (άρθρα 17-24 και 28).

2.3. Περιφερειακές συνθήκες

Πέρα από το πλαίσιο των ΗΕ, σε περιφερειακό επίπεδο απαγόρευση των βασανιστηρίων προβλέπεται στις ακόλουθες πράξεις:

- Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950· άρθρο 3).
- Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000· άρθρο 4).
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1987· άρθρο 1).
- Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1969· άρθρο 5).
- Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (1981· άρθρο 5).
- Αραβικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (2004· άρθρο 8).

2.4. Η εθιμική φύση της απαγόρευσης των βασανιστηρίων

Εκτός από την απόλυτη απαγόρευση που βασίζεται στη Συνθήκη κατά των Βασανιστηρίων, τα βασανιστήρια απαγορεύονται βάσει του διεθνούς εθιμικού δικαίου (UN Committee Against Torture, 2008), έτσι ώστε να μπορεί να γίνει επίκληση της διεθνούς νομικής απαγόρευσης ακόμη και προτού ένα κράτος αποδεχθεί τις συγκεκριμένες υποχρεώσεις βάσει της Συνθήκης (World Organization Against Torture, 2006).

Η εθιμική φύση της απαγόρευσης των βασανιστηρίων προκύπτει και από το γεγονός ότι οι σχετικές συμβάσεις που απαγορεύουν τα βασανιστήρια έχουν επικυρωθεί από τη συντριπτική πλειοψηφία των κρατών, ενώ καμία χώρα δεν υποστήριξε ποτέ ότι σε περίοδο πολέμου μπορεί να προσφύγει στη χρήση βασανιστηρίων. Επιπροσθέτως, προς απόδειξη της γενικής αποδοκιμασίας προς τη πρακτική των βασανιστηρίων και της θέση τους εκτός νομικού πλαισίου (εθνικού ή διεθνούς) και της ενίσχυσης της άποψης ότι αποτελεί εθιμικό δίκαιο είναι και το εξής γεγονός: στο πλαίσιο του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, αφενός ο όρος *βασανιστήρια* δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ επισήμως, και προτιμήθηκαν όροι όπως *ενισχυμένες* ή *εναλλακτικές πρακτικές ανάκρισης*, αφετέρου υπήρξε άρνηση ότι συγκεκριμένες μέθοδοι ανάκρισης συνιστούν βασανιστήρια (Κωτσίνα, 2014).

2.5. Διεθνές Προσφυγικό Δίκαιο

Το διεθνές προσφυγικό δίκαιο αποτελεί επίσης μια σημαντική πηγή του διεθνούς δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, με μεγάλη σημασία εν προκειμένω, καθώς στη Σύμβαση του 1951

για το Καθεστώς των Προσφύγων απαγορεύεται η απέλαση ή η επαναπροώθηση πρόσφυγα σε χώρα που θα βρισκόταν αντιμέτωπος με σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως είναι τα βασανιστήρια (άρθρο 31).

2.6. Διεθνές ποινικό δίκαιο

Τα βασανιστήρια απαγορεύονται και από το διεθνές ποινικό δίκαιο. Ειδικότερα, στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998), χαρακτηρίζονται ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας [άρθρο 7 παρ. 2 (ε)] και ως έγκλημα πολέμου [άρθρο 8 παρ. 2 (α) (ii)].

2.7. Διεθνή Γενικά Πρότυπα

Πέρα από τις συνθήκες, υπάρχουν πράξεις soft law που, παρότι δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, δημιουργούν κάποια Πρότυπα και παρέχουν τις κατευθυντήριες γραμμές ορθής ερμηνείας και ορθής εφαρμογής των δεσμευτικών κειμένων του διεθνούς δικαίου. Τέτοιες πράξεις είναι ορισμένα διεθνή Γενικά Πρότυπα και διεθνείς Επαγγελματικές Αρχές, εκθέσεις των διεθνών οργανισμών, καθώς και τα ψηφίσματα σχετικά με τα μέτρα κατά των βασανιστηρίων και τα δικαιώματα των θυμάτων που εκδίδουν τακτικά η Γενική Συνέλευση αλλά και το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (UNHRC).

Στους φορείς και μηχανισμούς των ΗΕ για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν επίσης αναλάβει δράση για τη δημιουργία Προτύπων (Κανόνων) για την πρόληψη κατά των βασανιστηρίων αλλά και για την υποχρέωση των κρατών να διερευνούν τις καταγγελίες βασανιστηρίων περιλαμβάνονται: η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ο Ειδικός Εισηγητής για τα βασανιστήρια, ο Ειδικός Εισηγητής για τη Βία κατά των Γυναικών και οι διορισμένοι από την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αρμόδιοι Ειδικοί Εισηγητές για κάθε χώρα. Μεταξύ αυτών των Γενικών Διεθνών Προτύπων που έχουν αναπτυχθεί όλα αυτά τα χρόνια είναι και τα εξής:

Γενικά Πρότυπα για την προστασία όσων στερούνται της ελευθερίας τους

- Πρωτόκολλο των ΗΕ για την Αποτελεσματική Διερεύνηση και Τεκμηρίωση των Βασανιστηρίων και άλλων Μορφών Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης, 2004).
- Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1955) (Αντικαταστάθηκαν από τους Κανόνες Nelson Mandela, 2015).
- Βασικοί Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1990).
- Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες των ΗΕ για την Αντιμετώπιση των Κρατουμένων (Κανόνες Nelson Mandela, 2015).
- Σύνολο Κανόνων για την Προστασία όλων των Ανθρώπων που βρίσκονται υπό οποιαδήποτε Μορφή Κράτησης ή Φυλάκισης (1988).
- Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες των ΗΕ για τα μη Στερητικά της Ελευθερίας Μέτρα (Κανόνες του Τόκιο, 1990).
- Αρχές της Ιατρικής Δεοντολογίας σχετικά με τον Ρόλο του Προσωπικού στον Χώρο της Υγείας, και ειδικότερα των Ιατρών, για την Προστασία των Φυλακισμένων και των Προσωρινά Κρατουμένων, κατά Πράξεων Βασανιστηρίων ή Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1982).
- Ψήφισμα 31/26 του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2016): Βασανιστήρια και άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία: Προστασία κατά των Βασανιστηρίων κατά τη Διάρκεια της Αστυνομικής Κράτησης και της Προσωρινής Κράτησης.

Γενικά Πρότυπα για τις γυναίκες

- Κανόνες για τη Μεταχείριση των Φυλακισμένων Γυναικών και μη Στερητικά της Ελευθερίας Μέτρα για Γυναίκες Παραβάτες (Κανόνες της Μπανγκόκ, 2010).

Γενικά Πρότυπα για τους ανήλικους

- Κανόνες των ΗΕ για την Προστασία των Ανηλίκων που Στερούνται την Ελευθερία τους (Κανόνες της Αβάνα, 1990).
- Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες των ΗΕ για τη Διαχείριση της Δικαιοσύνης των Ανηλίκων (Κανόνες του Πεκίνου, 1985).

- Κατευθυντήριες Γραμμές των ΗΕ για την Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων (Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ, 1990).

Γενικά Πρότυπα για την επιβολή του νόμου

- Κώδικας Συμπεριφοράς των Αξιωματούχων Επιβολής του Νόμου (1979).
- Βασικές Αρχές για τη Χρήση της Δύναμης και των Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματικούς Επιβολής του Νόμου (1990).

Γενικά Πρότυπα για τα δικαιώματα

- Βασικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για το Δικαίωμα Προσφυγής και Αποκατάστασης Θυμάτων Αδικαιολόγητων Παραβιάσεων των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Σοβαρών Παραβιάσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (Αρχές του Van Boven, 2005).
- Ψήφισμα του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων 22/11 (2013): Βασανιστήρια και άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία: Η Αποκατάσταση των Θυμάτων Βασανιστηρίων.
- Εγχειρίδιο του ΟΗΕ για την Αποτελεσματική Πρόληψη και Διερεύνηση των Εξωδίκων, Αυθαίρετων και Συνοπτικών Εκτελέσεων (Πρωτόκολλο της Μινεσότα, 1989).
- Δήλωση της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης για το Δικαίωμα των Θυμάτων Βασανιστηρίων στην Αποκατάσταση (2013).
- Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές των ΗΕ για την Πρόσβαση στη Νομική Αρωγή στα Συστήματα Ποινικής Δικαιοσύνης (2013).

Γενικά πρότυπα σε περιφερειακό επίπεδο

Αντίστοιχα Πρότυπα έχουν αναπτυχθεί σε περιφερειακό επίπεδο. Ειδικότερα, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει θεσπίσει ορισμένα μέσα σχετικά με την πρόληψη των βασανιστηρίων και επιπλέον έχουν υιοθετηθεί ορισμένες συστάσεις από την Επιτροπή Υπουργών. Σε αυτά περιλαμβάνονται και τα εξής:

- Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες (2006).

- Διακήρυξη για την Αστυνομία (1979).
- Ευρωπαϊκός Κώδικας Αστυνομικής Δεοντολογίας (2001).
- Κατευθυντήριες Γραμμές για την πολιτική της ΕΕ έναντι Τρίτων Χωρών σχετικά με τα Βασανιστήρια και άλλες Μορφές Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (2001).
- «Corpus Πρότυπων Κανόνων» (Corpus of Standards), ήτοι τα Πρότυπα για τη μεταχείριση των προσώπων που στερούνται της ελευθερίας τους, που αναπτύχθηκαν στο πέρασμα των χρόνων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων.

Επιπρόσθετα, τον Μάρτιο του 2008, η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών ενέκρινε ένα σύνολο Αρχών και Βέλτιστων Πρακτικών για την Προστασία των Προσώπων που Στερούνται Ελευθερίας στην Αμερική (2008). Παράλληλα, η Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών έχει εγκρίνει Κατευθυντήριες και Μέτρα για την Απαγόρευση και την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, της Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας στην Αφρική (Κατευθυντήριες γραμμές του νησιού Ρόμπεν, 2002).

2.8. Άλλα όργανα και μηχανισμοί στο πλαίσιο των ΗΕ

Μια σειρά από διεθνείς μηχανισμούς συμβάλλουν στην εφαρμογή της απαγόρευσης κατά των βασανιστηρίων.

2.8.1. Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων

Στο πλαίσιο των ΗΕ ο σημαντικότερος σχετικός μηχανισμός είναι η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων που ιδρύθηκε από τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και απαρτίζεται από 10 εμπειρογνώμονες. Ο κύριος στόχος της είναι η εφαρμογή της Σύμβασης (άρθρο 19 Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων). Η Επιτροπή λειτουργεί ως μηχανισμός για να εξετάζει τις περιοδικές εκθέσεις των κρατών (άρθρο 19) και ως μηχανισμός για να λαμβάνει και να εξετάζει ατομικές καταγγελίες (άρθρο 22) ή διακρατικές καταγγελίες (άρθρο 21), ενώ, στην

περίπτωση που λάβει αξιόπιστες πληροφορίες για την ύπαρξη βάσιμων ενδείξεων ότι σε ένα κράτος εφαρμόζονται συστηματικά βασανιστήρια, λειτουργεί ως μηχανισμός αυτεπάγγελτης έρευνας (άρθρο 20) με εξαίρεση την περίπτωση το κράτος έχει δηλώσει ότι δεν αναγνωρίζει την αρμοδιότητα του άρθρου 20 της Επιτροπής (άρθρο 28).

2.8.2. Υποεπιτροπή για τη Πρόληψη των Βασανιστηρίων και άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας

Τον Φεβρουάριο του 2007 με το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων δημιουργήθηκε ένας ακόμα σχετικός μηχανισμός. Πρόκειται για την Υποεπιτροπή για τη Πρόληψη των Βασανιστηρίων και άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας που έχει ως στόχο τη δημιουργία συστήματος τακτικών επισκέψεων από ανεξάρτητα διεθνή και εθνικά όργανα σε χώρους στέρησης της προσωπικής ελευθερίας με στόχο την πρόσληψη των βασανιστηρίων. Παράλληλα, η Υποεπιτροπή συμβουλεύει και συνδράμει τα κράτη-μέρη, όπου είναι αναγκαίο και συνεργάζεται σε διεθνές και εθνικό επίπεδο για τη πρόληψη των βασανιστηρίων.

2.8.3. Ειδικός Εισηγητής για τα Βασανιστήρια

Το 1985, η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων δημιούργησε έναν ακόμη σχετικό θεσμό, αυτόν του Ειδικού Εισηγητή για τα Βασανιστήρια. Το έργο του Εισηγητή είναι να αναζητά και να λαμβάνει αξιόπιστες πληροφορίες από κάθε πηγή για ζητήματα βασανιστηρίων, ενώ αυτή του η αρμοδιότητα εκτείνεται σε όλα τα κράτη-μέλη των ΗΕ και σε όλα τα κράτη με καθεστώς παρατηρητή, ανεξαρτήτως αν το Κράτος έχει επικυρώσει τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων. Στο έργο του περιλαμβάνονται ακόμα in situ επισκέψεις σε διάφορα μέρη του κόσμου και η υποβολή εκθέσεων προς την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και προς τη Γενική Συνέλευση. Οι εκθέσεις αυτές περιλαμβάνουν περιγραφή των δράσεων τις οποίες έχει αναλάβει στο πλαίσιο της εντολής του και συστηματική επισήμανση της σπουδαιότητας της άμεσης διερεύνησης των καταγγελιών βασανιστηρίων.

2.8.4. Το Ταμείο Εμπιστευμάτων των ΗΕ για τα Θύματα Βασανιστηρίων

Τον Δεκέμβριο του 1981, η Γενική Συνέλευση των ΗΕ συνέστησε το Ταμείο Εμπιστευμάτων των ΗΕ για τα Θύματα Βασανιστηρίων (UN Voluntary Fund for Victims of Torture) με στόχο να παράσχει ανθρωπιστική, νομική και οικονομική βοήθεια σε θύματα βασανιστηρίων και στις οικογένειές τους.

Το Ταμείο, δεν χρηματοδοτείται από τον τακτικό προϋπολογισμό του ΟΗΕ, αλλά στηρίζεται σε εθελοντικές συνεισφορές και χρηματοδότηση από κυβερνήσεις, ΜΚΟ και ιδιώτες. Τα έσοδα του διανέμονται με τη μορφή επιχορηγήσεων σε ΜΚΟ οι οποίες παρέχουν ψυχολογική, ιατρική, κοινωνική, οικονομική, νομική και άλλες μορφές ανθρωπιστικής βοήθειας σε θύματα βασανιστηρίων και σε μέλη των οικογενειών τους.

2.8.5. Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης και Ταπεινωτικής Μεταχείρισης (CPT)

Η Επιτροπή αυτή που ιδρύθηκε στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1987) είναι επιφορτισμένη με την παρακολούθηση της εφαρμογής της και ειδικότερα με τη συλλογή πληροφοριών, τη διερεύνηση καταγγελιών και υποβολή συστάσεων προς τα κράτη-μέλη. Η Επιτροπή έχει το δικαίωμα να μετακινείται χωρίς περιορισμούς και να πραγματοποιεί επισκέψεις σε οποιοδήποτε μέρος υπό τη δικαιοδοσία των κρατών-μερών, όπου άτομα στερούνται την ελευθερία τους με εντολή δημόσιας αρχής (άρθρο 2 Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων). Στο πλαίσιο των επισκέψεων αυτών μπορεί να συνομιλήσει ιδιαιτέρως είτε με άτομα στερούμενα την ελευθερία τους, είτε με άλλα πρόσωπα που θεωρεί ότι μπορεί να παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες (άρθρο 8). Μετά από κάθε επίσκεψη η Επιτροπή συντάσσει έκθεση με τα όσα διαπίστωσε και διαβιβάζει στο κράτος-μέλος σχετική έκθεσή της με συστάσεις (άρθρο 10).

3. Οι επιπτώσεις των βασανιστηρίων

3.1. Εισαγωγή

Η διαδικασία της σύλληψης, των βασανιστηρίων, της απελευθέρωσης (ή της δραπέτευσης) και της φυγής, συνεπάγεται έναν πολυεπίπεδο τραυματισμό (Blackwell, 1993).

Τα βασανιστήρια μπορεί να χαρακτηριστούν ως σωματικά και ως ψυχολογικά. Συνήθως, τα θύματα υποβάλλονται και στις δύο μορφές βασανιστηρίων και αντίστοιχα οι επιπτώσεις εμφανίζονται στο άτομο σε σωματικό και ψυχολογικό επίπεδο, με προεκτάσεις στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή του, αλλά και σε ολόκληρες κοινότητες (Danneskiold-Samsøe, Bartels & Genefke, 2007).

Η πρώτη και κύρια συνέπεια των βασανιστηρίων είναι ο άμεσος πόνος που προκαλείται, ο οποίος αφήνει ανεξίτηλα σημάδια (σωματικά, ψυχολογικά και κοινωνικά) στον επιζώντα. Κάποια σημάδια μπορεί να είναι ορατά για χρόνια μετά το συμβάν, ενώ άλλα μπορεί να παραμένουν κρυμμένα. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι οι άνθρωποι αντιδρούν διαφορετικά στην εμπειρία του βασανισμού και κατ' επέκταση στο τραύμα (Iacopino, Allden & Keller, 2001). Πράγματι, δεν αναπτύσσουν όλα τα θύματα βασανιστηρίων την ίδια διαγνωστική, νοητική και σωματική αντίδραση. Τα συμπτώματα εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένης της ηλικίας του θύματος την εποχή του βασανισμού, και των πιθανών γεγονότων και αποτελεσμάτων μιας άλλης, προηγούμενης κακομεταχείρισης (DIGNITY Danish Institute Against Torture & The Public Committee Against Torture in Israel, 2016). Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν είναι οι πρώιμες εμπειρίες του ατόμου και το πολιτικό ή/και το θρησκευτικό υπόβαθρό του (Turner & Gorst-Unsworth, 1993) Ωστόσο, οι μακροχρόνιες ψυχολογικές συνέπειες των βασανιστηρίων είναι συχνά πιο επίμονες και ενοχλητικές από τις σωματικές (DIGNITY Danish Institute Against Torture & The Public Committee Against Torture in Israel, 2016).

Βεβαίως, το να ξεχωρίζει κανείς το ανθρώπινο σώμα από την ψυχή στη θεραπεία των επιβιωσάντων βασανιστηρίων είναι εντελώς αταίριαστο γιατί ο βασανιστής κακοποιεί το σώμα του θύματος για να αποκτήσει πρόσβαση στην ψυχή (Schlapobersky & Bamber, 1988). Έτσι πολλά θύματα βασανιστηρίων παρουσιάζουν ψυχοσωματικά προβλήματα, όπως σωματικούς πόνους, οι οποίοι δεν έχουν οργανική προέλευση. Αντιστρόφως, πολλά

σωματικά επακόλουθα βασανιστηρίων εκδηλώνονται ως ψυχολογικά συμπτώματα. Είναι άλλωστε σπάνιο για έναν επιζήσαντα βασανιστηρίων να είναι εντελώς ανεπηρέαστος ψυχικά και συναισθηματικά. Ψυχοσωματικά συμπτώματα μπορεί να είναι ο γαστρεντερικός πόνος, ο χρόνιος πόνος και άλλα μη ειδικά συμπτώματα, όπως τα καρδιαγγειακά και τα κινητικά (DIGNITY Danish Institute Against Torture & The Public Committee Against Torture in Israel, 2016).

Τα τελευταία χρόνια οι σωματικές και ψυχολογικές μέθοδοι των βασανιστηρίων συνήθως επιδιώκουν να παρατείνουν τον πόνο και τον φόβο των θυμάτων, χωρίς να αφήνουν μακροπρόθεσμα ορατά στοιχεία. Οι συνέπειες των βασανιστηρίων ξεπερνούν κατά πολύ τον άμεσο πόνο. Έτσι, τα θύματα υποφέρουν από μακροχρόνιες σωματικές και ψυχολογικές συνέπειες με ένα σύνηθες σύμπτωμα να είναι η διαταραχή μετατραυματικού στρες (PTSD), η οποία περιλαμβάνει συμπτώματα όπως έντονο άγχος, αϋπνία, εφιάλτες, κατάθλιψη και απώλεια μνήμης (Cohen, 2001).

Τα θύματα βασανιστηρίων συχνά αισθάνονται ενοχή και ντροπή, που προκαλούνται από την ταπείνωση που έχουν υποστεί. Πολλοί αισθάνονται ότι έχουν προδώσει τους εαυτούς τους ή τους οικείους τους ανθρώπους κι αυτά τα συμπτώματα είναι φυσιολογικές και ανθρώπινες αποκρίσεις στην ανώμαλη και απάνθρωπη συμπεριφορά του βασανισμού (Cohen, 2001).

3.2. Σωματικές επιπτώσεις

Καθώς οι μέθοδοι των βασανιστηρίων είναι πολλές και διαφορετικές, τα σωματικά επακόλουθα είναι εξίσου πολλά.

Κάποιες από τις πιο συνήθεις βλάβες συναντώνται στο κεφάλι (στο κρανίο, στα μάτια, στη μύτη, στα αυτιά, στα δόντια, στο σαγόι), και στο κεντρικό νευρικό σύστημα. Επίσης, τραυματισμοί εντοπίζονται στον θώρακα, στην κοιλιά, στους σπονδύλους, στα δάχτυλα των χεριών και των ποδιών και στα γεννητικά όργανα. Αρκετές είναι εξάλλου οι περιπτώσεις εντοπισμού ουλών στο δέρμα, λόγω ηλεκτρικών εγκαυμάτων, ξυλοδαρμών, διαβρωτικών υγρών (Isakson, 2008).

Τα πιο συχνά αναφερόμενα σωματικά συμπτώματα είναι οι πονοκέφαλοι, οι δυσλειτουργίες στην ακοή, οι γαστρεντερικές δυσφορίες και οι πόνοι στις αρθρώσεις

(Goldfeld, Mollica, Pesavento & Faraone, 1988· Piwowarczyk, Moreno & Grodin, 2000). Επιπλέον, ένα χαρακτηριστικό σημείο είναι ότι τα θύματα βασανιστηρίων πολύ συχνά παρουσιάζουν γενικευμένο πόνο (Danneskiold-Samsøe, Bartels & Genefke, 2007).

Επιπρόσθετα, η σεξουαλική βία είναι μια κοινή μορφή βασανισμού, ειδικά σε γυναίκες και έφηβες (Goldfeld, Mollica, Pesavento & Faraone, 1988), ενώ η σεξουαλική δυσλειτουργία αναφέρεται συχνά σε επιζώντες βασανιστηρίων (Lunde, Ramussen, Lindholm & Wagner, 1980).

Σύμφωνα με έρευνα της οργάνωσης Association pour les Victimes de la Répression en Exil (AVRE), που διεξήχθη σε 3.000 περιπτώσεις, οι συχνότερα επηρεασμένες περιοχές από τα βασανιστήρια είναι το μυοσκελετικό και το νευρικό σύστημα (Association pour les Victimes de la Répression en Exil, 2008). Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την έρευνα, τα επακόλουθα και συμπτώματα των βασανιστηρίων στα σημεία και μέρη του ανθρώπινου σώματος που πλήττονται περισσότερο είναι τα εξής:

- Δέρμα: Το δέρμα παρουσιάζει συχνά ευρήματα που μπορούν να ερμηνευθούν ως αποτελέσματα της πρακτικής των βασανιστηρίων. Ως τέτοια μπορούν να θεωρηθούν τα εγκαύματα, τα κοψίματα, οι ουλές ή ορισμένες μορφές δερματικών παθήσεων, που συχνά αντιπροσωπεύουν ψυχοσωματική αντίδραση στο τραύμα.
- Μυοσκελετικό σύστημα: Τα επαναλαμβανόμενα χτυπήματα, οι μη φυσιολογικές θέσεις στις οποίες αναγκάζονταν να στέκονται τα θύματα, η φυλάκιση, η κακή διατροφή και οι περιορισμοί στην κίνηση, μπορούν να δημιουργήσουν προβλήματα που ποικίλουν στη σοβαρότητά τους. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα υπέφεραν από βλάβες στο μυοσκελετικό σύστημά τους λόγω των βασανιστηρίων και συνθηκών σε ποσοστό άνω του 90%.
- Νευρολογικό σύστημα: Οι αισθητηριοκινητικές διαταραχές είναι επίσης συχνές λόγω του τραυματισμού του νωτιαίου μυελού. Οι ασθενείς αιτιώνται συχνά ίλιγγο, ημικρανία ή σφύριγμα στα αυτιά.
- Αισθήσεις: Η μείωση της ακοής ή της όρασης μπορεί να οφείλεται σε χτυπήματα στα αυτιά ή στο πρόσωπο.
- Διατροφικές διαταραχές: Η κακή υγιεινή στον χώρο κράτησης, καθώς επίσης διάφορες μέθοδοι βασανιστηρίων όπως ο εικονικός πνιγμός, μπορεί να οδηγήσουν σε πεπτικές διαταραχές.

- Ουρογεννητικά προβλήματα και σεξουαλικές δυσλειτουργίες: Η κακομεταχείριση της ουρογεννητικής ζώνης μπορεί να προκαλέσει σοβαρές συνέπειες τόσο ψυχολογικά όσο και σωματικά. Οι ασθενείς συνήθως δύσκολα μιλούν για τέτοια προβλήματα.
- Καρδιακή και αγγειακή παθολογία: Δεν είναι ασυνήθιστο να εντοπίζονται κυκλοφορικές διαταραχές των ποδιών σε ασθενείς που έχουν υποβληθεί σε φάλαγγα. Η αρτηριακή υπέρταση είναι πολύ συνηθισμένη επίσης.
- Μεταγενέστερες επιδράσεις στο βρογχικό δέντρο: Τα χτυπήματα στο κεφάλι μπορεί να οδηγήσουν σε τραυματική ιγμορίτιδα ή ακόμα και σε παραμόρφωση της μύτης, ενώ οι κακές συνθήκες κράτησης μπορούν να οδηγήσουν σε εκδήλωση φυματίωσης.
- Ψυχοσωματική παθολογία: Ένα ευρύ φάσμα ψυχοσωματικών διαταραχών όπως είναι η υπέρταση, ο διαβήτης ή το άσθμα μπορούν να προκληθούν ή να επανενεργοποιηθούν σε οποιοδήποτε στάδιο της ζωής, από το την τραυματική εμπειρία των βασανιστηρίων (Association pour les Victimes de la Répression en Exil, 2008).

3.3. ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Οι μεμονωμένες ψυχολογικές αντιδράσεις στα βασανιστήρια και στα τραύματα ποικίλλουν και καθορίζονται από πολλούς παράγοντες όπως το κοινωνικό πλαίσιο, οι πολιτικές πεποιθήσεις, η ανθεκτικότητα και η ίδια η ψυχολογία του ατόμου (Quiroga & Jaranson, 2005).

Σύμφωνα με τον Ortiz (2001), η ψυχική υγεία των επιζώντων βασανιστηρίων μεταβάλλεται από την εμπειρία του βασανισμού, και στη συνέχεια κάθε οπτική της ζωής τους επηρεάζεται. Συχνά πολλοί χάνουν την ελπίδα και την εμπιστοσύνη σε άλλους ανθρώπους και σε αυτά που πιστεύουν. Οι επιζώντες μπορούν να κατηγορήσουν τον εαυτό τους για το τι έχουν περάσει και ακόμα σε τι μπορεί να έχουν υποβάλει τους ανθρώπους γύρω τους. Μπορεί ακόμα να αισθάνονται ταπεινωμένοι για το ότι επέτρεψαν με κάποιο τρόπο να υποβληθούν σε βασανιστήρια, ενώ μπορεί επίσης να αισθάνονται «μολυσμένοι», μη καθαροί και συνεπώς μη αποδεκτοί από τους άλλους ανθρώπους. Οι πιο κοινές ψυχολογικές διαταραχές που προσδίδονται στους επιζήσαντες βασανιστηρίων είναι η αγχώδης μετατραυματική διαταραχή (PTSD), η κατάθλιψη και το άγχος (Başoğlu, Jaranson, Mollica & Kastrup, 2001).

Άλλες ψυχιατρικές διαταραχές και προβλήματα που διαγιγνώσκονται συχνά στους επιζήσαντες βασανιστηρίων είναι οι διαταραχές ύπνου, οι νευρο-γνωστικές διαταραχές που σχετίζονται με την τραυματική εγκεφαλική βλάβη, η κατάχρηση ουσιών (Mollica, 2004), η σύγχυση, ο αποπροσανατολισμός, οι διαταραχές μνήμης, η σεξουαλική δυσλειτουργία, ακόμα και η αλλαγή προσωπικότητας (Başoğlu, Jaranson, Mollica & Kastrup, 2001).

Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί, ότι δεν είναι μόνο το άτομο που υποφέρει. Για κάθε βασανισμένο άτομο υπάρχουν γονείς, σύντροφοι, παιδιά, φίλοι που ζουν μέσα στην αβεβαιότητα και τον φόβο (Cohn et al, 1985). Η οικογενειακή ζωή του θύματος βασανιστηρίων έχει αλλάξει αμετάκλητα, αφού η τραυματική εμπειρία έχει επηρεάσει τον ρόλο του μέσα στην οικογένεια. Οι οικείοι άνθρωποι μπορεί υποφέρουν από δευτερογενή τραυματισμό, ενώ ολόκληρες κοινότητες σημαδεύονται για πάντα από τα βασανιστήρια και γεμίζουν με οργή, ενοχές, φόβο (DIGNITY Danish Institute Against Torture & The Public Committee Against Torture in Israel, 2016).

Τα άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιώνουν συχνά την απώλεια εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και στους άλλους. Η απώλεια αυτή προέρχεται από τα συναισθήματα αδυναμίας και έλλειψης αυτοπεποίθησης. Όπως, όταν κάποιος νιώθει ότι χάνει το έδαφος κάτω από τα πόδια του, έτσι κι ένας άνθρωπος που έχει υποστεί βασανιστήρια μπορεί να χάνει το νόημα στη ζωή του, να χάνει την αίσθηση ότι ανήκει σε αυτόν τον κόσμο, καθώς επίσης και την αίσθηση ότι ο κόσμος είναι ένας καλός και προβλέψιμος τόπος.

Παρακάτω παρατίθεται μία μαρτυρία που αποτυπώνει πολύ χαρακτηριστικά αυτή την ψυχική κατάσταση:

«Έχω εντυπωσιακές φυσικές ουλές... μια πλατιά πορφυρή γραμμή από το στήθος μου μέχρι την κορυφή του ηβικού μου οστού, μια τομή σε σχήμα X στην πλευρά μου, από όπου εισήλθε ο θωρακικός σωλήνας... Αλλά η αποδιοργάνωση της ψυχής μου είναι πιο αισθητή. Για εβδομάδες, ξυπνάω κάθε βράδυ αναστατωμένος, μούσκεμα από τον ιδρώτα. Για δύο μήνες, ήμουν ανίκανος να γράψω... Αυτό που οι ψυχολόγοι ονομάζουν μετατραυματική διαταραχή άγχους είναι, μεταξύ άλλων, μια βαθιά πολιτική κατάσταση στην οποία ο κόσμος έχει πάει στραβά, στην οποία νιώθεις απομονωμένος από την ευρύτερη κοινότητα λόγω της ακρότητας της εμπειρίας...» (Rejali, 1999, όπως αναφέρεται στο Cordelia Foundation for the rehabilitation of Torture Victims, 2010, σελ. 21).

Από όσα έχουν περιγραφεί μέχρι τώρα, μπορεί να διακρίνει κανείς ότι τα βασανιστήρια είναι μια καταστροφική υπαρξιακή εμπειρία (Bendfeldt-Zachrisson, 1985). Πολλοί επιβιώσαντες εκφράζουν οι ίδιοι βαθύ ψυχολογικό τραύμα από την εμπειρία του βασανισμού. Εκτός από την αίσθηση ότι είναι απομακρυσμένοι από τους υπόλοιπους ανθρώπους, μπορεί να κυριεύονται από ενοχές και ντροπή γιατί επιβίωσαν από τα βασανιστήρια, ενώ φίλοι ή συγγενείς μπορεί να μην τα κατάφεραν, γιατί μπορεί να αποκάλυψαν πληροφορίες που θα μπορούσαν να έχουν βλάψει αγαπημένους τους ανθρώπους. Όλα τα παραπάνω ενδεχομένως να κάνουν την επιστροφή κάποιου πίσω στην οικογένεια, στη δουλειά, στην κοινότητα, εξαιρετικά δύσκολη (Cordelia Foundation for the rehabilitation of Torture Victims, 2010).

Ένα υγιές άτομο χαρακτηρίζεται από μια θετική ταυτότητα, βρίσκεται δηλαδή σε ισορροπία με τον εαυτό του και αισθάνεται πολύτιμος. Μια θετική ταυτότητα, μεταξύ άλλων, βασίζεται σε ολοκληρωμένες οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις και στην αυτοπεποίθηση. Αυτή είναι και η βάση όσων ο βασανιστής σκοπεύει να καταστρέψει. Αυτή η επίθεση στη βάση της προσωπικότητας προκαλεί βαθιές ψυχολογικές δυσκολίες και αλλαγές στην προσωπικότητα, οι οποίες εμπεριέχουν το αίσθημα αλλαγής στην ταυτότητα, διαταραχές στη συγκέντρωση, σύγχυση, αποπροσανατολισμό, δυσπιστία, έλλειψη νοήματος στη ζωή. Όμως, πολλές φορές παρατηρείται και γνωστική εξασθένηση, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει διαταραχές στη σκέψη και στην προσοχή, ενώ υπάρχουν φυσικά και οι συναισθηματικές αλλαγές που εκφράζονται, μεταξύ άλλων, με συναισθήματα πανικού, άγχους και φόβου (Cordelia Foundation for the rehabilitation of Torture Victims, 2010).

Είναι σημαντικό πάντως να αναφερθεί, ότι, παρά το γεγονός ότι τα βασανιστήρια είναι μια ακραία εμπειρία ζωής, αυτή δε δημιουργεί πάντα προβλήματα. Η απουσία, ωστόσο, σωματικών ή/και ψυχολογικών ευρημάτων δεν αναιρεί απαραίτητα τους ισχυρισμούς των βασανιστηρίων (Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης, παρ. 233). Αντίθετα, με τον τρόπο αυτό μπορεί να διαφαίνεται η ανθεκτικότητα του επιζώντος, που απορρέει από την προσαρμοστική του ικανότητα και από την ύπαρξη ισχυρού υποστηρικτικού δικτύου (DIGNITY Danish Institute Against Torture & The Public Committee Against Torture in Israel, 2016).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά που περιγράφηκαν παραπάνω, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα, ότι κάποια από τα βασικότερα στοιχεία που χάνει ένας άνθρωπος που έχει

υποστεί βασανιστήρια, είναι η κυριότητα και ο έλεγχος του εαυτού του. Αυτά είναι δύο εξαιρετικά σημαντικά στοιχεία που χρειάζεται να εδραιωθούν ξανά κατά τη διάρκεια της αποκατάστασης.

Για τους λόγους αυτούς, ένας από τους πιο δύσκολους στόχους της διαδικασίας αποκατάστασης και ανάκαμψης, δεν είναι ο έλεγχος των εμφανών συμπτωμάτων, αλλά η ανοικοδόμηση της θρυμματισμένης αίσθησης του εαυτού, αφού, η επιβίωση άλλωστε μπορεί να κουβαλάει τη δική της ενοχή (Turner & Gorst-Unsworth, 1993).

3.4. Η περίπτωση των προσφύγων

Στην ενότητα αυτή θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης και σύνδεσης των επακόλουθων των βασανιστηρίων, σε συνδυασμό με την προσφυγική ιδιότητα.

Οι πρόσφυγες δεν επιλέγουν οικειοθελώς να εγκαταλείψουν τη χώρα τους, ενώ η εγκατάλειψη αυτή μπορεί να γίνεται ταχύτατα και μέσω ιδιαίτερα δυσμενών συνθηκών. Συχνά οι πρόσφυγες διαχωρίζονται από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας τους κατά τη στιγμή της φυγής και του ταξιδιού, ενώ συνήθως έχουν χάσει όλα τους τα υπάρχοντα αλλά και την κοινωνική θέση τους (Dillman, Pablo & Wilson, 1993).

Οι εμπειρίες που μπορεί να έχει ένας πρόσφυγας πριν από τη φυγή του, όπως τα βασανιστήρια, η κακομεταχείριση ή η σεξουαλική βία, πιθανότατα έχουν ήδη δημιουργήσει αντίκτυπο στη σωματική και ψυχική υγεία του, ιδίως όταν το τραύμα παραμένει ανεπεξέργαστο. Επιπρόσθετα, το ταξίδι προς τη χώρα υποδοχής μπορεί να είναι από μόνο του επώδυνο, επικίνδυνο και μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη σωματική του υγεία (λόγω υποσιτισμού, κακής υγιεινής κτλ). Ταυτόχρονα, είναι πολύ πιθανό να κινδυνεύει ταυτόχρονα στη διάρκεια του ταξιδιού από εκμετάλλευση, σεξουαλική βία ή να έχει πέσει θύμα εμπορίας ανθρώπων (IRCT, 2013).

Έχει διαπιστωθεί μέσα από σειρά μελετών ότι οι πρόσφυγες συχνότατα έχουν εμπειρίες συστηματικών βασανιστηρίων στη χώρα καταγωγής τους στο πλαίσιο δίωξης, ιστορικού διακρίσεων και διωγμών, εξορίας ή μεγάλων περιόδων που έπρεπε να κρύβονται, γι' αυτό και οι ψυχολογικές επιπτώσεις του βιώματος του πολέμου, των βασανιστηρίων και της οργανωμένης βίας είναι πολύπλοκες (Mollica, Wyshak & Lavelle, 1987)· (Turner & Gorst-Unsworth, 1993)· (Başoğlu et al, 1994).

Υπάρχει σημαντικός αριθμός μελετών που συγκρίνουν τα ψυχολογικά συμπτώματα σε πρόσφυγες που έχουν υποστεί βασανιστήρια και σε πρόσφυγες που δεν έχουν υποστεί βασανιστήρια. Σύμφωνα με μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε 418 πρόσφυγες από το Μπουτάν που είχαν υποστεί βασανιστήρια και σε 392 πρόσφυγες που δεν είχαν υποστεί βασανιστήρια, και ζούσαν σε κέντρα φιλοξενίας προσφύγων στο Νεπάλ (Van Ommeren et al., 2001), διαπιστώθηκε ότι οι βασανισμένοι πρόσφυγες είχαν περισσότερες πιθανότητες από τους μη βασανισμένους να εκδηλώσουν PTSD, αποσύνδεση, επίμονο πόνο και γενικευμένο άγχος (Isakson, 2008).

Οι άνθρωποι που έχουν υποστεί βασανιστήρια και που αναγκάζονται να αναζητήσουν άσυλο σε τρίτη χώρα, μπορεί να βρεθούν σε έναν κόσμο χωρίς τρυφερότητα και αγάπη, στον οποίο ελάχιστο νόημα ή εκπλήρωση καταφέρνουν να βρουν. Θα πρέπει να συμβιβάσουν τον «νέο εαυτό» τους με τη «νέα πραγματικότητα» του εξωτερικού κόσμου και ίσως χρειαστεί να αντιμετωπίσουν τη θυματοποίηση (Turner & Gorst-Unsworth, 1993).

Οι πρόσφυγες που είναι και επιζώντες βασανιστηρίων, αντιμετωπίζουν επιπλέον δυσκολίες στο να αποκτήσουν ξανά μια αίσθηση του «φυσιολογικού τρόπου ζωής» και στο ξαναχτίσιμο της ταυτότητάς τους. Όταν φεύγουν από την πατρίδα τους, εγκαταλείπουν τα σημεία αναφοράς που τους έδωσαν μια αίσθηση σταθερότητας και μονιμότητας στη μέχρι τότε ζωή τους. Όπως περιγράφεται από τους Staehr και Staehr (1995, σελ. 25) «... πρέπει να αντιμετωπίσουν τους στρεσογόνους παράγοντες της αναζήτησης ασύλου, κάτι που είναι συχνά μια βασανιστική εμπειρία, και στη συνέχεια να προσαρμοστούν σε μια νέα κουλτούρα και γλώσσα, γεγονός που αποτελεί επαχθή εμπειρία για οποιοδήποτε άτομο. Αυτοί οι πρόσφυγες βρίσκονται συχνά χωρίς το συνηθισμένο δίκτυο οικογένειας και φίλων, κάτι που τους καθιστά ευάλωτους στο άγχος».

Όπως έχει μελετηθεί, πάνω από το 50% των προσφύγων παρουσιάζουν προβλήματα ψυχικής υγείας, που διακυμαίνονται από χρόνιες ψυχικές διαταραχές μέχρι θλίψη και δυστυχία (Petevic, 1996). Οι αναφορές είναι πολλές, για το πόσο δύσκολο είναι να αποτυπωθεί ο ακριβής αριθμός προσφύγων που έχουν βασανιστεί, αφού είναι συνήθης η απροθυμία και δυσκολία των θυμάτων να μοιραστούν τα βιώματά τους. Η δυσκολία αυτή μπορεί να εμπεριέχει φόβο για πιθανές νομικές συνέπειες στη χώρα υποδοχής, φόβο ότι η αποκάλυψη του ιστορικού δίωξής τους μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τα μέλη των οικογενειών τους που έχουν μείνει πίσω στη χώρα καταγωγής τους (Gorman, 2001).

Οι πρόσφυγες που είναι και θύματα βασανιστηρίων, βιώνουν σημαντικές ψυχολογικές επιπτώσεις λόγω των συνθηκών που επικρατούν στη χώρα υποδοχής, οι οποίες μπορεί να συνδέονται για παράδειγμα με δυσκολίες στην πρόσβαση στις διαδικασίες ασύλου ή σε νομική συνδρομή, σε καθυστερήσεις στις διαδικασίες ασύλου. Τέτοιου είδους δυσκολίες μπορεί να οδηγήσουν σε αισθήματα αποπροσανατολισμού και απόσυρσης. Συνδυαστικά, το άγχος της αποχωρισμού από οικείους ανθρώπους και οικεία συστήματα, μαζί με την απώλεια του καθεστώτος και της ταυτότητας, είναι εμπειρίες που βγαίνουν στην επιφάνεια στη χώρα υποδοχής και που εντείνουν την αίσθηση της αβεβαιότητας. Η ψυχική αγωνία λοιπόν, πολλαπλασιάζεται από τους παραπάνω παράγοντες (IRCT, 2013).

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό στο σημείο αυτό, να αναφερθεί η θεώρηση του καθηγητή Ρένου Κ. Παπαδόπουλου, σχετικά με το τραύμα και την ανθεκτικότητα σε αυτό, στην προσπάθεια να γίνει πιο ουσιαστικά κατανοητή η αντίδραση ενός ατόμου που έχει υποστεί βασανιστήρια.

Οι πρόσφυγες, στην προσπάθεια τους να ολοκληρώσουν τη μετάβαση τους σε ένα νέο και ασφαλέστερο σπίτι, αναπτύσσουν πολυδιάστατες ανάγκες. Αυτές μπορεί να είναι οι βασικές ανάγκες επιβίωσης, όπως η τροφή και το καταφύγιο, μέχρι οι ανάγκες ψηλότερα στη ιεραρχία του Maslow (Maslow, 1943, όπως αναφέρεται στο Papadopoulos, 2007), όπως η αγάπη και η αυτοεκτίμηση. Επιπλέον, οι πρόσφυγες έχοντας επιβιώσει από τις αντιξοότητες, μπορούν να είναι ανθεκτικοί αν συναντήσουν ευνοϊκές συνθήκες, η πλειοψηφία δε. μπορεί να τα καταφέρει με ελάχιστη βοήθεια. Παρόλα αυτά, κάποιοι μπορεί να χρειάζονται περισσότερη βοήθεια. Ένας τρόπος για να αντιληφθεί κανείς το είδος και το μέγεθος της βοήθειας που χρειάζονται οι πρόσφυγες, είναι συσχετίζοντας τα με το βαθμό που είναι ικανοί να διατηρήσουν την ικανότητα τους για ανθεκτικότητα και επινοητικότητα.

Κάθε άνθρωπος όμως, είναι μοναδικός και ξεχωριστός, *«κάθε άνθρωπος έχει το δικό του ειδικό και ιδιοσυγκρασιακό τρόπο αντίδρασης σε εξωτερικά καταστροφικά γεγονότα»* (Papadopoulos, 2007, σελ. 302-303). Αυτή η παραδοχή ωστόσο, μπορεί εύκολα να υπονομευθεί από τη γενίκευση ότι ορισμένα εξωτερικά γεγονότα είναι εκ των πραγμάτων τραυματικά για όλους τους ανθρώπους. Για τον λόγο αυτό, είναι σημαντικό να γίνεται αναφορά σε *εμπειρίες που τραυματίζουν* και όχι σε *τραυματικά γεγονότα*. Είναι υψίστης σημασίας η διάκριση του γεγονότος, από την επίδραση ή την εμπειρία του ίδιου του γεγονότος (Papadopoulos, 2007).

Συχνά, τα άτομα που έχουν βιώσει αντιξοότητες δυσκολεύονται να συνδεθούν με τον προηγούμενο τρόπο ζωής τους. Οι εμπειρίες αυτές, μπορεί να είναι τόσο συντριπτικές που τείνουν να διαγράψουν τις προηγούμενες. Αυτή η διαγραφή είναι πιθανό να δημιουργήσει μια αίσθηση αποπροσανατολισμού, η οποία μπορεί είτε να οδηγήσει σε νέους τρόπους ή σε ανισορροπία με καταστροφικές συνέπειες.

Όπως συχνά παρατηρείται, μετά από μια έντονη και επίπονη εμπειρία, οι άνθρωποι μπορεί να ανταποκριθούν με τρόπο, που να δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην ανανέωση παρά στις τραυματικές επιπτώσεις της εμπειρίας. Παρά τον πόνο, τη καταστροφή, την αγωνία και την απώλεια, οι άνθρωποι μπορεί να εξακολουθούν να αισθάνονται ότι η ίδια η τραυματική εμπειρία, τους έκανε να επανεξετάσουν και να αλλάξουν πράγματα στη ζωή τους, κάνοντας μία σημαντική αλλαγή. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι παρά την αρνητική τους φύση, καταστροφικές εμπειρίες μπορεί να βοηθήσουν τους ανθρώπους να νοηματοδοτήσουν με νέο τρόπο τη ζωή τους

Συνεπώς, οι πιθανές επιδράσεις από το τραύμα, μπορεί να εμπίπτουν σε τρεις κατηγορίες: αρνητικές, θετικές και ουδέτερες. Αυτό, ονομάζεται από τον Ρένο Παπαδόπουλο ως *πλέγμα του τραύματος*, το οποίο υπενθυμίζει ότι αναφορικά με τις επιπτώσεις του τραύματος σε επίπεδο ατομικό, οικογενειακό, κοινοτικό, κοινωνικό, είναι δυνατόν να εντοπιστούν αρνητικές επιδράσεις (όπως ψυχικές διαταραχές και έντονες ψυχολογικές αντιδράσεις), ουδέτερες (ανθεκτικότητα) και θετικές επιδράσεις (ανάπτυξη ενεργοποιημένη από την ανθεκτικότητα).

4. Η αποκατάσταση των θυμάτων βασανιστηρίων

4.1. Εισαγωγή

Οι αύξηση των προσφυγικών ροών τα τελευταία χρόνια σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού των θυμάτων βασανιστηρίων που αιτούνται άσυλο και την κοινή γενικότερη ανησυχία για την τύχη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλον τον κόσμο, οδήγησε στη δημιουργία προγραμμάτων αποκατάστασης (Gorman, 2001).

Για πρώτη φορά έγινε αντιληπτή η ανάγκη συστηματικής παροχής αποκατάστασης μετά την ανατροπή της κυβέρνησης του Salvador Allende στη Χιλή από τον στρατηγό Augusto Pinochet (1973) όταν τα δίκτυα επαγγελματιών υγείας ενεργοποιήθηκαν για τη φροντίδα των θυμάτων του διδακτορικού καθεστώτος (Chester, 1990 · Van Willigen, 1992)

Η ιδέα ίδρυσης και λειτουργίας Κέντρων αποκατάστασης θυμάτων βασανιστηρίων ξεκίνησε με πρωτοβουλία ομάδας γιατρών της Διεθνούς Αμνηστίας της Δανίας και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 άνοιξε τα πρώτο Κέντρο στην Κοπεγχάγη. Σήμερα, υπάρχουν πάνω από 160 Κέντρα αποκατάστασης-μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων (IRCT) σε πάνω από 70 χώρες του κόσμου (IRCT, 2018).

Το 1988, έγινε πρόταση στις ιατρικές ομάδες της Διεθνούς Αμνηστίας στην Αθήνα να δημιουργήσουν ένα ανάλογο κέντρο προκειμένου να καλυφθούν οι μεγάλες ανάγκες που είχαν προκύψει από τις τότε μεγάλες αφίξεις προσφύγων. Η γιατρός Μαρία Πίνιου-Καλή (θύμα βασανιστηρίων και η ίδια στη διάρκεια της Χούντας) που ήταν η τότε συντονίστρια των ομάδων της Διεθνούς Αμνηστίας, ανέλαβε την πρωτοβουλία για την ίδρυση του Ιατρικού Κέντρου Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων (ΙΚΑΘΒ) που ξεκίνησε να λειτουργεί το 1989. Στο έργο του ΙΚΑΘΒ περιλαμβανόταν η εκτίμηση και τεκμηρίωση των βασανιστηρίων, η διάγνωση και η θεραπεία των σωματικών επιπλοκών τους, η ψυχολογική και η ψυχιατρική εκτίμηση, η ψυχοθεραπεία και η νομική και η κοινωνική υποστήριξη των θυμάτων (Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων, 2008). Το Κέντρο ανέστειλε τη λειτουργία του το 2008 λόγω έλλειψης χρηματοδότησης.

Σήμερα, υπηρεσίες αποκατάστασης προσφέρει η Διεπιστημονική Ομάδα Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων που λειτουργεί μέσω της συνεργασίας τριών φορέων. Οι φορείς αυτοί είναι το *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ)*³ και το *Κέντρο Ημέρας BABEA*⁴ που υλοποιούν από τον Φεβρουάριο του 2013 το Πρόγραμμα Αποκατάστασης Επιζώντων Βασανιστηρίων *ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ* και τους *Γιατρούς Χωρίς Σύνορα (ΓΧΣ)*⁵, που ξεκίνησαν να συμπράττουν στην Ομάδα τον Οκτώβριο του 2014. Το Πρόγραμμα αποβλέπει στη διεπιστημονική προσέγγιση και στην ολιστική παροχή υπηρεσιών αποκατάστασης (νομικών, κοινωνικών, ιατρικών, ψυχολογικών και ψυχιατρικών) σε αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες που έχουν υποστεί βασανιστήρια στη χώρα καταγωγής τους. Το *ΕΣΠ* καλύπτει τις νομικές και κοινωνικές ανάγκες τους με δικηγόρους και κοινωνικούς λειτουργούς, η *BABEA* καλύπτει τα θέματα ψυχικής υγείας με ψυχολόγους και ψυχιάτρους, ενώ οι *ΓΧΣ* παρέχουν ιατρικές υπηρεσίες και καλύπτουν τα θέματα ψυχικής υγείας με ψυχολόγους. Οι τρεις οργανώσεις παραπέμπουν η μία στην άλλη τους εξυπηρετούμενους τους, ανάλογα με τις ανάγκες και τα αιτήματά τους, και τους παρακολουθούν διεπιστημονικά (Πρόγραμμα Αποκατάστασης Επιζώντων Βασανιστηρίων *Προμηθέας*, 2018).

4.2. Η έννοια της αποκατάστασης

Στα λεξικά η λέξη *αποκατάσταση* ερμηνεύεται, μεταξύ άλλων, και ως η επαναφορά στην προηγούμενη (ομαλή και αρμόζουσα) κατάσταση ή θέση· η μέριμνα για την παροχή των αναγκαίων σε όποιον έχει πληγεί από κάτι· η διόρθωση (βλάβης)· το να δίνεται σε κάτι παλαιό μορφή που πλησιάζει όσο το δυνατόν στην αρχική (Μπαμπινιώτης, 2002).

Πέρα από την ευρεία χρήση της λέξης στην καθομιλουμένη, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμα και οι γιατροί επιχειρώντας να ορίσουν την *αποκατάσταση* επέλεξαν να μην χρησιμοποιήσουν στενούς ιατρικούς όρους. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας στη Δεύτερη Έκθεση της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων στην Ιατρική αποκατάσταση (1968) παρείχε έναν ορισμό που αποσκοπούσε στη γενικότερη κατανόηση της αποκατάστασης την οποία και

---

³ Για το ΕΣΠ, βλ. <https://www.gcr.gr/index.php/el/>

⁴ Για το Κέντρο Ημέρας BABEA, βλ. <http://syn-eirmos.gr/babel/>

⁵ Για τους ΓΧΣ, βλ. <https://msf.gr/>

χαρακτήρισε ως «*συνδυασμένη και συντονισμένη χρήση ιατρικών, κοινωνικών, εκπαιδευτικών και επαγγελματικών μέτρων για την εκπαίδευση ή την επανεκπαίδευση του ατόμου για να φτάσει στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο λειτουργικής ικανότητας*» (WHO Expert Committee on Medical Rehabilitation, 1969, σελ. 6).

Ο ορισμός αυτός, παρότι έχει σχεδιαστεί ειδικά για τη θεραπεία των ατόμων με αναπηρίες, έδωσε έμφαση σε ένα σύνολο μεταβλητών, όχι μόνο ιατρικών, για την επίτευξη της καλύτερης δυνατής λειτουργικής ικανότητας ενός ατόμου (Redress, 2009).

Η ίδια έκθεση διακρίνει μεταξύ τριών διαφορετικών ειδών αποκατάστασης: την *ιατρική αποκατάσταση*, η οποία ορίζεται ως «*η διαδικασία ιατρικής περίθαλψης που στοχεύει στην ανάπτυξη των λειτουργικών και ψυχολογικών ικανοτήτων του ατόμου και, αν είναι απαραίτητο, στους αντισταθμιστικούς μηχανισμούς του, που θα του επιτρέψουν να έχει ανεξαρτησία και μια ενεργή ζωή*». Την *κοινωνική αποκατάσταση*, δηλαδή «*το μέρος της διαδικασίας αποκατάστασης που έχει στόχο την ένταξη ή την επανένταξη ενός ατόμου με αναπηρία στην κοινωνία, βοηθώντας τον να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της οικογένειας, της κοινότητας και της επαγγελματικής απασχόλησης, μειώνοντας παράλληλα όλα τα οικονομικά και κοινωνικά εμπόδια που μπορεί να παρεμποδίσουν τη συνολική διαδικασία αποκατάστασης*» και την *επαγγελματική αποκατάσταση*, ή αλλιώς στην «*παροχή των επαγγελματικών υπηρεσιών, π.χ. τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την επαγγελματική κατάρτιση και πρόσληψη, σχεδιασμένη με τρόπο που να επιτρέψει σε ένα άτομο με αναπηρία να εξασφαλίσει και να διατηρήσει την κατάλληλη απασχόληση*» (WHO Expert Committee on Medical Rehabilitation, 1969, σελ. 6).

Το 1981 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας στην Έκθεση της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την Πρόληψη και Αποκατάσταση της Αναπηρίας (1981), διεύρυνε ακόμα περισσότερο τη θέαση της έννοιας της αποκατάστασης εξετάζοντας την κοινοτική της διάσταση και τονίζοντας τον ενεργό ρόλο που πρέπει να διαδραματίζουν οι κοινότητες στην αποκατάσταση των ατόμων: «*Η αποκατάσταση σε κοινοτικό επίπεδο περιλαμβάνει μέτρα που λαμβάνονται σε κοινοτικό επίπεδο για να χρησιμοποιήσει και να αξιοποιήσει τους πόρους της κοινότητας, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με κινητικές δυσκολίες, των αναπήρων και των ατόμων με νοητική στέρηση, των ίδιων των οικογενειών τους και της κοινότητας τους στο σύνολό τους*» (WHO Expert Committee on Disability Prevention and Rehabilitation, 1981, σελ. 9).

Στη Συναινετική Διακήρυξη για την Ψυχοκοινωνική Αποκατάσταση που εκπονήθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας σε συνεργασία με την Παγκόσμια Ένωση για την Ψυχολογική Αποκατάσταση και τη συμμετοχή εμπειρογνομόνων από διάφορες χώρες, δίνεται έμφαση στην ψυχοκοινωνική διάσταση της αποκατάστασης. Εκεί η ψυχοκοινωνική αποκατάσταση ορίζεται ως *«μια διαδικασία η οποία ενισχύει τις ευκαιρίες στα άτομα που αντιμετωπίζουν κινητικές δυσκολίες, είναι ανάπηροι ή πάσχουν από ψυχικές διαταραχές να επιτύχουν ένα όσο το δυνατό καλύτερο επίπεδο ανεξάρτητης λειτουργίας τους στην κοινότητα. Η ψυχοκοινωνική αποκατάσταση συνεπάγεται, τόσο τη βελτίωση των ικανοτήτων των ατόμων, όσο και την εισαγωγή αλλαγών στο ευρύτερο περιβάλλον, ώστε να δημιουργηθούν οι συνθήκες για μια ποιοτική ζωή για ανθρώπους που έχουν βιώσει μια ψυχική διαταραχή. Η ψυχοκοινωνική αποκατάσταση στοχεύει στο να συνεισφέρει στην ανάπτυξη του καλύτερου δυνατού επιπέδου λειτουργικότητας των ατόμων, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, και στην ελαχιστοποίηση των προβλημάτων που προέρχονται είτε από την ψυχική νόσο είτε από τον κοινωνικό περίγυρο, συμβάλλοντας με θετικό τρόπο στην επιλογή των ατόμων με ψυχικές διαταραχές να ενταχθούν επιτυχώς στην κοινότητα»* (WHO Division of Mental Health & WHO Initiative of Support to People Disabled by Mental Illness, 1996, σελ. 2).

Οι οργανώσεις που εργάζονται με επιζώντες βασανιστηρίων δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην αποκατάσταση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ως μέρος του ορισμού της αποκατάστασης και της πολιτιστικής πτυχής της όλης διαδικασίας. Για παράδειγμα, σύμφωνα με έναν από τους κορυφαίους παρόχους υπηρεσιών αποκατάστασης στον κόσμο, το Διεθνές Συμβούλιο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων (IRCT), *«η (επαν)οικοδόμηση της ζωής ενός ατόμου, του οποίου η αξιοπρέπεια έχει καταστραφεί, απαιτεί χρόνο και, ως εκ τούτου, απαιτείται μακροπρόθεσμη υλική, ιατρική, ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη. Η θεραπεία πρέπει να είναι μια συντονισμένη προσπάθεια που θα καλύπτει, τόσο τις σωματικές όσο και τις ψυχολογικές πτυχές. Είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες, τα προβλήματα, οι προσδοκίες, οι απόψεις και οι πολιτισμικές αναφορές των ασθενών»* (Redress, 2009, σελ. 9-10).

4.2.1. Η έννοια της αποκατάστασης στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Όλα τα θύματα βασανιστηρίων έχουν δικαίωμα αποκατάστασης. Η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων (1984) προβλέπει στο αγγλικό κείμενο ότι: «*Each State Party shall ensure in its legal system that the victim of an act of torture obtains redress and has an enforceable right to fair and adequate compensation, including the means for as full rehabilitation as possible. In the event of the death of the victim as a result of an act of torture, his dependants shall be entitled to compensation...*» (άρθρο 14).

Τη συνθήκη αυτή η Ελλάδα επικύρωσε με τον νόμο 1782/1988 που επικύρωσε τη Συνθήκη. Στο άρθρο 14 του ελληνικού νόμου ορίζεται ότι: «*Κάθε Κράτος Μέρος στα πλαίσια του νομικού του συστήματος εγγυάται στο θύμα μιας πράξης βασανιστηρίων το δικαίωμα να επιτύχει αποκατάσταση [όπως αποδόθηκε η λέξη redress] και να αποζημιωθεί δίκαια και πλήρως [όπως αποδόθηκε η φράση adequate compensation], όπου περιλαμβάνονται και τα απαραίτητα μέσα για την κατά το δυνατό πληρέστερη ικανοποίηση [όπως αποδόθηκε η λέξη rehabilitation]. Σε περίπτωση θανάτου του θύματος που προήλθε από μια πράξη βασανιστηρίων οι εκδοχείς του έχουν το δικαίωμα για αποζημίωση...*».

Στην παράγραφο αυτή είναι φανερό ότι έχει εμφιλοχωρήσει, είτε από επιλογή είτε από παραδρομή, ένα λάθος, καθώς η λέξη *rehabilitation* έχει αποδοθεί ως *ικανοποίηση*.

Το 2012, η Επιτροπή κατά των βασανιστηρίων των ΗΕ εξέδωσε το *Γενικό Σχόλιο Νο. 3* για την εφαρμογή του άρθρου 14 της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων από τα συμβαλλόμενα κράτη, επεξηγώντας τον ορισμό της αποκατάστασης. Στην παρ. 11 του *Γενικού Σχολίου* αναφέρεται ότι «*η Επιτροπή επιβεβαιώνει ότι η παροχή μέσων για όσο το δυνατόν πληρέστερη αποκατάσταση για όποιον έχει υποστεί βλάβη ως αποτέλεσμα παραβίασης της Σύμβασης θα πρέπει να είναι ολιστική και να περιλαμβάνει τόσο ιατρική και ψυχολογική περίθαλψη όσο και νομικές και κοινωνικές υπηρεσίες. Η αποκατάσταση, για τους σκοπούς αυτού του Γενικού Σχολίου, αναφέρεται στην αποκατάσταση της λειτουργίας ή την απόκτηση νέων δεξιοτήτων που απαιτούνται από την αλλαγή της κατάστασης του θύματος στον απόηχο των βασανιστηρίων ή της κακομεταχείρισης. Επιδιώκει να επιτρέψει η μέγιστη δυνατή αυτάρκεια και λειτουργικότητα του ατόμου και μπορεί να περιλαμβάνει προσαρμογές στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον του. Η αποκατάσταση των θυμάτων πρέπει να αποσκοπεί, όσο το δυνατόν περισσότερο, στην επαναφορά της ανεξαρτησίας τους, της σωματικής,*

ψυχικής, κοινωνικής και επαγγελματική ικανότητας και στην πλήρη ένταξη και συμμετοχή στην κοινωνία» (UN Committee against Torture, 2012).

Από τα προηγούμενα είναι φανερό ότι το δικαίωμα στην αποκατάσταση συνδέεται με τα περισσότερα άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το δικαίωμα στην υγεία, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή κλπ. και κατά συνέπεια θα πρέπει να εξεταστεί πλήρως και διεξοδικά σε όλες τις πτυχές του. Επιπλέον, το δικαίωμα στην αποκατάσταση είναι δικαίωμα για όλους ανεξάρτητα από το φύλο, τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία, την ηλικία, την ικανότητα, την τάξη, τον πολιτισμό, την εκπαίδευση επίπεδο, σεξουαλικότητα ή το καθεστώς παραμονής σε μια χώρα (Penal Reform International, 2013).

4.3. Η υποχρέωση των κρατών σε παροχή αποκατάστασης

Η Επιτροπή Κατά των Βασανιστηρίων στο *Γενικό Σχόλιο Νο. 3*, εκτός από ανάλυση του ορισμού της αποκατάστασης παρέχει εξειδικευμένες οδηγίες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να εφαρμόσουν το άρθρο 14 και καθιστά σαφές ότι τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να διασφαλίζουν ότι όλα τα θύματα βασανιστηρίων έχουν πρόσβαση σε αποτελεσματική θεραπεία και αποκατάσταση, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που υπέστησαν βασανιστήρια εκτός του εδάφους του κράτους, χωρίς κανενός είδους διάκριση (παρ. 1).

Στο ίδιο *Σχόλιο* η Επιτροπή υπογραμμίζει ότι την υποχρέωση των κρατών να παρέχουν τα μέσα για μια *«όσο το δυνατόν πληρέστερη αποκατάσταση»*. Η υποχρέωση αυτή αναφέρεται στην ανάγκη επανόρθωσης και επιδιόρθωσης της βλάβης που υπέστη το θύμα, του οποίου η κατάσταση της ζωής του (συμπεριλαμβανομένης της αξιοπρέπειας, της υγείας και της αυτάρκειας) ίσως δεν ανακτηθεί ποτέ πλήρως λόγω της διάχυτης επίδρασης των βασανιστηρίων. Αυτή η υποχρέωση του κράτους δεν εξαρτάται από τους διαθέσιμους πόρους των κρατών και δεν μπορεί να αναβληθεί (παρ. 12).

Κάθε κράτος-μέλος, προκειμένου να εκπληρώσει τις σχετικές υποχρεώσεις έναντι του θύματος βασανιστηρίων, πρέπει να υιοθετήσει μια μακροπρόθεσμη, ολοκληρωμένη προσέγγιση αποκατάστασης και να του εξασφαλίσει εξειδικευμένες υπηρεσίες κατάλληλες και άμεσα διαθέσιμες. Αυτές οι υπηρεσίες θα πρέπει να περιλαμβάνουν μια διαδικασία για

την εκτίμηση και την αξιολόγηση των θεραπευτικών και άλλων αναγκών ενός ατόμου, με βάση, μεταξύ άλλων, το Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης. Ακόμα, μπορεί να περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα διεπιστημονικών μέτρων, μεταξύ των οποίων ιατρικές υπηρεσίες και υπηρεσίες φυσικοθεραπείας· ψυχολογικές υπηρεσίες· κοινωνικές υπηρεσίες· υπηρεσίες επανένταξης· βοήθεια και υπηρεσίες σε επίπεδο κοινότητας και οικογένειας· επαγγελματική κατάρτιση και εκπαίδευση (παρ. 13).

Σύμφωνα με την Επιτροπή είναι υψίστης σημασίας η ολιστική προσέγγιση της αποκατάστασης, η οποία θα πρέπει να λαμβάνει επίσης υπόψη τη δύναμη και την αντοχή του θύματος. Επιπλέον, καθώς τα θύματα ενδέχεται να διατρέχουν τον κίνδυνο επανατραυματισμού και να φοβούνται εύλογα πράξεις που τους θυμίζουν τα βασανιστήρια που υπέστησαν, πρέπει να δοθεί υψηλή προτεραιότητα στην ανάγκη να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο εμπιστευτικότητας και εμπιστοσύνης στο οποίο είναι δυνατή η παροχή βοήθειας (παρ. 13).

Στο *Γενικό Σχόλιο Νο. 3* διατυπώνεται ξεκάθαρα ότι η ανάγκη παροχής ιατρικών και ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών στα θύματα, ως αρχική φροντίδα μπορεί να είναι απαραίτητη, αλλά δεν εκπληρώνει την υποχρέωση των κρατών να παρέχουν τα μέσα για όσο το δυνατόν πληρέστερη αποκατάσταση. Ακόμα, διευκρινίζει ότι οι αποτελεσματικές υπηρεσίες αποκατάστασης πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την κουλτούρα, την προσωπικότητα, την ιστορία και το υπόβαθρο των θυμάτων και είναι προσιτές σε όλα τα θύματα χωρίς διακρίσεις, και ανεξάρτητα από την ταυτότητα ή τη θέση του θύματος εντός μιας περιθωριοποιημένης ή ευάλωτης ομάδας, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων (παρ. 14).

Τα κράτη οφείλουν να θεσπίσουν συγκεκριμένους μηχανισμούς και προγράμματα για την παροχή αποκατάστασης και η πρόσβαση σε αυτά θα πρέπει να εξασφαλίζεται το συντομότερο δυνατόν μετά από αξιολόγηση από ανεξάρτητο ιατρικό προσωπικό. Ακόμα, η πρόσβαση στα προγράμματα αποκατάστασης δεν πρέπει να εξαρτάται από το αν το θύμα έχει καταφύγει σε ένδικα μέσα (παρ. 15).

Η υποχρέωση του άρθρου 14 της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων να παρέχει τα μέσα για μια όσο το δυνατόν πιο πλήρη αποκατάσταση, μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την άμεση παροχή υπηρεσιών αποκατάστασης από το κράτος ή μέσω χρηματοδότησης ιδιωτικών ιατρικών, νομικών και άλλων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που

διαχειρίζονται οι ΜΚΟ. Στην τελευταία περίπτωση, το κράτος πρέπει να διασφαλίσει ότι δεν θα υπάρχει κανενός είδους αντίποινα ή εκφοβισμός με στόχο τις ΜΚΟ που ασχολούνται με την αποκατάσταση των θυμάτων (παρ. 15).

Επιπρόσθετα, η συμμετοχή των θυμάτων στην επιλογή της υπηρεσίας αποκατάστασης είναι απαραίτητη, ενώ οι σχετικές υπηρεσίες πρέπει να παρέχονται σε γλώσσα που αντιλαμβάνονται. Ακόμα, στο *Γενικό Σχόλιο Νο. 3* αναδεικνύεται η σημασία της καθιέρωσης συστημάτων αξιολόγησης της αποτελεσματικής εφαρμογής των προγραμμάτων και υπηρεσιών αποκατάστασης (παρ. 15).

5. Τα θύματα βασανιστηρίων στο πλαίσιο του ΚΕΣΑ και η ελληνική πραγματικότητα

5.1. Εισαγωγή

Η ΕΕ ξεκίνησε την επεξεργασία του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ) το 1999 με στόχο την εναρμόνιση των συστημάτων ασύλου των χωρών της ΕΕ, ώστε να εξασφαλιστεί η ίση μεταχείριση των αιτούντων στα κράτη-μέλη. Στα χρόνια που ακολούθησαν συμφωνήθηκαν κοινοί κανόνες που δημιουργούν κοινά πρότυπα και όρους συνεργασίας, τους οποίους τα κράτη-μέλη πρέπει να μεταφέρουν στην εθνική τους νομοθεσία.

Από τις πράξεις που έχουν υιοθετηθεί στο πλαίσιο του ΚΕΣΑ, αυτές που αφορούν περισσότερο τα θύματα βασανιστηρίων μέσα από την οπτική της παρούσας μελέτης, είναι οι εξής:

α) Οδηγία 2013/33/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (2013). Η Οδηγία αυτή θεσπίζει πρότυπα για την υποδοχή των αιτούντων διεθνούς προστασίας στο διάστημα που αναμένουν την εξέταση του αιτήματός τους, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης στη στέγαση, στην εκπαίδευση, στην υγειονομική περίθαλψη, στην απασχόληση καθώς και στην ιατρική και στην ψυχολογική περίθαλψη. Η Οδηγία αυτή έπρεπε να έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο το αργότερο μέχρι τον Ιούλιο του 201, ωστόσο μεταφέρθηκε μόλις τον Μάιο του 2018 με τον ν. 4540/2018.

Η Οδηγία Υποδοχής του 2013 αντικατέστησε την προηγούμενη σχετική Οδηγία 2003/9/ΕΚ σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη-μέλη, η οποία είχε μεταφερθεί στο ελληνικό δίκαιο με το ΠΔ 220/2007.

Από εδώ και στο εξής ως *Οδηγία Υποδοχής* θα αποκαλείται η Οδηγία Υποδοχής του 2013.

β) Οδηγία 2013/32/ΕΕ σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (2013).

Η Οδηγία περιέχει προβλέψεις για το σύνολο της διαδικασίας υποβολής αιτήματος διεθνούς προστασίας και ειδικότερα, μεταξύ άλλων, σχετικά με τον τρόπο υποβολής του

αιτήματος, τον τρόπο εξέτασής του και προβλέψεις σχετικές με την ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας.

Η Οδηγία για τις Διαδικασίες του 2013 αντικατέστησε την Οδηγία 2005/85/EK σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη-μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα. Η Οδηγία για τις Διαδικασίες είχε μεταφερθεί στο ελληνικό δίκαιο αρχικά με το ΠΔ 90/2008 που τροποποιήθηκε με το ΠΔ 81/2009 και στη συνέχεια μεταφέρθηκε με το ΠΔ 114/2010, το οποίο τροποποιήθηκε στη συνέχεια από τα ΠΔ 116/2012, το ΠΔ 113/2013, το ΠΔ 167/2014 και τον ν. 4375/2016, που είναι και το πιο πρόσφατο σχετικό νομοθέτημα.

Από εδώ και στο εξής ως *Οδηγία για τις Διαδικασίες* θα αποκαλείται η Οδηγία για τις Διαδικασίες του 2013.

γ) Οδηγία 2011/95/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (2011).

Η Οδηγία αυτή διευκρινίζει, μεταξύ άλλων, τους λόγους για τη χορήγηση διεθνούς προστασίας. Ειδικότερα, προβλέπει μια σειρά δικαιωμάτων των αιτούντων σχετικών με την προστασία από την επαναπροώθηση, τις άδειες διαμονής, τα ταξιδιωτικά έγγραφα, την πρόσβαση στην απασχόληση, την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια, την υγειονομική περίθαλψη, την πρόσβαση σε στέγαση, την πρόσβαση σε υπηρεσίες κοινωνικής ένταξης.

Η Οδηγία αυτή αντικατέστησε την Οδηγία 2004/83/EK για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (2004). Η Οδηγία για την Αναγνώριση είχε μεταφερθεί αρχικά στο ελληνικό δίκαιο με το ΠΔ 96/2008, το οποίο και καταργήθηκε από το ΠΔ 141/2013 που είναι και το τελευταίο ισχύον σχετικό νομοθέτημα.

5.2. Βασικές έννοιες

Ο βαθμός ευαλωτότητας των αιτούντων άσυλο έχει καταστεί ένα σημαντικό διακριτικό στοιχείο στη διαδικασία του ασύλου. Ορισμένοι αιτούντες άσυλο αναγνωρίζονται ως πιο ευάλωτοι σε σχέση με τους άλλους, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους ή των εμπειριών τους, και για τον λόγο αυτό θεωρείται ότι χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής, ή άλλως, ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων και ειδικών εγγυήσεων υποδοχής που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους.

Στη νομοθεσία της ΕΕ η ευαλωτότητα δεν αντιμετωπίζεται ως χαρακτηριστικό ενός προσώπου που ζητά άσυλο, αλλά ως χαρακτηριστικό μέλους μιας ομάδας που έχει ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας, όπως είναι λ.χ. οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι εγκυμονούσες, οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, τα άτομα με σοβαρές ασθένειες, τα άτομα με πνευματικές διαταραχές, αλλά και τα άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, φυσικής ή σεξουαλικής βίας, όπως είναι οι γυναίκες θύματα ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων (άρθρο 21 Οδηγίας Υποδοχής).

Ωστόσο, οι Οδηγίες δεν υιοθετούν μια ενιαία ορολογία και αντίληψη της ευαλωτότητας, ενώ ο κατακερματισμός των εγγυήσεων σε διαφορετικά κείμενα οδήγησε στην εμφάνιση διαφορετικών εννοιών, όπως *ευάλωτος, αιτών που χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων και αιτών με ειδικές ανάγκες υποδοχής* (AIDA, 2017b).

5.3. Ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στην Οδηγία για τις Διαδικασίες αιτών που χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων είναι κάθε πρόσωπο του οποίου η ικανότητα να απολαύει των δικαιωμάτων και να συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στην Οδηγία περιορίζεται λόγω ατομικών περιστάσεων [άρθρο 2 (δ)].

Η Οδηγία για τις Διαδικασίες δεν περιλαμβάνει έναν εξαντλητικό κατάλογο αιτούντων άσυλο που θεωρείται ότι χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων. Στο Προοίμιό της γίνεται ενδεικτική αναφορά: *«ορισμένοι αιτούντες ενδέχεται να χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων λόγω, μεταξύ άλλων, ηλικίας, φύλου, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου, ψυχικών διαταραχών ή ως συνέπεια βασανισμού,*

βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας» (άρθρο 29 Προοιμίου).

Πάντως, στην κατηγορία των αιτούντων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, η Οδηγία κάνει ρητή αναφορά σε μια στενότερη υποκατηγορία που ξεχωρίζει τα άτομα των οποίων οι ανάγκες προέρχονται από βασανιστήρια, βιασμούς ή άλλα σοβαρές μορφές ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας και μπορεί να υπόκεινται σε διακριτή μεταχείριση σε σχέση με ειδικές διαδικασίες [άρθρο 24(3)].

Οι όροι *ευάλωτο πρόσωπο* και *ευαλωτότητα* χρησιμοποιούνται στην Οδηγία για τις Διαδικασίες από μόνο μία φορά ο καθένας. Ο πρώτος για να υποδείξει ότι η αίτηση ασύλου ευάλωτου προσώπου (η Οδηγία εδώ παραπέμπει στην έννοια του ευάλωτου, όπως αυτός διατυπώνεται στην Οδηγία Υποδοχής) είναι ένας από τους δύο τύπους αιτήσεων που μπορούν να εξεταστούν κατά προτεραιότητα [άρθρο 31(7)(β)] κι ο δεύτερος για να τονίσει ότι οι χειριστές των υποθέσεων ασύλου οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους την «*ευαλωτότητα*» του αιτούντος [άρθρο 15(3)(α)], λέξη που στην ελληνική μετάφραση της Οδηγίας έχει αποδοθεί ως «*ευαισθησία*».

5.4. Ειδικές ανάγκες υποδοχής

Σύμφωνα με την Οδηγία Υποδοχής *αιτών με ειδικές ανάγκες υποδοχής* είναι το ευάλωτο πρόσωπο που χρειάζεται ειδικές εγγυήσεις ώστε να απολαύει των δικαιωμάτων και να συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που προβλέπει η Οδηγία [άρθρο 2 (ια)].

Η Οδηγία περιλαμβάνει κατάλογο ευάλωτων ατόμων που ενδέχεται να έχουν *ειδικές ανάγκες υποδοχής* μεταξύ των οποίων «*άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, φυσικής ή σεξουαλικής βίας, όπως γυναίκες θύματα ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων*» (άρθρο 21).

5.5. Η εξέλιξη της διαδικασίας υποδοχής των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα

Για να εξεταστούν τα επιμέρους θέματα που αφορούν τους ευάλωτους αιτούντες άσυλο στο ελληνικό δίκαιο, θα πρέπει να γίνει πρώτα μια αναφορά στην εξέλιξη της υποδοχής των αιτούντων διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εισήγαγε για πρώτη φορά την προσέγγιση *hotspot* στην Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη Μετανάστευση (2015) με αρχικό στόχο να βοηθήσει την Ιταλία και την Ελλάδα που αντιμετώπιζαν δυσανάλογες μεταναστευτικές ροές να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους βάσει της ευρωπαϊκής νομοθεσίας να εντοπίζουν τους νεοεισερχόμενους μετανάστες, να καταχωρούν τα δακτυλικά αποτυπώματά τους, να εφαρμόσουν το πρόγραμμα μετεγκατάστασης και να διεξάγουν επιχειρήσεις επιστροφής. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, οι υπηρεσίες της ΕΕ και συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Συνόρων και Ακτοφυλακής (FRONTEX), η EUROPOL και η EUROJUST προβλέπεται ότι θα συνεργάζονται με τις ελληνικές αρχές στο πλαίσιο των *hotspots* (European Commission, 2015). Τα *hotspots* θεωρήθηκαν αρχικά ως κέντρα υποδοχής όπου θα λάμβαναν χώρα όλα τα στάδια των διοικητικών διαδικασιών σχετικά με τους νεοεισερχομένους (AIDA, 2018).

Πέντε *hotspots*, με τη νομική μορφή των *Κέντρων Πρώτης Υποδοχής* (σήμερα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης - KYT) δημιουργήθηκαν σε Λέσβο, Σάμο, Λέρο, Χίο και Κω.

Ωστόσο, τον Μάρτιο του 2016, με την υιοθέτηση της Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας στις 18 Μαρτίου 2016 (Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, 2016), η μορφή των Κέντρων αυτών άλλαξε καθώς, με συνοπτικές διαδικασίες, μετατράπηκαν από ανοιχτά κέντρα υποδοχής σε κλειστά κέντρα κράτησης. Τα άτομα που έφθασαν στα ελληνικά νησιά μετά τις 20 Μαρτίου 2016 υπόκειντο στην Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, γι' αυτό και υποχρεώνονταν να παραμένουν εντός των *hotspots* για τις πρώτες 25 ημέρες από την άφιξή τους με σκοπό την ολοκλήρωση των διαδικασιών πρώτης υποδοχής (καταγραφή και ταυτοποίηση) και εν συνεχεία γινόταν άρση του επονομαζόμενου ως *περιορισμού ελευθερίας* που τους είχε επιβληθεί εντός των KYT και μπορούσαν να κυκλοφορούν ελεύθερα εντός του νησιού της αρχικής τους άφιξης.

Η πρακτική της κράτησης εγκαταλείφθηκε σε μεγάλο βαθμό το 2017 υπό την πίεση των επικρίσεων που ασκήθηκαν από εθνικούς και διεθνείς οργανισμούς και παράγοντες για

τον τρόπο λειτουργίας των κλειστών *hotspots*, αλλά και λόγω του ότι ήταν εξαιρετικά δύσκολο να λειτουργούν κλειστές εγκαταστάσεις στα νησιά με μεγάλο αριθμό ανθρώπων, ενώ υπήρχαν και οι πρακτικές δυσκολίες της επιβολής του μέτρου της κράτησης εντός χώρων που δεν είχαν δημιουργηθεί ως κέντρα κράτησης αλλά ως χώροι εξαιρετικά βραχύχρονης παραμονής. Στη συνέχεια, εφαρμόστηκε συστηματικά το μέτρο του γεωγραφικού περιορισμού που επιβάλλει στους αιτούντες την υποχρέωση να παραμένουν το νησί, χωρίς ωστόσο να διαμένουν αναγκαστικά στα *hotspots*.

Η λειτουργία των *hotspots* ρυθμίζεται μέσω του νομικού πλαισίου που διέπει τη διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησης βάσει του ν. 4375/2016. Με τον νόμο αυτό η Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης είναι υπεύθυνη για τις διαδικασίες καταγραφής, ταυτοποίησης και εξακρίβωσης των στοιχείων, τον ιατρικό έλεγχο, τον εντοπισμό των ευάλωτων προσώπων, την παροχή ενημέρωσης, ιδίως για τις διαδικασίες διεθνούς ή άλλης μορφής προστασίας, για τις διαδικασίες επιστροφής, καθώς και για την προσωρινή διαμονή των πολιτών τρίτων χωρών ή ανιθαγενών που εισέρχονται στη χώρα χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις και την περαιτέρω παραπομπή τους σε κατάλληλες δομές υποδοχής ή προσωρινής φιλοξενίας (άρθρο 8 παρ. 2).

Σε διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης υποβάλλονται όλοι οι πολίτες τρίτων χωρών και οι ανιθαγενείς που εισέρχονται χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις στη χώρα. Οι διαδικασίες αυτές περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την καταγραφή των προσωπικών στοιχείων τους και τη λήψη των δακτυλικών αποτυπωμάτων· την εξακρίβωση της ταυτότητας και της ιθαγένειάς τους· τον ιατρικό τους έλεγχο και την παροχή της τυχόν αναγκαίας περίθαλψης και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης· την ενημέρωσή τους για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, ιδίως για τη διαδικασία υπαγωγής σε καθεστώς διεθνούς προστασίας· τη μέριμνα για όσους ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, ώστε να υπαχθούν στην κατά περίπτωση προβλεπόμενη διαδικασία και να τους παρασχεθεί εξειδικευμένη φροντίδα και προστασία· την παραπομπή για την εκκίνηση της διαδικασίας υπαγωγής σε καθεστώς διεθνούς προστασίας για όσους επιθυμούν να υποβάλλουν σχετική αίτηση. Στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης υπάγονται και όσοι διαμένουν χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις στην Ελλάδα και δεν αποδεικνύουν την ιθαγένεια και την ταυτότητά τους με έγγραφο δημόσιας αρχής (άρθρο 9).

5.6. Εντοπισμός

Ο έγκαιρος εντοπισμός των αιτούντων άσυλο που έχουν υποστεί βασανιστήρια έχει εξαιρετικά μεγάλη σημασία για πολλούς λόγους. Καταρχάς με τον τρόπο αυτό προσδιορίζονται γρήγορα οι ιδιαίτερες ανάγκες του ατόμου όπως αυτές προκύπτουν από το ιστορικό των βασανιστηρίων που έχει υποστεί. Ένας αιτών που αναγνωρίζεται έγκαιρα ότι είναι θύμα βασανιστηρίων θεωρητικά μπορεί να κατευθυνθεί στις αντίστοιχες υποστηρικτικές (ιατρικές, ψυχοθεραπευτικές, κοινωνικές, νομικές) υπηρεσίες που έχει ανάγκη. Παράλληλα, η έγκαιρη αναγνώριση των επιζώντων βασανιστηρίων επιτρέπει την ορθή προετοιμασία της υπόθεσης στο πλαίσιο της εξέτασης του αιτήματος διεθνούς προστασίας πριν από οποιαδήποτε αρχική απόφαση επί του αιτήματος, και με τον τρόπο αυτό ενισχύονται οι πιθανότητες έκδοσης ορθής απόφασης και αποφεύγεται η περιττή ταλαιπωρία του αιτούντος.

Είναι γεγονός ωστόσο, ότι ο έγκαιρος εντοπισμός των θυμάτων βασανιστηρίων συχνά αποδεικνύεται πολύ δύσκολος Πρέπει να σημειωθεί ότι για πολλούς λόγους, (όπως λ.χ. ο φόβος, η ντροπή και η έλλειψη εμπιστοσύνης), οι αιτούντες άσυλο ενδέχεται να διστάζουν να αποκαλύψουν άμεσα ορισμένες από τις εμπειρίες τους. Αυτό μπορεί να συμβαίνει, μεταξύ άλλων, και στα άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμούς ή άλλες μορφές ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας.

Άλλοι παράγοντες που κάνουν δύσκολη την αναγνώριση των θυμάτων βασανιστηρίων είναι οι γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές, τα προβλήματα που συνδέονται με το πρόσφατο (και πολλές φορές δύσκολο και επικίνδυνο) ταξίδι από τη χώρα προορισμού μέχρι τη χώρα υποδοχής και τον υψηλό επιπολασμό των τραυματικών εμπειριών αυτής της ομάδας (Medical Foundation for the care of victims of torture, 2010).

5.6.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών

Η Οδηγία για τις Διαδικασίες (2013) και η Οδηγία Υποδοχής (2013) περιέχουν διατάξεις για τον εντοπισμό των θυμάτων βασανιστηρίων μετά την υποβολή της αίτησης ασύλου, ενώ υπογραμμίζεται η υποχρέωση των κρατών-μελών να ανταποκριθούν στις ανάγκες της ευάλωτης αυτής ομάδας. Και στις δύο Οδηγίες δίνεται έμφαση για έγκαιρο εντοπισμό αλλά

και για συνεχή εντοπισμό (όχι μόνο στα πρώτα στάδια της διαδικασίας του ασύλου αλλά και σε οποιοδήποτε μεταγενέστερο στάδιο). Η τελευταία πρόβλεψη είναι πολύ σημαντική για τα θύματα βασανιστηρίων και άλλων μορφών ακραίας βίας που είναι πιθανό να διστάζουν να αποκαλύψουν τις εμπειρίες τους σε ένα πρώιμο στάδιο της διαδικασίας.

Όπως έχει προαναφερθεί η Οδηγία Υποδοχής περιλαμβάνει έναν κατάλογο ευάλωτων ατόμων που ενδέχεται να έχουν ειδικές ανάγκες υποδοχής μεταξύ των οποίων *«άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, φυσικής ή σεξουαλικής βίας, όπως γυναίκες θύματα ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων»* (άρθρο 21).

Η χώρα υποδοχής έχει υποχρέωση να εκτιμά κατά πόσο το ευάλωτο πρόσωπο είναι αιτών με ειδικές ανάγκες υποδοχής μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα από την υποβολή αίτησης ασύλου. Το κράτος εξασφαλίζει ότι οι εν λόγω ειδικές ανάγκες αντιμετωπίζονται επίσης, ακόμα και στην περίπτωση που καταστούν εμφανείς σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας ασύλου και μεριμνά για την κατάλληλη παρακολούθηση της κατάστασής τους (άρθρο 22).

Η Οδηγία για τις Διαδικασίες αντίστοιχα προβλέπει υποχρέωση των κρατών-μελών για εντοπισμό των αιτούντων που χρήζουν *ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων*, μεταξύ αυτών και τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας. Μάλιστα τα κράτη-μέλη θα πρέπει να προσπαθούν να εντοπίζουν αυτούς τους αιτούντες πριν από τη λήψη απόφασης σε πρώτο βαθμό (παρ. 29 του Προοιμίου) και σε κάθε περίπτωση εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος (άρθρο 24). *«Στους εν λόγω αιτούντες θα πρέπει να παρέχεται η κατάλληλη στήριξη, μεταξύ άλλων, αρκετός χρόνος, ούτως ώστε να δημιουργούνται οι συνθήκες που είναι αναγκαίες για την πραγματική πρόσβασή τους στις διαδικασίες και για την επίκληση των στοιχείων που απαιτούνται για την τεκμηρίωση της αίτησής τους διεθνούς προστασίας»* (παρ. 29 του Προοιμίου). Η Οδηγία επίσης προβλέπει ότι η ανάγκη για ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις διασφαλίζεται ακόμα και αν προκύψει σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας (άρθρο 24).

Μια ακόμα σημαντική σχετική πρόβλεψη της Οδηγίας Υποδοχής είναι ότι οι απασχολούμενοι με θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών πράξεων βίας διαθέτουν και συνεχίζουν να λαμβάνουν κατάλληλη σχετική κατάρτιση (άρθρο 25 παρ. 2). Αντίστοιχη ανάγκη αναγνωρίζεται και στην Οδηγία για τις Διαδικασίες που απαιτεί τα

πρόσωπα που διενεργούν τη συνέντευξη⁶ του αιτούντος διεθνούς προστασίας να διαθέτουν γενική γνώση των προβλημάτων που θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά την ικανότητα του αιτούντος για συνέντευξη, «όπως ενδείξεις ότι ο αιτών μπορεί να έχει υποστεί βασανισμό κατά το παρελθόν» (άρθρο 4 παρ. 3).

5.6.2. Η μέθοδος του εντοπισμού

Τόσο η Οδηγία Υποδοχής όσο και η Οδηγία για τις Διαδικασίες περιλαμβάνουν διάταξη (άρθρο 22 παρ. 2 της Οδηγίας Υποδοχής και άρθρο 24 παρ. 2 της Οδηγίας για τις Διαδικασίες) σύμφωνα με την οποία ο εντοπισμός δεν χρειάζεται να έχει τη μορφή διοικητικής διαδικασίας.

Ωστόσο, δεδομένου ότι υπάρχει υποχρέωση να εκτιμηθεί εάν ο αιτών είναι άτομο με ειδικές ανάγκες υποδοχής ή χρειάζεται ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις, είναι σαφές ότι η διάταξη αυτή δεν απαλλάσσει τα κράτη-μέλη από την απαίτηση να συμπεριληφθεί μια μέθοδος για τον εντοπισμό ευάλωτων περιπτώσεων ασύλου ώστε να αξιολογήσει αποτελεσματικά το επίπεδο των αναγκών τους (UNHCR, Response to Vulnerability in Asylum, 2013).

Η σωστή ανάγνωση των σχετικών διατάξεων απαιτεί τη δημιουργία ειδικού μηχανισμού εντοπισμού στο εθνικό δίκαιο, στον οποίο ο αιτών θα έχει δικαίωμα ακρόασης και δικαίωμα προσφυγής κατά του αποτελέσματος.

Εξάλλου, η Οδηγία για τις Διαδικασίες επιτρέπει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση, και οι ειδικές ανάγκες υποδοχής μπορούν να διερευνούνται μέσω του ίδιου μηχανισμού που διερευνά την ανάγκη ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων (άρθρο 24 παρ. 2). Μάλιστα κάποιιοι φορείς κρίνουν την επιλογή αυτή ως προτιμότερη καθώς, με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατή η εξέταση των αναγκών του αιτούντος ως σύνολο, αποφεύγεται η περιττή διαδικαστική πολυπλοκότητα και καθίσταται δυνατός ο καλύτερος εντοπισμός της ευάλωτότητας σε σχέση και με τους λόγους για τους οποίους ζητείται διεθνής προστασία (ECRE, 2016).

---

⁶ Πρόκειται για την προσωπική συνέντευξη που γίνεται στους αιτούντες άσυλο προκειμένου να διαπιστωθεί αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις χορήγησης διεθνούς προστασίας

5.6.3. Η ελληνική πραγματικότητα

Τα θύματα βασανιστηρίων περιλαμβάνονται στον κατάλογο που απαριθμεί ενδεικτικά τις ευάλωτες ομάδες του ν. 4540/2018 που ενσωματώνει την Οδηγία Υποδοχής (2013). Μάλιστα, η εκτίμηση του κατά πόσον τα πρόσωπα που εισέρχονται χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις είναι ευάλωτα γίνεται ανεξάρτητα από την εκτίμηση των αναγκών διεθνούς προστασίας (άρθρο 20 παρ. 2).

Αρμόδια αρχή για τον εντοπισμό των ευάλωτων προσώπων και τον ιατρικό έλεγχο τους είναι η Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης (άρθρο 8 παρ. 2) και η εκτίμηση της ευαλωτότητας γίνεται κατά τη διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησής τους. Ο Διοικητής του Κέντρου ή της Μονάδας, ύστερα από εισήγηση του προϊσταμένου του κλιμακίου ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης παραπέμπει τα πρόσωπα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες στον αρμόδιο κατά περίπτωση φορέα κοινωνικής στήριξης ή προστασίας. Αντίγραφο του φακέλου ιατρικού ελέγχου και της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης αποστέλλεται στον προϊστάμενο της ανοιχτής Δομής Προσωρινής Υποδοχής ή Φιλοξενίας ή στον κατά περίπτωση φορέα κοινωνικής στήριξης ή προστασίας στον οποίο παραπέμπονται. Σε κάθε περίπτωση διασφαλίζεται η συνέχεια της θεραπευτικής αγωγής στις περιπτώσεις που αυτό απαιτείται (άρθρο 14 παρ. 8 ν. 4375/2016).

Τα πρόσωπα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες μπορεί να παραμένουν στα ΚΥΤ σε ιδιαίτερους χώρους, μέχρι την ολοκλήρωση των διαδικασιών υποδοχής και ταυτοποίησης, ενώ οι υπηρεσίες λαμβάνουν ιδιαίτερη μέριμνα για την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών και την παραπομπή οικογενειών με παιδιά κάτω των 14 ετών και ιδίως νηπιακής και βρεφικής ηλικίας (άρθρο 14 παρ. 8 ν. 4375/2016).

Ο ν. 4375/2016 επιβάλλει στις αρχές να εκτιμούν αν ο αιτών χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων *«μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα από την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας»* (άρθρο 50). Ωστόσο, ο έλληνας νομοθέτης αντιμετωπίζει την αναγνώριση της ευαλωτότητας ως μια συνεχή διαδικασία κάνοντας ειδική αναφορά στα θύματα ακραίας βίας προφανώς αντιλαμβανόμενος τη δυσκολία αποκάλυψης αυτού του είδους της τραυματικής εμπειρίας στα πρώτα στάδια του ασύλου. Ειδικότερα ο νόμος προβλέπει: *«Οι Αρχές Παραλαβής εκτιμούν, μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα από την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας, ή σε όποιο σημείο της διαδικασίας ανακλύψουν οι*

σχετικές ανάγκες, αν ο αιτών χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, ιδίως λόγω ενδείξεων ή ισχυρισμών ότι είναι θύμα βασανισμού, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας» (άρθρο 50 παρ. 1).

Ο εντοπισμός της ευαλωτότητας των νεοεισερχόμενων μεταναστών στα ελληνικά νησιά λαμβάνει χώρα, είτε πριν από την καταχώριση της αίτησης ασύλου, είτε κατά τη διαδικασία ασύλου (AIDA, 2018). Αρχικά, η παροχή ιατρικής και ψυχολογικής φροντίδας στους αιτούντες άσυλο των *hotspots* των νησιών είχε ανατεθεί σε ΜΚΟ και ειδικότερα στους Γιατρούς του Κόσμου, στην PRAKSIS και στη MedIn. Ωστόσο, στη διάρκεια του 2017, η αρμοδιότητα μεταφέρθηκε στο ΚΕΕΛΠΙΝΟ (AIDA, 2017b).

Μια μεγάλη σειρά από reports ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο πεδίο καταγράφουν λεπτομερώς τα σοβαρότατα προβλήματα και κενά στην αξιολόγηση της ευαλωτότητας στα *hotspots* των ελληνικών νησιών τα τελευταία χρόνια (ενδεικτικά: AIDA, 2018· AIDA, 2017a· HRW, 2017· AIRE Centre & ECRE, 2016· Refugee Support Aegean, 2017· MSF, 2017a· Joint NGO Statement, 2017· GCR & Social Change Initiative, 2018).

Σύμφωνα με τις εκθέσεις αυτές, κατά καιρούς και κατά τόπους, έχουν σημειωθεί σημαντικές καθυστερήσεις, σοβαρές δυσλειτουργίες, κενά στην παροχή σχετικών υπηρεσιών, καθώς και έλλειψη ανθρώπινων πόρων (MSF, 2017a). Οι οργανώσεις διατυπώνουν σοβαρές ανησυχίες για την ποιότητα του εντοπισμού της ευαλωτότητας λόγω ανεπαρκούς κατάρτισης του προσωπικού και ανεπάρκεια του απαιτούμενου χρόνου για έναν αποτελεσματικό έλεγχο (MSF, 2017c).

Οι ελλείψεις καθρεφτίζονται και στους αριθμούς, αφού ο αριθμός των αιτούντων άσυλο που καταχωρήθηκαν από την Υπηρεσία Ασύλου ως θύματα βασανιστηρίων και άλλης μορφής βίας και κακομεταχείρισης το 2017 ήταν μόλις 454 σε σύνολο 58.661 αιτούντων (AIDA, 2018) αριθμός που απέχει κατά πολύ από τα όσα αναφέρονται από την επιστημονική βιβλιογραφία, η οποία έχει καταγράψει ότι πολύ μεγαλύτερο ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού έχουν ιστορικό ακραίας βίας που φτάνει έως και σε 35% (McFarlane & Kaplan, 2012).

5.7. Πιστοποίηση

Τα βασανιστήρια συχνά δεν αφήνουν ορατά σημάδια, ενώ ακόμα και όταν αφήνουν είναι πολύ δύσκολο να αποδειχθεί ότι συνδέονται με το ιστορικό του βασανισμού. Οι ψυχολογικές δε επιπτώσεις των βασανιστηρίων είναι ακόμα πιο δύσκολο να αποδειχθούν.

Οι ψυχολογικές και οι ιατρικές - νομικές εκθέσεις επί των βασανιστηρίων έχουν μεγάλη σημασία. Συντάσσονται από επιστήμονες εμπειρογνώμονες και περιλαμβάνουν αξιολόγηση της σωματικής και/ή ψυχολογικής κατάστασης του θύματος και γνωμοδότηση της ενδεχόμενης σχέσης των σωματικών και/ή ψυχολογικών ευρημάτων με τυχόν βασανιστήρια ή κακομεταχείριση. Μια τέτοια πραγματογνωμοσύνη, σύμφωνα με τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα που περιγράφονται στο Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης, είναι βοηθητική, τόσο για τον αιτούντα, όσο και για το κράτος που αξιολογεί την αίτηση διεθνούς προστασίας, ενώ από πλευράς Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υπάρχει σημαντική νομολογία σχετικά με τη σημασία αυτών των εκθέσεων για την αξιολόγηση των επιπτώσεων παρελθόντων βασανιστηρίων.

5.7.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών

Η ευρωπαϊκή Οδηγία για τις Διαδικασίες προβλέπει ότι τα κράτη-μέλη, με την επιφύλαξη της συναίνεσης του αιτούντος, μεριμνούν για την ιατρική εξέταση του αιτούντος όσον αφορά ενδείξεις που ενδεχομένως υποδηλώνουν διώξεις ή σοβαρή βλάβη που υπέστη κατά το παρελθόν. Εναλλακτικά, τα κράτη μπορούν να προβλέπουν ότι ο αιτών μεριμνά ο ίδιος για τη σχετική ιατρική εξέταση. Σύμφωνα με την Οδηγία οι ιατρικές εξετάσεις θα πρέπει να διενεργούνται από κατάλληλα εκπαιδευμένους επαγγελματίες του τομέα της υγείας και τα αποτελέσματά τους υποβάλλονται στην αποφαινόμενη αρχή το ταχύτερο δυνατό, ενώ τα έξοδα των ιατρικών εξετάσεων θα πρέπει να καλύπτονται από δημόσια κονδύλια (άρθρο 18).

5.7.2. Η ελληνική πραγματικότητα

Σύμφωνα με τον ν. 4540/2018 που υιοθετήθηκε πολύ πρόσφατα τα θύματα βασανιστηρίων, πιστοποιούνται με ιατρική γνωμάτευση από δημόσιο νοσοκομείο,

στρατιωτικό νοσοκομείο *«ή κατάλληλα εκπαιδευμένους ιατρούς δημοσίων φορέων παροχής υπηρεσιών υγείας, συμπεριλαμβανομένων των ιατροδικαστών»* (άρθρο 23 παρ. 1).

Ωστόσο, για την εφαρμογή της νέας πρόβλεψης εκφράζονται εύλογες ανησυχίες που εδράζονται, αφενός στα ήδη υπάρχοντα κενά στο ΕΣΥ, στις ελλείψεις στη διερμηνεία στα δημόσια νοσοκομεία και κυρίως στο γεγονός ότι το προσωπικό στο δημόσιο τομέα δεν είναι κατάλληλα εκπαιδευμένο για τη διενέργεια τέτοιων εξειδικευμένων εξετάσεων (Immigration, 2018).

Θα πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι ο ν. 4375/2016 για το ίδιο θέμα ορίζει ότι με την επιφύλαξη της συγκατάθεσής του, οι αρμόδιες αρχές μπορούν να παραπέμπουν τον αιτούντα σε ιατρική εξέταση ή/και ψυχοκοινωνική διάγνωσή του, όταν ανακλύπτουν ενδείξεις ή ισχυρισμοί που ενδεχομένως υποδηλώνουν διώξεις ή σοβαρή βλάβη που υπέστη κατά το παρελθόν. Οι εξετάσεις αυτές είναι δωρεάν, πραγματοποιούνται από εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό ανάλογης ειδικότητας και τα αποτελέσματά τους υποβάλλονται στις αρμόδιες αρχές το συντομότερο δυνατό (άρθρο 53), ενώ τα αποτελέσματα των ανωτέρω εξετάσεων και οι σχετικές διαγνώσεις εκτιμώνται από τις αρμόδιες Αρχές Απόφασης μαζί με τα λοιπά στοιχεία της αίτησης.

Επίσης ορίζεται ότι *«σε κάθε άλλη περίπτωση, οι αιτούντες ενημερώνονται ότι μπορούν με δική τους πρωτοβουλία και δικά τους έξοδα να μεριμνήσουν για εξέταση και διάγνωση όσον αφορά ενδείξεις που ενδεχομένως υποδηλώνουν δίωξη ή σοβαρή βλάβη»* (άρθρο 53).

Η πολύ πρόσφατη υιοθέτηση του νόμου δεν επιτρέπει περαιτέρω ανάλυση εν προκειμένω και απομένει επομένως να αποδειχθεί τι εφαρμογής θα τύχει ο νέος νόμος.

Πάντως ειδικά κατά τις διαδικασίες στα Σύνορα, *«οι αρχές παραλαβής ή οι αρχές απόφασης, και ιδίως τα Περιφερειακά Γραφεία Ασύλου ή τα Αυτοτελή Κλιμάκια Ασύλου, μπορούν να παραπέμπουν τον αιτούντα στο Κλιμάκιο Ιατρικού Ελέγχου και Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης των ΚΥΤ για την εκτίμηση της ευαλωτότητας. Μετά την ολοκλήρωση της ιατρικής και ψυχοκοινωνικής εκτίμησης, το Κλιμάκιο, με εισήγησή του, ενημερώνει τον Προϊστάμενο του αρμόδιου Περιφερειακού Γραφείου Ασύλου. Η εισήγηση κοινοποιείται και στον Διοικητή του Κέντρου για την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών των αιτούντων»* (άρθρο 53 ν. 4375/2016).

Σε κάθε περίπτωση οι ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο πεδίο επισημαίνουν ότι λίγες είναι οι περιπτώσεις που οι υπάλληλοι της Υπηρεσίας Ασύλου παραπέμπουν τους αιτούντες για να διεξάγουν σχετικές ιατρικές εξετάσεις (AIDA, 2018). Ακόμα επισημαίνουν ότι σε ορισμένες περιπτώσεις που ο αιτών άσυλο είχε προσκομίσει σχετική βεβαίωση στις αποφαινόμενες για την αίτηση διεθνούς προστασίας αρχές, αυτή δεν λήφθηκε υπόψη στην απόφαση που εκδόθηκε για το άσυλό του (AIDA, 2017a).

Στην Ελλάδα, μετά την παύση της λειτουργίας του ΙΚΑΘΒ, Πρόγραμμα πιστοποίησης υλοποιεί από το 2011 η ΜΚΟ *METAδραση*, το οποίο διακόπτεται ανά διαστήματα λόγω έλλειψης σταθερής χρηματοδότησης. Οι σχετικές πιστοποιήσεις της *METAδρασης* εκδίδονται από ομάδα επιστημόνων (γιατρός, ψυχολόγος, νομικός), βασίζονται και καθοδηγούνται από το Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης.

5.8. Ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις

Οι ερευνητικές μελέτες που εξετάζουν τα προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζουν οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες διαπιστώνουν με βεβαιότητα ότι κινδυνεύουν να βρεθούν αντιμέτωποι με σοβαρά προβλήματα υγείας ποικίλης φύσης (Norredam, Mygind, & Krasnik, 2005). Το ιστορικό βασανισμού στη χώρα καταγωγής σε συνδυασμό με το εξαιρετικά δύσκολο και συχνά επικίνδυνο ταξίδι προς τη χώρα ασύλου μπορεί να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο τη σωματική υγεία ενός αιτούντος άσυλο. Μετά την άφιξη στη χώρα υποδοχής οι αιτούντες άσυλο αντιμετωπίζουν συχνά δυσκολίες στην πρόσβασή τους, αφενός σε πληροφορίες σχετικές με τις διαδικασίες ασύλου, αφετέρου νομικής συνδρομής. Ταυτόχρονα, πολύ συχνά αντιμετωπίζουν μεγάλη αβεβαιότητα και μεγάλες περιόδους αναμονής ανάμεσα στα στάδια της διαδικασίας του ασύλου.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε αισθήματα αποπροσανατολισμού ή απομόνωσης και μεγάλο στρες. Όλα αυτά τα προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας επιτάσσουν να εντοπιστούν έγκαιρα οι ευάλωτοι αιτούντες άσυλο, συμπεριλαμβανομένων των θυμάτων βασανιστηρίων, ώστε να έχουν πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και στη διαδικασία ασύλου υπό συνθήκες που δεν θα επιδεινώσουν περαιτέρω την ήδη ευάλωτη κατάστασή τους.

5.8.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών

Όπως έχει προαναφερθεί, η Οδηγία για τις Διαδικασίες προβλέπει ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις για τα άτομα που χαρακτηρίζονται ως θύματα βασανιστηρίων. Σύμφωνα με την Οδηγία *«όταν είναι αδύνατη η παροχή, στο πλαίσιο ταχείας ή συνοριακής διαδικασίας, της κατάλληλης στήριξης σε αιτούντα ο οποίος χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, ο εν λόγω αιτών θα πρέπει να εξαιρείται των εν λόγω διαδικασιών. Η ανάγκη για ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις που θα μπορούσαν να εμποδίσουν την εφαρμογή ταχείας ή συνοριακής διαδικασίας θα πρέπει επίσης να συνεπάγεται την παροχή πρόσθετων εγγυήσεων στον αιτούντα, όταν η προσφυγή του δεν έχει αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα, προκειμένου το ένδικο μέσο να παράγει αποτελέσματα στην περίπτωση του»*. (άρθρο 30 του Προοιμίου).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η Οδηγία για τις Διαδικασίες κάνει σαφή διάκριση ανάμεσα σε διαδικασίες με προτεραιότητα (άρθρο 31 παρ. 7) και ταχύρρυθμες διαδικασίες (άρθρο 31 παρ.8).

Η πρώτη περίπτωση αφορά κυρίως περιπτώσεις που η αίτηση διεθνούς προστασίας είναι πιθανόν να θεωρηθεί βάσιμη: Προκειμένου να μειώνεται η συνολική διάρκεια της διαδικασίας σε ορισμένες περιπτώσεις, τα κράτη-μέλη θα πρέπει να έχουν την ευελιξία, σύμφωνα με τις εθνικές ανάγκες τους, να εξετάζουν κατά προτεραιότητα μια αίτηση πριν από άλλες, προηγουμένως υποβληθείσες, χωρίς να παρεκκλίνουν από τις συνήθεις διαδικαστικές προθεσμίες, αρχές και εγγυήσεις (σημείωση 19 του Προοιμίου της Οδηγίας). Η Οδηγία υποδεικνύει ότι η αίτηση διεθνούς προστασίας ευάλωτου προσώπου μπορεί να έχει προτεραιότητα στην εξέτασή της [άρθρο 31 παρ. 7 (β)].

Η περίπτωση της ταχύρρυθμης διαδικασίας αφορά σε αυστηρά καθορισμένες περιστάσεις, όταν η αίτηση είναι πιθανώς αβάσιμη ή όταν υπάρχουν σοβαρές ανησυχίες σχετικά με την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη. Τότε προβλέπονται, μικρότερες αλλά εύλογες προθεσμίες για ορισμένα διαδικαστικά βήματα, με την επιφύλαξη διεξαγωγής επαρκούς και πλήρους εξέτασης και *«εφόσον ο αιτών έχει πραγματικά πρόσβαση σε βασικές αρχές και εγγυήσεις»* που προβλέπονται από την Οδηγία (άρθρο 20 Προοιμίου της Οδηγίας).

Οι ταχύρρυθμες διαδικασίες, καθώς οι προθεσμίες είναι μικρότερες και οι νομικές εγγυήσεις είναι πιο περιορισμένες, δεν ενδείκνυνται για τα θύματα βασανιστηρίων, καθώς η αντιμετώπιση των συμπτωμάτων που σχετίζονται με το μετατραυματικό στρες από το οποίο

συχνά πάσχουν ως συνέπεια των βασανιστηρίων είναι συχνά μια μακροπρόθεσμη διαδικασία που είναι ασυμβίβαστη με το χρονοδιάγραμμα μιας ταχύρρυθμης διαδικασίας. Μάλιστα, οι ταχύρρυθμες διαδικασίες συνδέονται συχνά με τη στέρηση της ελευθερίας, η οποία μπορεί είτε να επανατραυματίσει είτε να επιδεινώσει περαιτέρω το ήδη υπάρχον τραύμα (IRCT, 2016).

Παράλληλα, στο πλαίσιο πάντα των ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων η Οδηγία προβλέπει ότι τα κράτη οφείλουν να εξασφαλίζουν ότι οι προσωπικές συνεντεύξεις για τη διερεύνηση του κατά πόσον ο αιτών άσυλο θα πρέπει να υπαχθεί στο καθεστώς του πρόσφυγα «*διεξάγονται σε συνθήκες που επιτρέπουν στους αιτούντες να εκθέσουν διεξοδικά τους λόγους των αιτήσεών τους*». Ακόμη, τα κράτη-μέλη μεριμνούν ώστε τα πρόσωπα που είναι επιφορτισμένα με την ευθύνη να διεξάγουν την προσωπική συνέντευξη του αιτούντος να διαθέτουν τα προσόντα που θα τους επιτρέπουν να συνεκτιμήσουν τις προσωπικές συνθήκες που περιβάλλουν την αίτηση, όπως είναι η συνθήκη της «*ευαλωτότητας*» [άρθρο 15 παρ. 3 (α)] που μπορεί να προέρχεται από προηγούμενες εμπειρίες ακραίας βίας.

Μια ακόμα ειδική διαδικαστική εγγύηση προσφέρει η πρόβλεψη ότι η προσωπική συνέντευξη ασύλου μπορεί να παραλειφθεί όταν, μεταξύ άλλων, ο αιτών είναι ανίκανος ή δεν μπορεί να συμμετάσχει σε αυτή, για λόγους που οφείλονται σε μόνιμες καταστάσεις ανεξάρτητες από τη θέλησή του. Μάλιστα, αν υπάρχουν αμφιβολίες για το κατά πόσον είναι σε θέση να συμμετάσχει στη συνέντευξη οι αρχές συμβουλευονται επαγγελματία του τομέα της υγείας [άρθρο 14 παρ. 2 (β)].

5.8.2. Η ελληνική πραγματικότητα

Ο ν. 4375/2016 ορίζει ότι αιτήσεις διεθνούς προστασίας προσώπων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων εξετάζονται πάντα με την κανονική διαδικασία (άρθρο 50 παρ. 2), ενώ, ομοίως, στο άρθρο 60 παρ. 4 (στ)] προβλέπεται ότι οι ευάλωτες ομάδες αιτούντων διεθνούς προστασίας δεν εξετάζονται ποτέ με την ταχύρρυθμη διαδικασία.

Ακόμα στο ελληνικό δίκαιο (άρθρο 51 παρ. 6), οι αρμόδιες αρχές παραλαβής του αιτήματος δύνανται να καταγράφουν και να εξετάζουν κατά προτεραιότητα αιτήσεις διεθνούς προστασίας ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, όπως είναι τα θύματα βασανιστηρίων.

Ωστόσο, ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο πεδίο αναφέρουν εν προκειμένω, ότι υπάρχουν αιτήσεις διεθνούς προστασίας από άτομα αναγνωρισμένα επίσημα ως ευάλωτα των οποίων η συνέντευξη έχει προγραμματιστεί για ένα έτος μετά την καταγραφή του αιτήματός τους.

Σχετικά με την προσωπική συνέντευξη, προβλέπεται, στο πνεύμα της Οδηγίας, ότι αυτή θα πρέπει να γίνεται σε συνθήκες που επιτρέπουν στον αιτούντα να παρουσιάσει διεξοδικά τους λόγους της αίτησής του, ενώ οι χειριστές θα πρέπει να διαθέτουν τα κατάλληλα προσόντα για να συνεκτιμούν τις συνθήκες που αφορούν την αίτηση, ενώ θα πρέπει να *«επιμορφώνονται, ιδίως για τις ειδικές ανάγκες των ... των θυμάτων βίας και βασανιστηρίων»* (άρθρο 52 παρ. 13).

Ακόμη προβλέπεται ότι η συνέντευξη του αιτούντος μπορεί να παραλειφθεί όταν η αποφαινόμενη αρχή κρίνει ότι, με βάση τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία, δύναται να αναγνωρίσει τον αιτούντα ως πρόσφυγα ή όταν δεν είναι αντικειμενικά δυνατή, *«ιδίως όταν ο αιτών δεν είναι σε θέση λόγω της μικρής του ηλικίας ή για λόγους που οφείλονται σε μόνιμες καταστάσεις ανεξάρτητες από τη θέλησή του, να συμμετάσχει στη συνέντευξη. Η αδυναμία στην τελευταία περίπτωση πιστοποιείται με σχετική βεβαίωση ιατρού ανάλογης ειδικότητας»* (άρθρο 52 παρ. 8). Η περίπτωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τα θύματα βασανιστηρίων αρκετά από τα οποία αντιμετωπίζουν σοβαρά ψυχολογικά ή ψυχιατρικά προβλήματα.

Οι εργαζόμενοι της Υπηρεσίας Ασύλου έχουν συμμετάσχει σε εκπαιδεύσεις σε θέματα ευαλωτότητας (AIDA, 2018), ωστόσο δεν έχει διασφαλιστεί ότι οι συνεντεύξεις των ευάλωτων γίνονται από ειδικευμένο και πιστοποιημένο για θέματα ευαλωτότητας προσωπικό (AIDA, 2018).

5.9. Συνθήκες υποδοχής των ευάλωτων προσώπων

Είναι προφανές ότι οι κατάλληλες και ασφαλείς συνθήκες διαβίωσης είναι εξαιρετικής σημασίας για την πορεία της σωματικής αλλά και της ψυχικής υγείας των θυμάτων βασανιστηρίων.

5.9.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών

Η υποδοχή προσώπων με ειδικές ανάγκες υποδοχής θα πρέπει να αποτελεί πρωταρχικό μέλημα των εθνικών αρχών, ώστε να διασφαλίζεται ότι η υποδοχή τους έχει σχεδιασθεί ειδικά με σκοπό την κάλυψη των ειδικών αναγκών υποδοχής (άρθρο 14 του Προοιμίου Οδηγίας Υποδοχής).

Στο πλαίσιο αυτό *«τα κράτη- μέλη μεριμνούν ώστε οι υλικές συνθήκες υποδοχής να εξασφαλίζουν στους αιτούντες επαρκές βιοτικό επίπεδο, το οποίο να διασφαλίζει τη συντήρησή τους και να προστατεύει τη σωματική και την ψυχική τους υγεία. Τα κράτη- μέλη μεριμνούν ώστε να επιτυγχάνεται αυτό το βιοτικό επίπεδο στην ειδική περίπτωση των ευάλωτων προσώπων...»* (άρθρο 17 παρ. 2). Επίσης τα κράτη πρέπει *«να λαμβάνουν υπόψη ...την κατάσταση ευάλωτων προσώπων στην περίπτωση αιτούντων που φιλοξενούνται εντός των κέντρων φιλοξενίας»* (άρθρο 18 παρ. 3), ενώ εξασφαλίζουν ότι οι εξαρτώμενοι ενήλικοι αιτούντες με ειδικές ανάγκες υποδοχής στεγάζονται μαζί με τους στενούς ενήλικες συγγενείς που έχουν την ευθύνη τους (άρθρο 18 παρ. 5).

5.9.2. Η ελληνική πραγματικότητα

Σύμφωνα με τον ν. 4540/2018 και σχετικά με τις υλικές συνθήκες υποδοχής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης σύμφωνα με τη γενική πρόβλεψη, η αρμόδια αρχή υποδοχής *«σε συνεργασία με τους κατά περίπτωση αρμόδιους κρατικούς φορείς, διεθνείς οργανισμούς και πιστοποιημένους κοινωνικούς φορείς μεριμνά για την παροχή στους αιτούντες υλικών συνθηκών υποδοχής, μέσω εθνικών, ενωσιακών ή άλλων πόρων»* (άρθρο 17 παρ. 1).

Οι υλικές συνθήκες υποδοχής μπορεί να παρέχονται σε είδος ή υπό τη μορφή οικονομικού βοηθήματος ώστε να εξασφαλίζεται στους αιτούντες ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο, το οποίο εγγυάται τη συντήρησή τους και προάγει τη σωματική και ψυχική τους υγεία, *«με γνώμονα τον σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια»*. Το ίδιο βιοτικό επίπεδο εξασφαλίζεται και στην περίπτωση των αιτούντων που τελούν υπό κράτηση, ενώ ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να λαμβάνεται στην περίπτωση ατόμων με ειδικές ανάγκες υποδοχής (άρθρο 17 παρ. 1).

Όσον αφορά στο θέμα της υγείας η γενική πρόβλεψη είναι ότι οι αιτούντες άσυλο στο σύνολό τους έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης πρόσβασης στις δημόσιες δομές υγείας και δικαιούνται νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, συμπεριλαμβανομένης της απαραίτητης αγωγής για ασθένειες και της ψυχιατρικής φροντίδας (άρθρο 17 παρ. 2).

Ωστόσο, η παροχή του συνόλου ή μέρους των υλικών συνθηκών υποδοχής παρέχεται με εισοδηματικά κριτήρια και τελεί υπό την προϋπόθεση ότι οι αιτούντες δεν εργάζονται ή ότι η εργασία τους δεν αποφέρει επαρκείς πόρους, που να τους εξασφαλίζουν κατάλληλο βιοτικό επίπεδο, επαρκές για τη διαφύλαξη της υγείας τους και της συντήρησής τους (άρθρο 17 παρ. 3).

Όσον αφορά στη στέγαση των αιτούντων άσυλο (στην περίπτωση που παρέχεται σε είδος) αυτή παρέχεται ως εξής (ή και συνδυαστικά): οι αιτούντες άσυλο διαμένουν σε χώρο που χρησιμοποιείται προς τον σκοπό της στέγασης των αιτούντων κατά τη διάρκεια της εξέτασης αίτησης διεθνούς προστασίας που ασκείται στα σύνορα ή σε ζώνες διέλευσης· σε κέντρα φιλοξενίας, τα οποία μπορεί να λειτουργούν σε δημόσια ή ιδιωτικά κτίρια κατάλληλα διαμορφωμένα, υπό τη διαχείριση δημόσιων ή ιδιωτικών μη κερδοσκοπικών φορέων ή διεθνών οργανισμών· σε ιδιωτικές κατοικίες, διαμερίσματα, ξενοδοχεία που μισθώνονται στο πλαίσιο στεγαστικών προγραμμάτων για αιτούντες και υλοποιούνται από δημόσιους ή ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς φορείς ή διεθνείς οργανισμούς. Όλες αυτές οι μορφές στέγασης εποπτεύονται από την αρμόδια αρχή υποδοχής, σε συνεργασία με τους κατά περίπτωση συναρμόδιους κρατικούς φορείς (άρθρο 18 παρ. 1).

Ακόμα θα πρέπει να λαμβάνονται μέτρα ώστε οι οικογένειες να στεγάζονται στον ίδιο χώρο και οι εξαρτώμενοι ενήλικες με ειδικές ανάγκες υποδοχής να διαμένουν μαζί με τους ενήλικες συγγενείς που έχουν την ευθύνη τους, ενώ λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση της προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής· οι αιτούντες άσυλο έχουν τη δυνατότητα να επικοινωνούν με τους συγγενείς τους, τους νομικούς συμβούλους τους, εκπροσώπους της Ύπατης Αρμοστείας και άλλους πιστοποιημένους κοινωνικούς φορείς. Προκειμένου να παρέχεται συνδρομή στους αιτούντες άσυλο, εξασφαλίζεται πρόσβαση στους χώρους κράτησης στα μέλη της οικογένειάς τους, στους νομικούς συμβούλους τους, στους εκπροσώπους της Ύπατης Αρμοστείας και άλλους πιστοποιημένους κοινωνικούς φορείς, ενώ η δυνατότητα αυτή μπορεί να περιορίζεται προσωρινά και μόνο για

λόγους που σχετίζονται με την ασφάλεια των φιλοξενούμενων και των χώρων φιλοξενίας (άρθρο 18 παρ. 2),

Στην περίπτωση που κάποιος ανήκει στις ευάλωτες ομάδες, όπως τα θύματα βασανιστηρίων, αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για την παραπομπή σε κατάλληλο χώρο φιλοξενίας [άρθρο 18 παρ. 2(γ)].

Προβλέπονται περιπτώσεις που οι υλικές συνθήκες υποδοχής περιορίζονται ή διακόπτονται, ωστόσο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ειδική κατάσταση του προσώπου, ενώ η διακοπή δεν μπορεί να αφορά την πρόσβαση του αιτούντος σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και δεν μπορεί να καθιστά αδύνατη την πρόσβαση σε βασικά μέσα που εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης (άρθρο 19 παρ. 5).

Οι ειδικές συνθήκες υποδοχής εφαρμόζονται για τα ευάλωτα πρόσωπα αμέσως μετά την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας ενώ η ευαλωτότητα ακόμα κι αν γίνει αντιληπτή σε μεταγενέστερο στάδιο, λαμβάνεται υπόψη στη διαδικασία (άρθρο 20 παρ. 3).

Παράλληλα, όσοι ασχολούνται με υποθέσεις θυμάτων βασανιστηρίων, πρέπει να διαθέτουν κατάλληλη κατάρτιση σχετικά με τις ανάγκες τους κι έχουν καθήκον εχεμύθειας ως προς τα προσωπικά δεδομένα (άρθρο 23 παρ. 2).

Όπως είδαμε, ο ν. 4375/2016 περιέχει σειρά άρθρων με ειδικές προβλέψεις για την υποδοχή των θυμάτων βασανιστηρίων [άρθρο 14 παρ. 5 (δ)], στις οποίες περιλαμβάνεται η μέριμνα «να τους παρασχεθεί εξειδικευμένη φροντίδα και προστασία» (άρθρο 9 παρ. 1). Παράλληλα, στα Κέντρα υποδοχής θα πρέπει να ιδρύονται διακριτοί χώροι με τις κατάλληλες προδιαγραφές για την παραμονή των ευάλωτων (άρθρο 10 παρ. 6), ενώ, ύστερα από εισήγηση του ιατρικού και ψυχοκοινωνικού κλιμακίου, οι ευάλωτοι αιτούντες παραπέμπονται στον αρμόδιο φορέα κοινωνικής στήριξης (άρθρο 14 παρ. 8). Επιπρόσθετα, οι γιατροί των δομών πρέπει να εκπαιδεύονται στην πιστοποίηση θυμάτων βασανιστηρίων (άρθρο 11 παρ. 10),

Ωστόσο, διάφορες, εκτεταμένες εκθέσεις των ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο πεδίο εντοπίζουν σοβαρότατα προβλήματα στον εντοπισμό των ευάλωτων και σημαντικές ελλείψεις στους χώρους υποδοχής των προσφύγων στα ελληνικά νησιά που εμποδίζουν τα ευάλωτα άτομα να απολαμβάνουν ειδικές συνθήκες υποδοχής (AIDA, 2018).

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην ηπειρωτική χώρα, λόγω της περιορισμένης δυναμικότητας των εγκαταστάσεων υποδοχής του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής

Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ), της έλλειψης σαφούς πορείας παραπομπής των αιτούντων στους χώρους φιλοξενίας (*camps*) και τις εκεί κακές συνθήκες υποδοχής (AIDA, 2018).

Το αποτέλεσμα είναι ότι τα ευάλωτα άτομα παραμένουν σε συνθήκες δυσφορίας στα νησιά για παρατεταμένες περιόδους έως και αρκετούς μήνες (ActionAid et al., 2017). Ο αριθμός των θέσεων στέγασης που τελικά προσφέρεται υπολείπεται κατά πολύ από τις σχετικές αιτήσεις (Hungarian Helsinki Committee, 2017), ενώ ακόμα και για τους εξαιρετικά ευάλωτους, μεταξύ των οποίων και τα θύματα βίας, η Ύπατη Αρμοστεία έχει επισημάνει την έλλειψη στέγασης ακόμα και για επείγουσες περιπτώσεις (FRA, 2017).

5.10. Υγειονομική περίθαλψη και αποκατάσταση

Είναι εύλογο ότι η υγειονομική και φαρμακευτική κάλυψη των προσώπων που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας μπορεί να είναι κρίσιμη ακόμα και από τις πρώτες ώρες της άφιξής του στη χώρα ασύλου.

5.10.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών

Ειδικά για τα θύματα βασανιστηρίων η Οδηγία Υποδοχής, αναγνωρίζοντας τις ειδικές ιατρικές και ψυχολογικές ανάγκες τους, προβλέπει ότι πρέπει να λαμβάνουν την αναγκαία περίθαλψη για τη ζημία που τους έχει προκληθεί και «ιδίως πρόσβαση σε κατάλληλη ιατρική και ψυχολογική θεραπεία ή περίθαλψη» (άρθρο 25 παρ. 1). Η Οδηγία περιέχει ακόμα ειδική πρόβλεψη για την ιατρική και ψυχολογική κάλυψη των ανηλίκων με ιστορικό βίας (άρθρο 23 παρ. 4).

Υποχρέωση για παροχή ιατρικής και ψυχολογική βοήθειας στα θύματα βασανιστηρίων που είναι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας προβλέπεται και στην Οδηγία για την Αναγνώριση (άρθρο 30).

5.10.2. Η ελληνική πραγματικότητα

Η Ελλάδα αποτελεί παράδειγμα ευρωπαϊκής χώρας που, παρά την πολύ ευνοϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη των ευάλωτων αιτούντων άσυλο, η πραγματική απόλαυση του δικαιώματος παρεμποδίζεται, κυρίως λόγω της έλλειψης χρηματοδότησης και πόρων, των διοικητικών εμποδίων και του γεγονότος ότι τα Κέντρα υποδοχής βρίσκονται σε απομακρυσμένα σημεία (Hungarian Helsinki Committee, 2017).

Πέρα από τις γενικές προσβλέψεις, στον ν. 4540/2018, που υιοθετήθηκε πρόσφατα, προβλέπεται ότι τα θύματα βασανιστηρίων *«λαμβάνουν την αναγκαία περίθαλψη για τη βλάβη που προκλήθηκε, ιδίως πρόσβαση σε κατάλληλη ιατρική και ψυχολογική θεραπεία ή περίθαλψη»* (άρθρο 23 παρ.1).

Στο ΠΔ 220/2007 που ίσχυε προηγουμένως προβλεπόταν ότι οι αρμόδιες αρχές έπρεπε να εξασφαλίζουν τη μεταφορά των θυμάτων *«σε εξειδικευμένες υπηρεσίες, για την απαραίτητη υποστήριξη και θεραπεία των τραυμάτων»* τους (άρθρο 20 παρ. 1).

Στην αντιπαράθεση των δύο άρθρων, αξίζει να παρατηρήσουμε ότι στον νέο νόμο, η παραπομπή των θυμάτων γίνεται πλέον για την *αναγκαία περίθαλψή τους*, ενώ απουσιάζει η αναφορά σε *εξειδικευμένες υπηρεσίες*.

Μνεία στην έννοια της αποκατάστασης γίνεται και στον νόμο 4375/2016. Εκεί αναφέρεται ότι οι αρχές πρέπει να μεριμνούν την *«ανάπτυξη και επεξεργασία του θεσμικού πλαισίου προδιαγραφών που αφορούν στις διαδικασίες πιστοποίησης, αποκατάστασης και κατάλληλης διαχείρισης ευάλωτων προσώπων»* [άρθρο 27 παρ. 2β (γγ)].

Ακόμη, στο ΠΔ 141/2013 προβλέπεται ότι στα θύματα βασανιστηρίων που είναι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας παρέχεται *«επαρκής ιατρική περίθαλψη, συμπεριλαμβανομένης της θεραπείας για πνευματικές διαταραχές»* με τους όρους που ισχύουν για τους έλληνες πολίτες (άρθρο 31 παρ. 2).

Στην Ελλάδα, προς το παρόν, δεν υπάρχουν δομές δημόσιας υγείας ειδικευμένες στον εντοπισμό ή στην αποκατάσταση των θυμάτων βασανιστηρίων και το έργο αυτό αναλαμβάνουν ΜΚΟ που λειτουργούν σχετικά εξειδικευμένα προγράμματα τα οποία εξαρτώνται πάντα από την εξασφάλιση σχετικής χρηματοδότησης (AIDA, 2018).

Επιπλέον, οι αιτούντες άσυλο αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στην πρόσβασή τους στο ΕΣΥ, ενώ η έλλειψη διερμηνέων δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την εξασφάλιση

της απόλαυσης των δικαιωμάτων τους (AIDA, 2018). Ένα ακόμα σοβαρό πρόβλημα είναι η άρνηση των αρχών να εκδίδουν Αριθμό Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ), ωστόσο, μετά από παρέμβαση των ΜΚΟ, εκδόθηκε εγκύκλιος που αποσαφηνίζει τη διαδικασία. Ωστόσο, η εφαρμογή της εγκυκλίου παραμένει προς συζήτηση (AIDA, 2018).

Σύμφωνα με τις εκθέσεις των ΜΚΟ στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου η παροχή ιατρικών υπηρεσιών παραμένει περιορισμένη (MSF, 2017a), λόγω των κενών στην παροχή υπηρεσιών, σε συνδυασμό με την έλλειψη ανθρωπίνων πόρων (GCR, ECRE, CIR, VluchtelingenWerk Nederland, 2017). Το ΕΣΥ στα νησιά, που έχει ήδη πληγεί από τις συνέπειες της μακροχρόνιας οικονομικής κρίσης, δεν είναι σε θέση αντιμετωπίσει τις ανάγκες. Ακόμη, η διαθεσιμότητα ψυχολογικής και ψυχιατρικής περίθαλψης είναι περιορισμένη, ιδίως στις απομακρυσμένες περιοχές και στα νησιά. (FRA, 2017). Οι ασθενείς είναι πιθανόν να περιμένουν από 3 έως 6 μήνες για να δουν ψυχίατρο, ενώ σε κάποια νησιά ασθενείς που αντιμετωπίζουν σοβαρά ψυχικά προβλήματα και συνιστούν κίνδυνο για τους άλλους ή τους ίδιους, κρατούνται στη φυλακή του αστυνομικού τμήματος και πάλι χωρίς κατάλληλη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και χωρίς προσωπικό τεχνικά εξοπλισμένο για να ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους (MSF, 2017b).

5.11. Κράτηση

Πολλά θύματα βασανιστηρίων έχουν βασανιστεί όσο ήταν κρατούμενοι σε επίσημες ή άτυπες φυλακές στη χώρα καταγωγής τους. Γι' αυτό και η κράτηση τους στη χώρα υποδοχής προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία στους φορείς που ασχολούνται με την αποκατάσταση των θυμάτων βασανιστηρίων, δεδομένου ότι η εκ νέου κράτηση είναι πολύ πιθανό να προκαλέσει εκ νέου τραυματισμό IRCT (2013).

Διάφορες έρευνες έχουν καταδείξει ότι η κράτηση επιδεινώνει τα προβλήματα υγείας βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα (ενδεικτικά: Green & Eagar, 2010· Coffey, Kaplan, Sampson & Tucci, 2010). Παρόλα αυτά, η κράτηση των αιτούντων άσυλο εφαρμόζεται σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα.

5.11.1. Προβλέψεις Ευρωπαϊκών Οδηγιών

Η Οδηγία Υποδοχής ορίζει ότι ένας αιτών άσυλο τίθεται υπό κράτηση *«εφόσον κρίνεται αναγκαίο, και κατόπιν ατομικής αξιολόγησης»*. Ωστόσο, η Οδηγία απαριθμεί έναν αρκετά μεγάλο αριθμό περιστάσεων στις οποίες το κράτος μπορεί να επιβάλει κράτηση (άρθρο 8).

Η Οδηγία δεν προβλέπει κάποια εξαίρεση για τους ευάλωτους αιτούντες, όπως τα θύματα βασανιστηρίων, ωστόσο προβλέπει τους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους θα πρέπει να γίνεται η κράτησή τους. Ειδικότερα, προβλέπεται ότι *«η υγεία, συμπεριλαμβανομένης της ψυχικής υγείας, των αιτούντων υπό κράτηση που είναι ευάλωτα άτομα αποτελεί πρωταρχικό μέλημα των εθνικών αρχών»*, ενώ τα κράτη οφείλουν να *«εξασφαλίζουν τακτική παρακολούθηση και επαρκή υποστήριξη λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη κατάστασή τους, συμπεριλαμβανομένης της υγείας τους»* (άρθρο 11 παρ. 1).

5.11.2. Η ελληνική πραγματικότητα

Τα θύματα βασανιστηρίων δεν αποκλείονται από την κράτηση στην Ελλάδα. Ωστόσο, σύμφωνα με τον νόμο, η ευαλωτότητα του αιτούντος θα πρέπει να συνεκτιμάται για την επιβολή ή την παράταση της κράτησης (άρθρο 46 παρ. 8 ν. 4375/2016). Ακόμη, στο πνεύμα της Οδηγίας, η σωματική και ψυχική υγεία των ευάλωτων κρατούμενων πρέπει αποτελεί πρωταρχικό μέλημα των αρχών (άρθρο 46 παρ. 10Α ν. 4375/2016).

Επίσης, κατά την κράτηση, πρέπει να διασφαλίζεται η πρόσβαση των δημόσιων φορέων και των πιστοποιημένων κοινωνικών φορέων, προκειμένου να παράσχουν στους κρατούμενους νομικές, ψυχοκοινωνικές και ιατρικές υπηρεσίες, υπό συνθήκες που δεν θίγουν τον ιδιωτικό τους βίο [άρθρο 9 (δ) ν. 4540/2018].

Ωστόσο, στην πράξη, στην Ελλάδα τα θύματα βασανιστηρίων κρατούνται, χωρίς να εντοπίζεται επαρκώς η ευαλωτότητά τους και χωρίς να γίνεται εξατομικευμένη αξιολόγηση πριν από την έκδοση της απόφασης στερητικής της ελευθερίας. Μάλιστα, ακόμη κι αν εντοπιστεί η ευαλωτότητά τους, άτομα με αναπηρία ή σοβαρά προβλήματα σωματικής ή ψυχικής υγείας, παραμένουν υπό κράτηση (AIDA, 2018).

ΜΕΡΟΣ Β' : Η έρευνα

6. Η μεθοδολογία της έρευνας

6.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθεί το κατά πόσον η Ελλάδα τηρεί τις από τον νόμο προβλεπόμενες υποχρεώσεις της έναντι των αιτούντων άσυλο που έχουν υπάρξει θύματα βασανιστηρίων στη χώρα καταγωγής τους. Οι ειδικότεροι στόχοι της έρευνας είναι, αφενός να φωτιστεί το βίωμα των ίδιων των θυμάτων, αφετέρου να καταγραφούν οι ανάγκες τους, όπως τις αντιλαμβάνονται οι ίδιοι.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας είναι τα ακόλουθα:

1. Είναι επαρκείς, ικανοποιητικές και αξιοπρεπείς οι συνθήκες υποδοχής των θυμάτων βασανιστηρίων που αιτούνται άσυλο στην Ελλάδα;
2. Τηρούνται οι προβλεπόμενες ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις στις διαδικασίες ασύλου;
3. Παρέχεται στα θύματα βασανιστηρίων επαρκής θεραπεία και υγειονομική περίθαλψη στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου σχεδίου αποκατάστασής τους;
4. Πώς βιώνουν το παρόν τους και πώς προσδοκούν το μέλλον τους τα θύματα βασανιστηρίων που λαμβάνουν καθεστώς διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα;

6.2. Είδος έρευνας

Η μέθοδος που υιοθετείται για τη διεξαγωγή μιας έρευνας εξαρτάται από το πόσο κατάλληλη είναι για το αντικείμενο που πρόκειται να μελετηθεί (Strauss & Corbin, 1998). Εν προκειμένω, το είδος της έρευνας που επιλέχθηκε είναι η ποιοτική, η οποία στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων, απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί» (Ιωσηφίδης, 2001).

Η ποιοτική ανάλυση αποσκοπεί στην ερμηνεία του συγκεκριμένου και όχι στη γενίκευση από το συγκεκριμένο και αντιμετωπίζει την κοινωνική πραγματικότητα ως

αποτέλεσμα της δράσης των ατόμων (Cohen & Manion, 1994). Οι υποστηρικτές της συγκεκριμένης προσέγγισης θεωρούν πως προκειμένου ο ερευνητής να κατανοήσει τις αξίες και την κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων, πρέπει να επιλέξει τα κατάλληλα ερευνητικά εργαλεία που είναι αρκετά ευαίσθητα και θα μπορέσουν να συλλάβουν καλύτερα το αντικείμενο έρευνας (Creswell, 1998). Η επιθυμία να εξεταστούν και να ερμηνευτούν τα γεγονότα μέσα από τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας, οδήγησε στην επιλογή της ποιοτικής ανάλυσης ως μέθοδο προσέγγισης στην παρούσα μελέτη.

6.3. Ερευνητικό εργαλείο

Ως κατάλληλο ερευνητικό εργαλείο για τη συγκεκριμένη εργασία, επιλέχθηκε η ατομική εις βάθος συνέντευξη. Το συγκεκριμένο εργαλείο, παρότι δεν είναι σε καμία περίπτωση μια εύκολη επιλογή ως τεχνική συλλογής δεδομένων, παρέχει τη δυνατότητα να παραχθεί πλούσιο και πολύ διαφωτιστικό υλικό (Robson, 2007), καθώς ο πληροφορητής αναπτύσσει ελεύθερα και σε βάθος τις απόψεις και τις σκέψεις του πάνω σε ένα σαφώς καθορισμένο ερευνητικό αντικείμενο (Mason, 2003· Ιωσηφίδης, 2008). Με τον τρόπο, αυτό αντλούνται ποιοτικά δεδομένα σχετικά με τις εμπειρίες, τις απόψεις, τις στάσεις και τις αναπαραστάσεις των πληροφορητών (Ιωσηφίδης, 2008· Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006).

Καθώς η συνέντευξη είναι μια μορφή συνομιλίας, επιτρέπει τη διερεύνηση των συναισθημάτων και των σκέψεων των υποκειμένων της έρευνας από την προσωπική τους σκοπιά (Rubin & Rubin 1995).

Η συνέντευξη συγκριτικά με τις άλλες μεθόδους συλλογής δεδομένων επιτρέπει μεγαλύτερο βάθος (Cohen & Manion, 1994), καθώς δίνει στον ερευνητή μεγαλύτερη δυνατότητα (σε σχέση με άλλα ερευνητικά εργαλεία, όπως π.χ. το ερωτηματολόγιο) να διαμορφώσει τις ερωτήσεις και να τις προσαρμόσει στο υποκείμενο της έρευνας έτσι ώστε να οδηγούν στο ερευνώμενο θέμα. Ταυτόχρονα, κρίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη η μη λεκτική επικοινωνία, οι χειρονομίες που χρησιμοποιεί ο συνεντευξιαζόμενος, οι εκφράσεις και τα συναισθήματά του, καθώς δίνουν μια πληρέστερη εικόνα των απόψεων του υποκειμένου (Παπαγαρουφάλη, 2002). Παράλληλα, κατά τον Silverman (1997), στη διάρκεια της συνέντευξης, ο ερευνητής και ο συνεντευξιαζόμενος είναι δρώντα υποκείμενα, δηλαδή συμμετέχουν και οι δυο για τη διαμόρφωση του ερευνητικού αποτελέσματος.

Οι συνομιλίες με τους πληροφορητές είχαν τον τύπο της μη δομημένης συνέντευξης, καθώς, με εξαίρεση τα δημογραφικά στοιχεία, σε κανένα άλλο σημείο δεν υποβλήθηκαν προκαθορισμένες ερωτήσεις. Ιδιαίτερα σημαντικό πλεονέκτημα στη συγκεκριμένη προσέγγιση αποτελεί η ανάδειξη νέων θεμάτων μέσα από τον λόγο των ίδιων των συμμετεχόντων, τα οποία δεν είχαν προκαθοριστεί από την ερευνήτρια (Mason, 2003· Robson, 2007).

Η επιλογή της μη δομημένης συνέντευξης επιλέχθηκε επίσης και λόγω του ότι η βιβλιογραφία συχνότατα υπογραμμίζει τη σημασία που έχει για όσους έχουν εμπειρία βασανιστηρίων να αισθάνονται ότι έχουν τον έλεγχο σε μια διάδραση. Καθώς τα θύματα χάνουν τον έλεγχο στη ζωή και στα σώματά τους στη διάρκεια του βασανιστηρίου, το να μπορούν να ελέγχουν τις ζωές τους στη συνέχεια έχει κομβική σημασία για εκείνους (UNHCR, 2017, Jaranson et al, 2001).

Η ερευνήτρια επεδίωξε να καλύψει πέντε άξονες (θεματικές) που καλύπτουν τα ερευνητικά ερωτήματα και πάνω στους οποίους σχηματίστηκε η διάδρασή της με τους πληροφορητές.

Ο πρώτος άξονας αφορούσε τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων (φύλο, χώρα καταγωγής, ηλικία, εκπαιδευτικό επίπεδο, οικογενειακή κατάσταση, χρόνος άφιξης στην Ελλάδα, απασχόληση, οικονομικοί πόροι, επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας). Η συζήτηση στο πρώτο αυτό μέρος εξυπηρέτησε τη σκιαγράφηση ενός πρώτου σχεδίου του προσωπικού προφίλ του κάθε συμμετέχοντα και, παράλληλα, δημιούργησε το κατάλληλο κλίμα για τα επόμενα στάδια.

Ο δεύτερος άξονας αφορούσε την περίοδο της πρώτης άφιξής τους στην Ελλάδα και τις συνθήκες της ζωής τους μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας ασύλου. Έγιναν ερωτήσεις για να διευκρινιστεί ποια ήταν η κατάσταση (σωματική και ψυχολογική) του πληροφορητή την κρίσιμη περίοδο της άφιξής του στην Ελλάδα, αν πιθανά αντιμετώπισε δυσκολίες και πως ανταπεξήλθε. Παράλληλα, διερευνήθηκε το αν κρατήθηκε διοικητικά στην Ελλάδα λόγω της εισόδου χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα και, αν ναι, υπό ποιες συνθήκες.

Ο τρίτος άξονας αφορούσε την εμπειρία τους από τη διαδικασία ασύλου. Έγιναν ερωτήσεις για να διευκρινιστεί ο συνολικός χρόνος που απαιτήθηκε και οι δυσκολίες που ενδεχομένως αντιμετώπισαν για να καταθέσουν αίτημα διεθνούς προστασίας, το χρονικό

διάστημα μέσα στο οποίο ολοκληρώθηκε η εξέταση του αιτήματός τους, αν πιστοποιήθηκαν από κάποιο φορέα ως θύματα βασανιστηρίων, τα προβλήματα που τυχόν αντιμετώπισαν με τις διαδικασίες και τις διατυπώσεις, κατά πόσον οι χειριστές που διεξήγαγαν τη συνέντευξη του ασύλου έλαβαν υπόψη τους την «ευαλωτότητά» τους.

Ο τέταρτος άξονας αφορούσε τα ιατρικά και ψυχολογικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν και κατά πόσο τους έχει παρασχεθεί ιατρική και ψυχολογική βοήθεια στο πλαίσιο ενός οργανωμένου σχεδίου αποκατάστασής τους.

Τέλος, ο πέμπτος άξονας αφορούσε τη ζωή των πληροφορητών σήμερα και τις προσδοκίες που έχουν για το μέλλον τους.

6.4. Πληθυσμός - Μέθοδος δειγματοληψίας - Δείγμα

Πληθυσμό της παρούσας έρευνας αποτελούν αναγνωρισμένοι πρόσφυγες στην Ελλάδα που έχουν υποστεί βασανιστήρια στη χώρα καταγωγής τους στο πλαίσιο δίωξής τους υπό την έννοια της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων.

Για την παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της σκόπιμης δειγματοληψίας (purposive). Η δειγματοληψία σκοπιμότητας χρησιμοποιείται στις ποιοτικές προσεγγίσεις και βασίζεται στην κρίση του ερευνητή για το τι είναι ενδιαφέρον και θα πρέπει να περιληφθεί στο δείγμα. Ειδικότερα, στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η δειγματοληψία ευκολίας, καθώς επιλέχθηκαν περιπτώσεις οι οποίες ήταν άμεσα διαθέσιμες και στις οποίες η ερευνήτρια έχει άμεση πρόσβαση (Patton, 2002), με στόχο όμως, ο κάθε συμμετέχων να είναι μοναδικά ικανός να δώσει απαντήσεις στα τεθέντα ερευνητικά ερωτήματα (Creswell, 1998).

Οι πληροφορητές της μελέτης είναι επωφελούμενοι του Προγράμματος Αποκατάστασης Επιζώντων Βασανιστηρίων *Προμηθέας*, του ΕΣΠ, ένα Πρόγραμμα στο οποίο η ερευνήτρια εργάζεται ως δικηγόρος και το συντονίζει από το 2015.

Στην έρευνα συμμετείχαν πρόσωπα που πληρούσαν τα εξής κριτήρια: α) έχουν υπάρξει θύματα βασανιστηρίων, όπως η έννοια ορίζεται στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, β) έχουν συμπληρώσει τα 18 έτη, γ) έχουν λάβει καθεστώς διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, δ) να έχουν ξεκινήσει και ολοκληρώσει τη διαδικασία του ασύλου τα τελευταία οκτώ χρόνια, δηλαδή από το 2010 έως και σήμερα.

Το τρίτο κριτήριο τέθηκε για δύο λόγους: Αφενός, το γεγονός ότι έχουν λάβει ήδη διεθνή προστασία σημαίνει ότι έχουν εμπειρία από όλα τα στάδια από τα οποία περνάει ένας αιτών άσυλο (υποδοχής και διαδικασίας ασύλου) και επομένως μπορούν να συνεισφέρουν στην έρευνα με τα όσα έχουν ζήσει. Αφετέρου, οι συμμετέχοντες έχοντας ήδη λάβει διεθνή προστασία, βρίσκονται σε μια φάση της ζωής τους σχετικά πιο σταθερή και μπορούν να κάνουν με σχετικά μεγαλύτερη ηρεμία τον αναστοχασμό τους για τα όσα έχουν ζήσει τόσο στη χώρα τους όσο και στην Ελλάδα.

Το τέταρτο κριτήριο τέθηκε με τη λογική ότι οι συμμετέχοντες θα πρέπει να είναι σε θέση να δώσουν στοιχεία για τις συνθήκες υποδοχής και τις διαδικασίες ασύλου που επικρατούν στην Ελλάδα μέσα στην τρέχουσα δεκαετία που είναι το χρονικό διάστημα που καλύπτει η μελέτη αυτή. Ένας ακόμα λόγος ήταν ότι η παρουσία συμμετεχόντων που είχαν αφιχθεί στην Ελλάδα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, θα μπορούσε να προσδώσει ποικιλία εμπειριών, καθώς οι συνθήκες υποδοχής στην Ελλάδα άλλαξαν κατά πολύ μετά την Κοινή Συμφωνία ΕΕ – Τουρκίας με την ίδρυση των *hotspots*, ενώ στο διάστημα των αυτών των οκτώ ετών, άλλαξε πολλές φορές και διαδοχικά η σχετική με το άσυλο νομοθεσία.

6.5. Πρόσβαση

Η ερευνήτρια αρχικά αιτήθηκε άδεια από τη διεύθυνση του ΕΣΠ προκειμένου να πραγματοποιήσει την έρευνα, και στη συνέχεια ζήτησε από τους επαγγελματίες (δικηγόρους και κοινωνικούς λειτουργούς) που εργάζονται στο Πρόγραμμα να καταρτίσουν κατάλογο δυνητικών συμμετεχόντων, ώστε να διαπιστωθεί ποιοι εξυπηρετούμενοι πληρούσαν τα κριτήρια για την έρευνα. Η διαδικασία αυτή έγινε ανεξάρτητα από την ερευνήτρια, προκειμένου να επιτραπεί στους επαγγελματίες να επιλέξουν τους συμμετέχοντες ανεξάρτητα και χωρίς επιρροή από την ερευνήτρια. Επιπλέον, τέθηκε ως προϋπόθεση οι συμμετέχοντες που θα επιλέγονταν να μην είχαν προηγούμενη συνεργασία με την ερευνήτρια στο πλαίσιο της εργασίας της ως δικηγόρου, προκειμένου να μην επηρεαστεί η αμεροληψία της.

Οι επαγγελματίες αποφάσισαν ποιοι επωφελούμενοι του Προγράμματος θα κληθούν να συμμετάσχουν και ήρθαν σε επαφή προσωπικά ή τηλεφωνικά με τους υποψήφιους συμμετέχοντες για να τους περιγράψουν προφορικά το θέμα της μελέτης. Η ερευνήτρια πριν

από κάθε συνέντευξη, έκανε μια μικρή συζήτηση με τους υποψήφιους συμμετέχοντες ώστε να διαπιστωθεί ότι όντως πληρούν τις προϋποθέσεις της έρευνας και να εξηγηθεί αναλυτικά η διαδικασία και ο στόχος της μελέτης. Στη διάρκεια αυτού του σταδίου, ένας υποψήφιος πληροφορητής αρνήθηκε να συμμετέχει λόγω του ότι επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί μαγνητόφωνο κατά τη συνομιλία.

6.6. Ηθική και Δεοντολογία της Έρευνας – Διαδικασίες συνέντευξης

Η προσπάθεια του ερευνητή να πετύχει τους ερευνητικούς στόχους του θα πρέπει να γίνεται αποκλειστικά με μέσα τα οποία να είναι κοινωνικά και επιστημονικά παραδεκτά, ενώ η συναίνεση του συμμετέχοντος θεωρείται απολύτως απαραίτητη (Ιωσηφίδης, 2008).

Ορισμένα από τα σημαντικότερα ζητήματα όσον αφορά στην ηθική και στη δεοντολογία της διεξαγωγής της ποιοτικής κοινωνικής έρευνας (Punch, 1986· Miles & Huberman, 1994· Schwandt, 2001 όπως αναφέρονται στο Ιωσηφίδης, 2008) παρατίθενται παρακάτω.

- *Η εμπιστευτικότητα και η ανωνυμία*, που στην εις βάθος ποιοτική έρευνα παίζουν κρίσιμο ρόλο για την άντληση πλούσιων και εις βάθος αποτελεσμάτων.
- *Η εντιμότητα και η εμπιστοσύνη* του ερευνητή απέναντι στους συμμετέχοντες.
- *Η προστασία από τυχόν κινδύνους* για τους συμμετέχοντες.
- *Η πληροφορημένη συναίνεση* (informed consent) που αφορά στο να γίνεται ο πληροφορητής κοινωνός της φύσης και των διαστάσεων της έρευνας.
- *Το κόστος, το όφελος και η αμοιβαιότητα* που θα πρέπει να γίνονται γνωστά στους συμμετέχοντες.
- *Η πρόσβαση στα αποτελέσματα της έρευνας* από πλευράς του συμμετέχοντα.
- *Η χρήση των αποτελεσμάτων της έρευνας*, για την οποία πρέπει να ενημερωθεί ο συμμετέχων και η οποία θα πρέπει να γίνει με τρόπο που να μην τον βλάψει.

Η ερευνήτρια δεσμεύτηκε για την ανωνυμία και εξήγησε αναλυτικά όλη τη φύση της έρευνας και τους στόχους της στην αρχή κάθε συνέντευξης σε γλώσσα κατανοητή στον

πληροφορητή. Αν ο τελευταίος επιθυμούσε να συμμετέχει στην έρευνα ακολουθούσε η συνέντευξη.

Παράλληλα, εξήγησε αναλυτικά ότι η όλη διαδικασία δεν αφορούσε σε καμία περίπτωση τον φορέα στον οποίο εργάζεται, αλλά γίνεται στο πλαίσιο των προσωπικών υποχρεώσεων της ως φοιτήτριας. Επέμεινε επίσης στην εθελοντική συμμετοχή των συμμετεχόντων και ότι θα μπορούσαν να αρνηθούν ή να ανακαλέσουν τη συμμετοχή τους σε οποιοδήποτε στάδιο της συνέντευξης χωρίς η επιλογή τους αυτή να έχει καμία επίπτωση στις υπηρεσίες που λαμβάνουν στο πλαίσιο του Προγράμματος.

Στη συνέχεια, ο κάθε πληροφορητής που δέχθηκε να συμμετέχει έλαβε έναν αριθμό αναγνώρισης. Επίσης, ενημερώθηκε ότι θα μπορούσε να σταματήσει τη συνέντευξη ή να ζητήσει διάλειμμα ανά πάσα στιγμή. Πληροφορήθηκε επίσης ότι θα μπορούσε να αρνηθεί να απαντήσει σε ερωτήσεις, ώστε να μπορεί να διατηρεί τον έλεγχο και τα προσωπικά όριά του στη διάρκεια της συνέντευξης.

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι στους τρεις από τους πέντε συμμετέχοντες, λόγω της φύσης της προσωπικής ιστορίας και της αφήγησης, η συνέντευξη ξεκίνησε, εξελίχθηκε, διακόπηκε και προγραμματίστηκε εκ νέου σε άλλη μέρα (και επομένως έγινε σε δύο φάσεις), καθώς και οι δύο πλευρές συμφώνησαν ότι χρειαζόταν περισσότερος χρόνος για να ολοκληρωθεί.

6.7. Συνεργασία με διερμηνείς

Στους συμμετέχοντες εξασφαλίστηκε διερμηνέας προκειμένου να μιλούν στη γλώσσα που αισθάνονταν άνετα (Murray & Wynne, 2001), ενώ μία συνέντευξη έγινε χωρίς την παρουσία διερμηνέα στην αγγλική γλώσσα την οποία κατανοούσαν τόσο η ερευνήτρια, όσο και ο πληροφορητής.

Οι διερμηνείς ήταν επαγγελματίες διερμηνείς, εργαζόμενοι του ΕΣΠ. Κάποιοι από αυτούς γνώριζαν ήδη τους συμμετέχοντες καθώς είχαν ήδη διερμηνεύσει για αυτούς στο πλαίσιο του Προγράμματος Αποκατάστασης. Οι διερμηνείς ενημερώθηκαν για τη φύση και τις διαδικασίες της έρευνας και τις πιθανές ερωτήσεις που μπορεί να ζητηθούν από τους συμμετέχοντες και ενθαρρύνθηκαν να ερμηνεύσουν τα λόγια των συμμετεχόντων όσο το δυνατόν πλησιέστερα προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Παράλληλα, έγινε μια συζήτηση με

κάθε διερμηνέα όσον αφορά τις απόψεις του σχετικά με τα διάφορα θέματα που έπρεπε να συζητηθούν, ώστε να γίνει κατανοητή η πρόσληψή του στα θέματα αυτά (Murray & Wynne, 2001).

6.8. Εγγραφή δεδομένων

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, λήφθηκαν από την ερευνήτρια σύντομες σημειώσεις για τα θέματα και τις εντυπώσεις που προέκυψαν (Miles & Huberman, 1994).

Αυτές οι σημειώσεις επέτρεψαν στην ερευνήτρια να αναστοχάζεται ενόψει της επόμενης συνέντευξης, αλλά και να αναφέρεται στις σκέψεις της και τις αντιδράσεις της κατά τη διάρκεια της ανάλυσης των αποτελεσμάτων. Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν και απομαγνητοφωνήθηκαν αργότερα από την ερευνήτρια.

Η εμπιστευτικότητα διατηρήθηκε με τη χρήση ενός αναγνωριστικού αριθμού συμμετέχοντα σε όλα τα ακουστικά αρχεία και τα κείμενα που θα μπορούσαν να αποκαλύψουν την ταυτότητά του. Όλες τα σχετικά αρχεία ασφαλίστηκαν.

6.9. Αξιοπιστία – εγκυρότητα

Η εγκυρότητα είναι σημαντικός παράγοντας για την ύπαρξη μιας αποτελεσματικής έρευνας. Αν μια ερευνητική μελέτη δεν είναι έγκυρη, δεν έχει καμία απολύτως αξία (Cohen, Manion & Morrison, 2008). Ωστόσο, *«κάθε έρευνα έχει την ιδιομορφία της και για την εκτίμηση ή αξιολόγησή της χρειάζονται ιδιαίτερα κριτήρια που να συνάδουν με τη φιλοσοφία και τη “λογική” και τις μεθοδολογικές πρακτικές που αυτή βασίζεται ή ακολουθεί»* (Ισαρη & Πουρκός, 2015, σελ. 124).

Η εγκυρότητα θα πρέπει να εκλαμβάνεται, εν προκειμένω, ως ένα επιστημονικό κριτήριο: *«λέγοντας ότι τα πορίσματα των κοινωνικών επιστημονικών ερευνών είναι (ή πρέπει να είναι) έγκυρα αφορά τη θέση ότι τα ευρήματά τους είναι στην πραγματικότητα (ή πρέπει να είναι) αληθινά και συγκεκριμένα»* (Schwandt, 1997, σελ. 168).

Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα, η έννοια της ερευνητικής εγκυρότητας αναφέρεται στον βαθμό που οι ερευνητικοί σκοποί αντιστοιχούν με τα αποτελέσματα της έρευνας (Ιωσηφίδης, 2008). Στο κατά πόσον δηλαδή τα δεδομένα που συλλέγονται, από κοινού με

την ανάλυση και την ερμηνεία τους, αντιστοιχούν στην κοινωνική πραγματικότητα ή δίνουν επαρκείς απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα (Berg and Mansvelt, 2000).

Στην παρούσα έρευνα, η ερευνήτρια προσπάθησε να διασφαλίσει την εγκυρότητα της δημιουργώντας κλίμα ασφάλειας, εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας με τους συνεντευξιζόμενους. Παράλληλα, πραγματοποίησε εις βάθος συνεντεύξεις ώστε οι πληροφορητές να έχουν την ευχέρεια να αναπτύξουν σε βάθος και ελεύθερα τις απόψεις τους. Παράλληλα, η ερευνήτρια προσπάθησε να είναι όσο το δυνατόν πιο αμερόληπτη στα θέματα που συζητήθηκαν, καθώς η ίδια είχε εκ των προτέρων γνώση για τον ευρύτερο χώρο του προσφυγικού θέματος στην Ελλάδα, λόγω της επί σειρά ετών ενασχόλησης με το αντικείμενο του προσφυγικού δικαίου.

6.10. Σημαντικότητα της έρευνας

Η σημαντικότητα της εν λόγω έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία αντίστοιχη έρευνα που να έχει μελετήσει ποιοτικά τις συνθήκες υποδοχής στην Ελλάδα και τα βιώματα των αιτούντων άσυλο με ιστορικό βασανισμού.

Το εν λόγω ερευνητικό πεδίο είναι επί της ουσίας ανεξερεύνητο σε επιστημονικό επίπεδο στην Ελλάδα, καθώς σχετικές πληροφορίες για κάποια από τα επιμέρους θέματα μπορούν να αντληθούν μόνο από επιτόπιες εκθέσεις στους χώρους παραμονής των προσφύγων που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια από τις ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον χώρο του προσφυγικού.

6.11. Περιορισμοί της έρευνας

6.11.1. Αντικειμενικότητα

Η επί χρόνια ενασχόληση της ερευνήτριας με το αντικείμενο του προσφυγικού δικαίου και ειδικότερα με τους επιζώντες βασανιστηρίων είναι πιθανόν να έχει επηρεάσει το τι τελικώς ερεύνησε και τι όχι. Προσπαθώντας να μειώσει την πιθανότητα μεροληψίας, ανέθεσε σε

άλλους να επιλέξουν τους συμμετέχοντες στην έρευνα, ενώ, για τον ίδιο, λόγο εξαιρέθηκαν από την επιλογή τα πρόσωπα που είχε αναλάβει εκείνη τη νομική τους εκπροσώπηση.

Ωστόσο, ως μέλος το πλαισίου, είναι πιθανόν να έχει επηρεάσει έμμεσα την τελική επιλογή των πληροφορητών. Επιπρόσθετα, στις συνεντεύξεις, προκειμένου να αποφύγει οποιαδήποτε ασυνείδητη καθοδήγηση της αφήγησής τους εκ μέρους της, χρησιμοποίησε συνειδητά λίγες ερωτήσεις, σχεδόν αποκλειστικά ανοιχτές, προκειμένου να προκαλέσει μια εκ βαθέων αφήγηση. Οι διερμηνείς ενθαρρύνθηκαν επίσης να είναι όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικοί, επομένως, κατά πάσα πιθανότητα, στη διερμηνεία δεν παρεισέφρησε η προσωπική τους οπτική.

6.11.2. Γλωσσικά και πολιτισμικά εμπόδια

Η παρουσία διερμηνέα σίγουρα επέδρασε καθώς δεν υπήρχε άμεση επικοινωνία της ερευνήτριας με τον πληροφορητή. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες μίλησαν ελεύθερα στις δικές τους γλώσσες, αλλά οι πληροφορίες μπορεί να έχουν χαθεί στη διερμηνεία από τη μητρική γλώσσα στα ελληνικά ή στα αγγλικά, καθώς σε μία από τις συνεντεύξεις ο διερμηνέας απέδιδε στα αγγλικά.

Μία από τις συνεντεύξεις έγινε εξολοκλήρου στα αγγλικά καθώς, αφενός ήταν αδύνατον να εξασφαλιστεί διερμηνεία στη μητρική γλώσσα του/της συμμετέχοντος/σας, αφετέρου γιατί μιλάει αγγλικά. Ωστόσο, το γεγονός ότι το λεξιλόγιο του/της συμμετέχοντος/σας στα αγγλικά δεν είναι πλούσιο, επηρέασε τη γενικότερη επικοινωνία της ερευνήτριας με τον/την πληροφορητή/πληροφορήτρια, χωρίς ωστόσο να φτάσει στον βαθμό να παρερμηνεύσω τα λόγια του/της.

Τα πολιτισμικά εμπόδια πιθανά έχουν επηρεάσει την επικοινωνία, καθώς ακόμη κι αν η πληροφορία έγινε κατανοητή και από τα δύο μέρη, οι λεπτές έννοιες των λέξεων και των φράσεων διαφέρουν στις γλώσσες και στους πολιτισμούς. Για τον περιορισμό των πιθανών γλωσσικών και πολιτισμικών εμποδίων στην επικοινωνία, η ερευνήτρια επαναλάμβανε, όποτε έκρινε αναγκαίο, τα όσα είχαν ειπωθεί προκειμένου να βεβαιωθεί ότι είχε καταλάβει σωστά, δίνοντας την ευκαιρία στους συμμετέχοντες στην έρευνα και στους διερμηνείς να επαληθεύσουν ή να κάνουν διορθώσεις.

6.11.3. Η επαγγελματική ιδιότητα της ερευνήτριας

Το γεγονός ότι η έρευνα διεξαγόταν αποκλειστικά στο πλαίσιο της φοιτητικής ιδιότητας της ερευνήτριας έγινε απόλυτα ξεκάθαρο εκ μέρους της. Ωστόσο, δεν μπορεί να γνωρίζει πως λειτούργησε σε ψυχολογικό επίπεδο στους συμμετέχοντες η ιδιότητά της ως δικηγόρου ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εργάζεται στο Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, φορέα από τον οποίο ήδη εξυπηρετούνται.

6.11.4. Γενίκευση

Όπως προελέχθη, η ποιοτική ανάλυση αποσκοπεί στην ερμηνεία του συγκεκριμένου και όχι στη γενίκευση από το συγκεκριμένο. Καθώς όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα αυτή είναι εξυπηρετούμενοι Προγράμματος Αποκατάστασης, πιθανά, έχουν διαφορετικές εμπειρίες από άλλους επιζήσαντες βασανιστηρίων που είναι ή έχουν υπάρξει αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα, χωρίς τη σχετική υποστήριξη.

7. Αποτελέσματα της έρευνας

7.1. Δημογραφικά στοιχεία δείγματος

Στην παρούσα μελέτη, συμμετείχαν πέντε άτομα (τέσσερις άνδρες και μία γυναίκα). Οι χώρες καταγωγής τους είναι η Τουρκία, το Σουδάν, το Ιράν και η Ερυθραία. Κατά την περίοδο που έγιναν οι συνεντεύξεις (άνοιξη του 2018) το ηλικιακό εύρος των πληροφορητών ήταν από 34 έως 44 έτη και ο χρόνος που έχει μεσολαβήσει από την εμπειρία των βασανιστηρίων κυμαινόταν από 2 έτη έως 12 έτη. Ο χρόνος που ζούσαν στην Ελλάδα κυμαινόταν από 1,5 έτος έως 10 έτη.

Δύο από αυτούς είναι απόφοιτοι πανεπιστημίου στη χώρα τους, ένας/μία από αυτούς φοιτούσε στο πανεπιστήμιο αλλά δεν κατόρθωσε να ολοκληρώσει τις σπουδές του/της λόγω της δίωξης, ένας/μία είναι απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ένας/μία είναι απόφοιτος πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Είναι όλοι τους άνεργοι, ενώ ένας από αυτούς είναι παντρεμένος και ζει στην Ελλάδα με την οικογένειά του. Το επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας που διαθέτουν είναι χαμηλό. Όσον αφορά τον χρόνο κατάθεσης των αιτημάτων ασύλου των πληροφορητών, το παλαιότερο είχε κατατεθεί πριν από οκτώ έτη και το πιο πρόσφατο πριν από δύο έτη.

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας και προκειμένου να διατηρηθεί η εμπιστευτικότητα των πληροφοριών, στις αναφορές στα λόγια των πληροφορητών θα χρησιμοποιηθούν ψευδώνυμα. Ειδικότερα: Ο πρώτος συμμετέχων στην έρευνα θα αναφέρεται ως *Μοχάμεντ*. Η δεύτερη συμμετέχουσα στην έρευνα θα αναφέρεται ως *Ελίζαμπετ*. Ο τρίτος συμμετέχων στην έρευνα θα αναφέρεται ως *Χασάν*. Ο τέταρτος συμμετέχων στην έρευνα θα αναφέρεται ως *Μουράτ*. Ο πέμπτος συμμετέχων στην έρευνα θα αναφέρεται ως *Άνταμ*.

7.2. Άφιξη στην Ελλάδα και συνθήκες υποδοχής

7.2.1. Μαρτυρίες επαναπροώθησης

Περιστατικά παράνομων επαναπροωθήσεων αναφέρονται συστηματικά από τις εκθέσεις των ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο πεδίο του προσφυγικού (AIDA, 2018· *GCR & Social Change Initiative, 2018*).

Την περασμένη χρονιά καταγράφηκαν αρκετές αναφορές παράνομων επαναπροωθήσεων στα ελληνοτουρκικά σύνορα του Έβρου, οδηγώντας τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης και την Ύπατη Αρμοστεία να εκφράσουν επίσημα τις ανησυχίες τους για το θέμα (AIDA, 2018).

Δύο από τους πληροφορητές της έρευνας καταθέτουν τις δικές τους εμπειρίες επαναπροώθησης. Μάλιστα, ο ένας εκ των δύο αναφέρει ότι επαναπροωθήθηκε παράνομα, παρότι ήταν ήδη αιτών άσυλο στην Ελλάδα.

Το γεγονός ότι οι δύο περιπτώσεις που καταμαρτυρούνται απέχουν μεταξύ τους περίπου 8 χρόνια δημιουργεί την αίσθηση ότι η πρακτική αυτή εκ μέρους των ελληνικών αρχών εφαρμόζεται σε σημαντικό βάθος χρόνου.

Και στις δύο περιπτώσεις, μετά την επαναπροώθησή τους, οι πληροφορητές κατέληξαν στις τουρκικές φυλακές όπου βασανίστηκαν εκ νέου.

Η πρώτη αναφορά σε περιστατικό παράνομης επαναπροώθησης γίνεται από τον Άνταμ, ο οποίος αναφέρει ότι, στην προσπάθειά του να περάσει από την Τουρκία στην Ελλάδα, επαναπροωθήθηκε, όχι μία, αλλά δύο φορές από τις ελληνικές αρχές. Η σύλληψή του που οδήγησε στην επαναπροώθησή του έγινε σε σιδηροδρομικό σταθμό πόλης του Έβρου.

«Προσπάθησα να μπω στην Ελλάδα στα τέλη του 2008. Την πρώτη φορά, όταν φτάσαμε στην Ελλάδα, κατευθυνθήκαμε προς το σταθμό του τρένου για να αγοράσουμε εισιτήρια. Όμως ήταν ήδη μεσάνυχτα και ήταν κλειστός. Έτσι μπήκαμε στο τρένο χωρίς εισιτήριο. Στη διαδρομή έρχεται ένας και μου λέει: “Που είναι το εισιτήριό σου; Που είναι η ταυτότητα σου;». Του απάντησα “δεν έχω”. Μίλησε με κάποιους στο τηλέφωνο κι όταν φτάσαμε στην πόλη, μας

περίμεναν οι αστυνομικοί. Μας οδήγησαν στο αστυνομικό τμήμα (...). Μας πήρανε αποτυπώματα, κι ύστερα μας πήγαν σε ένα άλλο τμήμα, κάπου έξω από την πόλη. Στο δεύτερο τμήμα βρήκαμε πολύ κόσμο, περίπου 60 άτομα: γυναίκες, παιδιά, διάφορες εθνικότητες. Δεν μπορούσα να επικοινωνήσω με κανέναν. Δεν υπήρχε διερμηνέας. Είχα ένα μικρό κινητό τηλέφωνο· [οι αστυνομικοί] βγάλανε την μπαταρία και μου το δώσανε πίσω (...).

Από το δεύτερο τμήμα μας μετέφεραν μέσα σ' ένα στρατιωτικό φορτηγό και μας ξαναπήγαν στα σύνορα. Μετά αρχίσαμε να περπατάμε. [Αυτοί που μας φρουρούσαν] ήταν σε επαφή με άλλους φαντάρους που ήταν κάπου γύρω από το ποτάμι. Μιλούσαν μαζί τους με walkie-talkie. Περπατούσαμε και σταματούσαμε ανάλογα με την επικοινωνία που δίνανε οι γύρω- γύρω φαντάρτοι.

Μετά, όταν φτάσαμε στο ποτάμι, είδαμε έναν γέρο με μια βάρκα. Ο γέρος έπαιρνε κάθε φορά γύρω στα 15 άτομα από εμάς και τους περνούσε απέναντι. Ήταν και δύο φαντάρτοι μέσα στη βάρκα με όπλα. Εκείνη η πρώτη φορά στην Ελλάδα κράτησε για μένα συνολικά περίπου 10 ώρες (...).

Ξαναπροσπάθησα να μπω στην Ελλάδα μετά από 21 μέρες, αλλά μας έπιασαν αμέσως, μας ξαναπήγαν στο ποτάμι κι επιστρέψαμε πάλι στην Τουρκία. Αυτή τη φορά είχα μείνει στην Ελλάδα μόλις 2 με 3 ώρες. Όμως, όταν πέρασα τα σύνορα, με συνέλαβαν οι τούρκοι φαντάρτοι και με έβαλαν φυλακή. Στην αρχή στην Ίψαλα, όπου έμεινα δυο μέρες, και μετά στο Εντίρνε όπου έμεινα μια βδομάδα».

Στην περίπτωση του Μοχάμεντ η παραβίαση του νόμου εκ μέρους των εκπροσώπων των ελληνικών αρχών είναι ακόμα πιο σύνθετη καθώς αναφέρει ότι, όταν επαναπροωθήθηκε, ήταν ήδη αιτών άσυλο. Επίσης, ο ίδιος εξηγεί ότι, κατά την σύλληψή του και την ολιγόωρη κράτησή του από την ελληνική αστυνομία που έγινε επίσης σε πόλη του Έβρου, υπέστη σοβαρή κακομεταχείριση:

«Ήταν για μένα σαν ταινία. Όταν μου έδωσαν το τρίπτυχο στην Κατεχάκη⁷ μου είπαν: «Τώρα μπορείτε να κυκλοφορείτε ελεύθερος». Όμως ξαφνικά με πιάσανε, με γυμνώσανε και με πέταξαν σ' ένα ψυγείο. Δεν μπορούσα να το πιστέψω...

---

⁷ Ως «Κατεχάκη» αναφέρεται εν συντομία το Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής, λόγω του ότι στεγάζεται επί της ομώνυμης οδού.

Εκείνη την εποχή έψαχνα για δουλειά παντού, γι' αυτό τον Σεπτέμβρη του 2016 πήγα προς τη Θεσσαλονίκη. Πήγα, δεν βρήκα κάτι, και αποφάσισα να πάω προς την περιοχή του Έβρου. Εκεί στο σιδηροδρομικό σταθμό με σταμάτησαν δύο άτομα που φορούσαν πολιτικά. Ήταν ένας άντρας και μία γυναίκα. Μου ζητήσανε το διαβατήριό μου κι εγώ τους έδειξα την κάρτα [ασύλου] μου. Την κοιτάζανε και με αφήσανε. Μετά όμως ήρθαν δυο αστυνομικοί και μου είπαν “θα πας στο τμήμα” (...).

Στο τμήμα με έβγαλαν να βγάλω τα ρούχα μου, με έψαξαν, πήραν το κινητό μου, τα χαρτιά μου, τα λεφτά μου, τα πράγματά μου, τη ζώνη και τα κορδόνια των παπουτσιών. Όταν ρώτησα “για ποιο λόγο είμαστε εδώ;» με χτυπήσανε με το ξύλο [γκλοπ] και με κλωτσιές. Μετά με πέταξαν στο κρατητήριο μαζί με άλλους πολλούς· ήταν και οικογένειες με παιδιά εκεί.

Γύρω στις 12 το βράδυ ήρθαν πολλοί αστυνομικοί, σχημάτισαν δύο σειρές και όσους ήμασταν στο κρατητήριο μας, έβαλαν σε ένα καμιόνι. Φορούσαν όλοι μάσκες. Μετά από δυο ώρες πορεία φτάσαμε σ' ένα ποτάμι. Έφεραν δυο φουσκωτά και μας πέρασαν στην Τουρκία με βάρκα. Μαζί μας ήταν μικρά παιδιά, μια έγκυος, ένας ανάπηρος άνθρωπος. Όταν φτάσαμε, ο καθένας πήγε προς διαφορετική κατεύθυνση, σκορπιστήκαμε. Εγώ είχα μείνει άφωνος χωρίς να ξέρω τι να κάνω. Δεν είχα ούτε το κινητό μου, ούτε τα λεφτά μου, ούτε καν τα κορδόνια μου. Ξαφνικά εμφανίστηκαν μπροστά μου τούρκοι φαντάροι. Με έπιασαν και με ρώτησαν από πού είμαι. Τους είπα ότι μιλάω τούρκικα και κουρδικά κι αυτό μου δημιούργησε πρόβλημα».

Οι πληροφορητές αναφέρουν ότι η παράνομη επαναπροώθησή τους στην Τουρκία είχε ως αποτέλεσμα τον εκ νέου βασανισμό τους, στις τουρκικές φυλακές αυτή την φορά. Ο Άνταμ περιγράφει:

«Στις τούρκικες φυλακές ήταν πολύ άσχημα· μας βασάνιζαν οι τούρκοι. Σε ψάχνουν, σου λένε “που είναι τα λεφτά; Πας στην Ευρώπη και δεν έχεις λεφτά;”. Μας έσκισαν μέχρι και τις ζώνες για να βρουν χρήματα. Όταν ψάχνουν παντού και δεν βρίσκουν χρήματα, σε χτυπάνε. Με χτυπούσαν με λάστιχο.

Μετά μας άφησαν ελεύθερους. Είχαμε έναν μήνα προθεσμία να φύγουμε από την χώρα.. Είπαμε να προσπαθήσουμε να πάμε προς τη Σμύρνη για να περάσουμε από εκεί στη Μυτιλήνη. Όμως λίγο πριν να φτάσουμε στη θάλασσα, κοντά στο σημείο που ήταν να περάσουμε απέναντι, μας έπιασαν και πάλι οι τούρκοι φαντάροι και μας πήγαν σε μια φυλακή

σε μια περιοχή που λέγεται Μπασμάνα. Εκεί μείναμε 13 μέρες. Εκεί μας χτύπησαν και πάλι, αλλά όχι όπως τις προηγούμενες φορές. Όταν βγήκαμε, τελικά καταφέραμε να περάσουμε στη Σάμο».

Ο Μοχάμεντ αναφέρει ότι έμεινε πολύ μεγαλύτερο διάστημα στις τουρκικές φυλακές. Οι τουρκικές αρχές θεώρησαν αρχικά ότι θα μπορούσε να είναι κατάσκοπος και προσπάθησαν μέσω των βασανιστηρίων να αποσπάσουν πληροφορίες και την ομολογία του:

«Μου κάνανε περίεργες ερωτήσεις. Μου λέγανε: “Γιατί σε γυρίσανε πίσω; Ποιος σε έστειλε; Ποια είναι η αποστολή σου;”. Τους είπα ότι “απλά μας βάλανε στο αυτοκίνητο και μας γύρισαν”. Αλλά δεν με πιστεύανε. Με βάλανε στη φυλακή.

Έξι μήνες έμεινα εκεί, χωρίς τηλέφωνο. Με χτυπούσαν, με βρίζανε, με ανέκριναν. Στην αρχή καθημερινά, μετά κάθε μία ή δύο εβδομάδες, ανάλογα.(...).

Σε όλο αυτό το διάστημα ήμουν μόνος μου σε ένα μικρό δωμάτιο μ’ ένα κρεβάτι. Πάντα μόνος μου. Η κατάσταση ήταν πολύ χάλια. Με πήγαιναν σε ένα άλλο χώρο και με ρωτούσαν “για ποιο λόγο ήρθες εδώ;” και με χτυπούσαν. Έξι μήνες το φαγητό μου ήταν πατάτες ψητές και πολύ λίγο νερό. Έχω σημάδια από τα βασανιστήρια στην Τουρκία».

Η εμπειρία της επαναπροώθησης φαίνεται ότι και στις δυο περιπτώσεις επέδρασε αρνητικά στον ήδη τραυματισμένο ψυχισμό των δύο πληροφορητών, οι οποίοι, λόγω του προηγούμενου ιστορικού βασανισμού, ήταν ήδη εξαιρετικά ευάλωτοι. Ο Μοχάμεντ αναφέρει:

«Σκέψου το: Να έχω τέτοια προβλήματα στη χώρα μου, να πάω σε μια άλλη χώρα ελπίζοντας ότι θα είναι καλύτερα· και μετά να ζήσω όλη αυτή την ιστορία και μετά να με γυρίσουν πάλι στην Τουρκία... Ήμουν μόνος μου, δεν είχα κανέναν, κι όποιος κι αν ήταν στη θέση, μου το ίδιο θα ένιωθε: Δεν καταλάβαινα τίποτα, δεν είχε νόημα η ζωή μου τότε.

Όταν πρωτοήρθα στην Ελλάδα είχα πολλά προβλήματα αλλά σκεφτόμουν ότι θα περάσουν· έχω φύγει από τη χώρα μου, ήρθα σε μια άλλη χώρα να ζητήσω άσυλο, γιατί είμαι ένας άνθρωπος που έχει πρόβλημα. Όμως βρέθηκα μπροστά σε όλα αυτά τα νέα προβλήματα. Ήθελα να βρω τον δρόμο μου, να βρω μια δουλειά να μαζέψω χρήμα να μην έχω ανάγκη και

ξαφνικά έγινε κάτι άλλο. Παρόλα τα προβλήματα, ήθελα να πολεμήσω. Να μπω μέσα σε αυτά [τα προβλήματα], να βρω τον δρόμο μου και να κάνω τη ζωή μου. Αλλά δυστυχώς δεν έγινε αυτό που ήθελα να κάνω (...).

Στο κρατητήριο στην Τουρκία ένιωθα όπως αισθάνεται κάποιος που βλέπει το νερό να καλύπτει το κεφάλι του και να πνίγεται. Έτσι ένοιωθα, ευχόμουν να πεθάνω. Δεν ήξερα τι ώρα ήταν, αν ήταν μέρα ή νύχτα, δεν είχα επικοινωνία καμία, και όταν βγήκα έξω, κατάλαβα ότι είχαν περάσει έξι μήνες (...).

Στις φυλακές της χώρας μου είναι πολύ δύσκολα τα πράγματα γιατί δεν έχεις δικαίωμα σε δικηγόρο και σε βάζουν σε ένα σημείο που δεν ξέρεις που είσαι. Οι φυλακές της Τουρκίας είναι περίπου ίδιες με τις φυλακές της χώρας μου. Απ' όλα όσα έχω περάσει στη ζωή μου, το πιο δύσκολο ήταν όταν με γυρίσανε στην Τουρκία εκείνη η νύχτα. Ήρθα στην Ελλάδα και ήθελα να μπω στην κοινωνία: αυτό προσπαθούσα. Κι ήρθε η στιγμή που με γύρισαν πίσω και καταστράφηκαν όλα όσα είχα στο μυαλό μου. Σοκαρίστηκα. Έμεινα χωρίς παπούτσια, δεν είχα ρούχα και με γύρισαν σαν ζητιάνο στην Τουρκία. Η κατάσταση ήταν πολύ πιεσμένη χώρα μου, ναι, αλλά το χειρότερο ήταν εδώ, γιατί όλα έγιναν ξαφνικά».

Ο Άνταμ, εξηγώντας τη δική του σωματική και ψυχική κατάσταση την εποχή που προσπαθούσε να περάσει παράτυπα από την Τουρκία στην Ελλάδα, αναφέρει:

«Την περίοδο που προσπαθούσα να μπω στην Ελλάδα ήμουν ψυχολογικά συντετριμμένος από όσα μου είχαν συμβεί στη χώρα μου. Και η υγεία μου ήταν χάλια γιατί εγώ είχα φύγει από την κόλαση. Με είχαν χτυπήσει, με είχαν βασανίσει και με είχαν εξευτελίσει στη χώρα μου. Δεν ήμουν καλά. Από τα βασανιστήρια και τις συνθήκες κράτησης είχα αποκτήσει σοβαρό πρόβλημα στα πόδια μου. Όμως, τότε ακόμα, μπορούσα να περπατάω. Είχα πόνους, αλλά είχα στόχο. Έλεγα θα περάσω, θα πάω στην Ελλάδα. Πονούσα και σωματικά και ψυχολογικά αλλά συνέχιζα... Ήταν όμως πολύ δύσκολα. Δύο φορές πέρασα τα σύνορα από τον Έβρο αλλά και τις δύο φορές με επέστρεψαν (...)

7.2.2. Η εμπειρία του hotspot

Ο Χασάν είναι ο πληροφορητής που έχει έρθει στην Ελλάδα πιο πρόσφατα από όλους τους συμμετέχοντες. Αναφέρει ότι έφτασε πριν δυο χρόνια μαζί με τη σύζυγό του και το βρέφος τους. Κατά την άφιξή του τοποθετήθηκε στη φυλακή του hotspot του νησιού άφιξής του όπου παρέμεινε επί 76 ημέρες. Στη συνέχεια, μεταφέρθηκε στην περιοχή του hotspot που διέμεναν οι οικογένειες. Σ' αυτό το χρονικό στάδιο βίωσε επανειλημμένα αναταραχές που σημειώθηκαν στο *camp* που κατέλειψαν σε σοβαρά επεισόδια. Ακολούθως, τοποθετήθηκε σε ξενοδοχείο του νησιού μαζί με την οικογένειά του και, στη συνέχεια, μεταφέρθηκε στην Αθήνα.

Αναφέρει ότι υπέστη σοβαρότατη κακομεταχείριση από αστυνομικούς, και διακριτική μεταχείριση την οποία αποδίδει στην τουρκική καταγωγή του. Ακόμη, αναφέρει σοβαρότατες ελλείψεις στο σύστημα καταγραφής και ταυτοποίησης εκείνη την περίοδο στο νησί, και την αυθαίρετη κράτησή του ίδιου και της οικογένειάς του στις φυλακές του hotspot.

Σχετικά με την πρώτη επαφή του με τις ελληνικές αρχές, ο Χασάν αναφέρει ότι κατηγορήθηκε άδικα ότι είχε απαγάγει τη γυναίκα και το παιδί του. Αυτό που είχε κινήσει τις υποψίες των αρχών ήταν ότι η σύζυγός του δεν ήταν υπήκοος Τουρκίας αλλά άλλης χώρας, με αποτέλεσμα η ταυτότητά της να διαφέρει από του συζύγου της.

«Εύχομαι να μην ερχόμουν [στην Ελλάδα]. Η ζωή μου στο camp έμοιαζε αρκετά με τα βασανιστήρια που είχα περάσει στην Τουρκία. Μόλις πατήσαμε το πόδι μας στο νησί, μας χώρισαν από όλους τους άλλους πρόσφυγες, τους αφρικανούς, τους Σύριους, τους Αφγανούς. Με χώρισαν, επειδή η χώρα μου ήταν η Τουρκία. Όταν μας πήγαν στο camp, όλα μας τα ρούχα ήταν ακόμα βρεγμένα. Πήραν πληροφορίες από όλους τους άλλους πρόσφυγες, αλλά δεν πήραν πληροφορίες από εμένα· δεν μας κατέγραψαν. Περίμενα, περίμενα, έδωσαν σε όλους τους πρόσφυγες ό,τι χρειαζόντουσαν. Εμάς δε μας έδωσαν ούτε νερό, ούτε φαγητό, ούτε τίποτα. Σε αυτό το σημείο, κατάλαβα ότι θα αντιμετωπίσω πολλές, πολλές δυσκολίες, εδώ στην Ελλάδα.

Πήγα στην πόρτα να ρωτήσω τον φρουρό γιατί δεν πήραν πληροφορίες από εμένα, γιατί δεν μου έκαναν καταγραφή. Δεν κατάλαβαινε τι του έλεγα. Αφού περιμέναμε εκεί, μας επέτρεψε να μπούμε μέσα, και στην αρχή, έσπρωχναν βίαια και με ασέβεια το παιδί μου. Μετά, και αφού

παρενέβη ένας αξιωματικός, ο φρουρός που έσπρωχνε απολογήθηκε για τη συμπεριφορά του (...)).».

Παρότι το ζευγάρι παρουσίασε σειρά νομιμοποιητικών εγγράφων που αποδείκνυαν την ταυτότητά τους και το γεγονός ότι είχαν συνάψει νόμιμο γάμο, δεν κατάφεραν να πείσουν τις αστυνομικές αρχές. Ο Χασάν αναφέρει:

«Μου ζήτησαν να τους δείξω τα έγγραφα μας. Τους έδειξα την κάρτα μου. Μου την πέταξαν στο πρόσωπό μου και με κατηγορήσαν ότι είχα απαγάγει τη γυναίκα μου και το παιδί μου. Τους εξήγησα ότι, μπορεί η γυναίκα μου να μην είναι πολίτης Τουρκίας, όμως έχουμε παντρευτεί νόμιμα. Δεν το πίστεψαν. Με κατηγορήσαν ότι λέω ψέματα και ότι απήγαγα το παιδί. Τους έδειξα όλα τα έγγραφα που έφερα από την Τουρκία. Τα άνοιξα και τα έβαλα στο τραπέζι: την ταυτότητα του γιου μου, την ταυτότητα της γυναίκας μου, έγγραφα για τον γάμο, την άδεια παραμονής της γυναίκας μου στην Τουρκία. Όλα τα έγγραφα που είχα, τους τα παρουσίασα.

Η γυναίκα μου άρχισε να κλαίει. Ένας από τους αστυνομικούς ήρθε, με χτύπησε στον αυχένα, και με έβγαλε έξω από το δωμάτιο. Είπε, “η γυναίκα σου και γιος σου θα μείνουν εδώ”. Είναι εντάξει να πω τις άσχημες εκφράσεις που μου είπαν; (...)

Σπρώχνοντας με έβγαλαν έξω από το δωμάτιο· η γυναίκα μου έμεινε μέσα. Μετά από ό,τι είχαμε ζήσει στην Τουρκία, η ψυχολογία της δεν ήταν καλή. Η γυναίκα μου έτρεμε, έκλαιγε. Της είπαν: “Πες μας την αλήθεια, αυτός δεν είναι ο σύζυγος σου. Θα σε βοηθήσουμε, αν επιβεβαιώσεις ότι αυτός δεν είναι ο άντρας σου”. Δε μιλούσαν καλά Τουρκικά, αλλά η γυναίκα μου κατάλαβε τι είδους παιχνίδι παιζόταν, τι κόλπο προσπαθούσαν να κάνουν. Μετά έσπρωξαν και τη γυναίκα μου έξω από το δωμάτιο, της είπαν “πήγαινε, πήγαινε, πήγαινε”.

Κάθε φορά που τους δίναμε τα χαρτιά μας, τα πετούσαν στα πρόσωπα μας. Μετά μας πήγαν για καταγραφή, μας πήραν φωτογραφίες, τ’ αποτυπώματά μας. Ετοιμαζόμουν να υπογράψω, αλλά με σταμάτησαν. Με πήραν και, με τα χέρια δεμένα πίσω, μ’ έσπρωξαν μέσα στο περιπολικό. Τους είπα ότι έπρεπε να αλλάξω τα ρούχα του γιου μου γιατί ήταν ακόμα βρεγμένα από τη θάλασσα κι επίσης ότι η γυναίκα μου δεν έπρεπε να στέκεται όρθια, γιατί είχε πρόσφατα υποβληθεί σε εγχείριση. Δε με άκουσαν. Με πήραν -μόνο εμένα- στο αστυνομικό τμήμα...».

Ο Χασάν περιγράφει αναλυτικά την ανάκριση που του έγινε στη συνέχεια στο αστυνομικό τμήμα και την παράνομη σωματική βία που του ασκήθηκε. Η ανάκριση είχε ως στόχο να διερευνηθεί το κατά πόσον είχε διασύνδεση με κάποια τρομοκρατική οργάνωση του εξωτερικού. Στη διάρκειά της ο πληροφορητής αναφέρει ότι οι αστυνομικοί τον απείλησαν ότι θα ενημέρωναν την Τουρκία για την άφιξή του στην Ελλάδα. Μάλιστα, στη διάρκεια της ανάκρισης δήλωσε ότι έχει υποστεί βασανιστήρια στην Τουρκία, ωστόσο, αυτή η αναφορά του δεν αξιολογήθηκε καθόλου από τους αστυνομικούς.

«Μέχρι να έρθει ο διερμηνέας, οι αστυνομικοί με ρωτούσαν γιατί είχα έρθει στην Ελλάδα. “Είσαι τρομοκράτης” με ρωτούσαν. “Είσαι από το DAESH; Είσαι από το PKK; Έχεις ρίξει βόμβες; Έχεις σκοτώσει κανέναν; Πως αισθάνεσαι όταν σκοτώνεις έναν άνθρωπο;”. Αρχισα να γελάω: Το είχα σκάσει από την Τουρκία εξαιτίας της πίεσης και είχα έρθει στο χερίστο μέρος! Με ρώτησαν γιατί γελάω. Απλά δεν μπορούσα να μιλήσω, κι εκείνη τη στιγμή ο διερμηνέας μπήκε στο δωμάτιο.

Ο διερμηνέας ήταν πολύ-πολύ καλός απέναντί μου. Μου είπε να μην φοβάμαι και ότι θα με βοηθήσει· μόνο που θα έπρεπε να εξηγήσω γιατί είμαι εδώ και τα προβλήματά μου. Ο αξιωματικός ρώτησε τον διερμηνέα ποιο είναι το όνομα μου, γιατί είμαι εδώ, αν είναι σωστές οι πληροφορίες ή όχι, αν χρησιμοποιώ ηρωίνη. Θύμωσα. Έβγαλα το πουκάμισο μου και τους είπα “ψάξτε με...”. Με ρωτούσαν αν έχω τατουάζ στο σώμα μου, αν έχω υπηρετήσει στον στρατό· αν ήμουν στα βουνά· αν έχω σκοτώσει ποτέ κάποιον... Μου είπαν ότι θα ενημερώσουν την Τουρκία για μένα...

Τους είπα: “αν με δώσετε ή όχι, τι θα συμβεί, τι θα αλλάξει για μένα; Είμαι στα χέρια σας, δεν μπορώ να αποδράσω. Είμαι με τη γυναίκα μου, με το παιδί μου”. Τους ρώτησα: “Τι θέλετε από μένα; Μπορώ να σας εξηγήσω. Έχω σημάδια στο κεφάλι μου, στο πόδι μου, στην πλάτη μου...”. Τους είπα ότι το έσκασα από τα βασανιστήρια και τους ρώτησα γιατί μου συμπεριφέρονταν έτσι. Τους είπα ότι γνώριζα ότι ο ελληνικός λαός φημίζεται για τη φιλοξενία του... Με ρώτησαν για το ακαδημαϊκό μου υπόβαθρο. Τους είπα για το επάγγελμά μου, για τις σπουδές μου στο πανεπιστήμιο για το μεταπτυχιακό μου.... Κοιτάζοντας με κατευθείαν στα μάτια μου είπαν “είσαι τρομοκράτης”.

Τότε άνοιξα τον λογαριασμό μου στο facebook και τους τον έδειξα. Οι αστυνομικοί εξέτασαν το facebook λεπτομερώς και ρώτησαν τον διερμηνέα για τα shares που είχα κάνει. Δεν μπόρεσαν να βρουν κανένα πολιτικό share ή like, δικό μου ή της οικογένειάς μου ή των φίλων μου. Ο διερμηνέας θύμωσε με τους αστυνομικούς. Τον ρώτησα τι είχε συμβεί και μου είπε ότι ζήτησε από τους αστυνομικούς να μη με πιέζουν. Μετά από αυτό, με πήγαν σ' ένα άλλο δωμάτιο.

Εκεί ήταν ένας αστυνομικός περίπου 35 χρονών, πολύ ψηλός. Μία ώρα που ήταν μπροστά μου, με χτυπούσε... Με χτυπούσε με τα χέρια του. Στο κεφάλι μου, στα πόδια μου... Στο δωμάτιο ήμουν εγώ, αυτός, ο διερμηνέας κι ένας άλλος αστυνομικός. Ο διερμηνέας με κοίταζε στα μάτια και μου είπε να είμαι υπομονετικός. Τον ρώτησα "γιατί με χτυπάει, τι έκανα;". Οι αστυνομικοί είπαν κάτι στον διερμηνέα κι αυτός σιώπησε, δεν συνέχισε. Και μετά ο διερμηνέας βγήκε έξω. Και μετά περίμενα 5-6 ώρες, δε θυμάμαι ακριβώς.

Προς το πρωί, είδα έναν αστυνομικό με πολιτικά ρούχα, που τον είχαμε συναντήσει και στο λιμάνι, να είναι κι αυτός στο αστυνομικό τμήμα. Αυτός με πήρε από το αστυνομικό τμήμα, μαζί με τον αστυνομικό που με χτυπούσε. Ο τελευταίος μου συμπεριφερόταν σαν σε σκύλο, καλώντας με σφυρίζοντας όπως καλούμε τους σκύλους. Με τραβούσε από τα μαλλιά κι από το μούσι μου μέχρι να φτάσουμε στο αυτοκίνητο.

Με μετέφεραν μ' ένα τζιπ, σε άλλο χώρο. Εκεί ήθελαν να βγάλω τη ζώνη και τα κορδόνια μου. Έλεγξαν όλα τα ρούχα μου 5-6 φορές. Με έσπρωξαν μέσα σ' ένα κελί κι έκλεισαν την πόρτα πίσω τους. Περίμενα εκεί 2 ώρες· σκοτείνιαζε. Μετά ήρθαν, μου έβαλαν χειροπέδες και με πήγαν ξανά στο camp. Όπως είχα αφήσει τη γυναίκα μου, ήταν ακόμα εκεί· είχε αποκοιμηθεί. Δεν της είχαν δώσει νερό, καθόλου φαγητό, δεν της είχαν επιτρέψει καν ν' ανοίξει την τσάντα της να πάρει κάτι για το μωρό.

Με έσερναν, με κρατούσαν από το λαιμό και με χτυπούσαν. Μιλούσαν μεταξύ τους κι έλεγα: «Τούρκος, Τούρκος, από την Τουρκία...». Έβριζαν στ' αγγλικά την Τουρκία, τον τουρκικό λαό, "μαλάκα Ερντογάν"(...).

Αναγκάστηκα να υπογράψω ένα χαρτί που δεν ήξερα τι είναι, χωρίς διερμηνέα. Από το πρώτο βήμα στο νησί μέχρι το camp, σε κάθε βήμα, στην πρώτη καταγραφή, στο άλλο αστυνομικό τμήμα, με χτυπούσαν. Με τα χέρια τους και με κλωτσιές».

Στο Κέντρο κράτησης

Ο Χασάν αναφέρει ότι η οικογένεια τοποθετήθηκε στο Κέντρο κράτησης του *hotspot* και απειλήθηκαν με επιστροφή τους στην Τουρκία. Εκεί οι συνθήκες κράτησης περιγράφονται από τον πληροφορητή ως απαράδεκτες:

«Όταν μας μετέφεραν στο camp μας έβαλαν στη φυλακή. [Κατά τη μεταφορά] ήθελαν να βάλουν και στη γυναίκα μου χειροπέδες, αλλά ένας αστυνομικός δεν άφησε τους άλλους αστυνομικούς να το κάνουν και τους έδειξε ότι είχαμε παιδί. Ήμασταν η μόνη οικογένεια στη φυλακή κι επειδή ήμασταν οικογένεια, μας έβαλαν στις γυναικείες φυλακές (...). Νωρίτερα, κάποιοι κρατούμενοι είχαν βάλει φωτιά κι έτσι δεν υπήρχε τίποτα μέσα στη φυλακή.

Για λίγες μέρες μείναμε με τους άλλους αλλά μετά, μεσολάβησε η οργάνωση Help⁸ και μας έδωσαν ένα κοντέινερ. Εκεί υπήρχε ένα διπλό σιδερένιο κρεβάτι. Για 3-4 μέρες κοιμηθήκαμε στο σίδερο· [για να μαλακώσει το σίδερο] βάλουμε κάποια ρούχα που είχαμε φέρει από την Τουρκία. Μετά πήγαμε στους αστυνομικούς και τους εξηγήσαμε κι έτσι μας έδωσαν κάτι στρώματα από αφρολέξ και με την ευκαιρία δώσανε σε όλες τις οικογένειες εκεί, σε όλους τους κρατούμενους. Άλλες οικογένειες είχαν κουβέρτες, αλλά σε εμάς δεν έδωσαν. Οι άνθρωποι της Help είπαν στους αστυνομικούς να δώσουν και σ' εμάς κουβέρτες· πάνω από 5-6 φορές τους το είπαν. Τελικά μας έδωσαν μετά από 15 μέρες (...)

Στη φυλακή η τουαλέτα δε δούλευε καλά, έτρεχε πολύ λίγο νερό και το ντους, συχνά, δε δούλευε καλά. Βάζαμε νερό μέσα σε δοχεία και μ' αυτό τον τρόπο πλενόμασταν. Κάναμε μπάνιο μόνο με κρύο νερό. Η τουαλέτα δεν είχε ρεύμα. Κι όχι μόνο η τουαλέτα, πουθενά στη φυλακή των γυναικών δεν είχε ρεύμα. Είχε μόνο στη μεριά των αντρών, σε μερικά σημεία. Οι γυναίκες είχαν προσπαθήσει να φτιάξουν το ηλεκτρικό, και το έφτιαζαν -δεν ξέρω πώς- αλλά ήρθαν οι αστυνομικοί κι έκοψαν ξανά το ρεύμα. Τις τελευταίες μέρες που ήμασταν εκεί, ήρθαν και συνέδεσαν το ρεύμα ξανά (...).

Μια μέρα μας πήραν -κάθε πρωί το έκαναν αυτό- για να μας μετρήσουν. Όταν επιστρέψαμε στο κοντέινερ δεν υπήρχε τίποτα: ούτε το τηλέφωνο, ούτε τα χρυσαφικά της γυναίκας μου, κι άλλα πράγματα. Ρωτήσαμε τους αστυνομικούς, αλλά δεν μας έδωσαν

---

⁸ Το "Help" δεν είναι το αληθινό όνομα της οργάνωσης· χρησιμοποιείται ως ψευδώνυμο για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας.

απάντηση. Δεν μπορούσαμε να κατηγορήσουμε κάποιον, δεν ξέραμε ποιος το είχε κάνει. Είχε εξαφανιστεί και η τσάντα μιας άλλης γυναίκας. Δεν ξέρω... ίσως οι αστυνομικοί, ίσως οι άλλοι κρατούμενοι ...(...) Μείναμε, πάντως, χωρίς τηλέφωνα.

Όταν ζητούσαμε να κάνουμε τηλεφώνημα, οι αστυνομικοί μας κορόιδευαν: “Με ποιον θέλετε να μιλήσετε; Στη φυλακή είστε...”. Έτσι δεν είχαμε καμία επαφή με τις οικογένειες μας (...). Κάποιοι φίλοι των συγκατατούμενών μας, όταν ερχόντουσαν να τους δουν, μας έδιναν τα τηλέφωνα τους κι έτσι προσπαθούσαμε να έρθουμε σε επαφή (...).

Μια ακόμα σημαντική διάσταση στα λεγόμενα του συνεντευξιαζόμενου είναι η παρουσία του βρέφους μαζί με την οικογένεια εντός της φυλακής. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του το βρέφος, λόγω των συνθηκών και του εγκλεισμού, δεν διατρεφόταν σωστά, ενώ δεν του δινόταν πρόσβαση σε ιατρική θεραπεία. Να σημειωθεί εδώ ότι το δικαίωμα στην υγεία και το δικαίωμα του παιδιού να απολαμβάνει το καλύτερο δυνατό επίπεδο υγείας προβλέπεται, εκτός των άλλων, και στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989), ενώ στην ίδια Σύμβαση προβλέπεται ότι η σύλληψη και κράτηση ενός παιδιού «πρέπει να είναι σύμφωνη με τον νόμο, να μην αποτελεί παρά ένα έσχατο μέτρο και να είναι της μικρότερης δυνατής χρονικής διάρκειας» (άρθρο 37).

«Ζήτησα γάλα για το παιδί και οι αστυνομικοί έκλεισαν την πόρτα και είπαν “μείνε πίσω, πήγαινε μέσα”. Είχα ήδη προετοιμάσει από την Τουρκία κάποια πράγματα για το παιδί μου για να του δώσω (...). Όταν τελείωσε το γάλα που είχαμε φέρει από την Τουρκία, αρχίσαμε να δίνουμε στο παιδί ό,τι τρώγαμε κι εμείς: το λιώναμε για να μπορεί να τρώει και το παιδί. Μερικές φορές οι συγγενείς ή γνωστοί των άλλων κρατουμένων μας έφερναν φαγητό απ’ έξω. Μετά από πέντε μέρες, μια βδομάδα, μας βρήκαν από τη Help και άρχισαν τότε να μας δίνουν φαγητό για το παιδί, 2-3 φορές κάθε βδομάδα. Καμιά φορά ρωτούσαν κι εμένα αν χρειάζομαι κάτι, το ίδιο και τη γυναίκα μου. Μερικές φορές, επειδή δεν έλεγχαν οι αστυνομικοί, μας έφερναν κάποια πράγματα που χρειαζόμασταν, ειδικά η γυναίκα μου. Ειδικά για το φαγητό, δεν μας έδιναν υγιεινό φαγητό (...). Σε εμένα και σε μια κοπέλα από την Αλγερία δεν μας έδιναν αρκετό φαγητό και νερό. Σε όλους τους άλλους κρατούμενους έδιναν αρκετό. Σ’ εμάς ειδικά είχαν διαφορετική συμπεριφορά (...).

Ο πληροφορητής αναφέρει ότι οι αστυνομικοί δεν τον σεβάστηκαν και του προσέβαλαν επανειλημμένα την αξιοπρέπεια:

«Κατά τη διάρκεια της φυλακής, υποφέραμε πολύ. Μερικές φορές μέσα στη νύχτα κι ενώ κοιμόμασταν, ξαφνικά, οι αστυνομικοί έμπαιναν μέσα, χτυπώντας δυνατά την πόρτα (...). Φώναζαν “πού είναι η γυναίκα σου;” κι όταν τους έδειχνα ότι κοιμόταν στη γωνία, δεν το πίστευαν κι ερχόντουσαν και την ζυπνούσαν για να δουν το πρόσωπό της. Κοιμόμασταν στο πάτωμα με το παιδί· μας χτυπούσαν, στο κεφάλι, στο σώμα, στα πόδια. Μερικές φορές ερχόντουσαν, έκαναν θόρυβο, έμπαιναν στο δωμάτιο, μιλούσαν μεταξύ τους, με έδειχναν λέγοντας: “Αυτός από την Τουρκία...”».

Ήμασταν συνεχώς υπό παρενόχληση· ούτε να φάμε δεν μπορούσαμε με ηρεμία. Κάποια στιγμή στεκόμουν στον μικρό διάδρομο έξω από την πόρτα του κοντέινερ, γιατί ήταν ανοιχτός από πάνω, κι έπεφτε μέσα ο ήλιος. Ξαφνικά 5-6 αστυνομικοί μπήκαν μέσα στη φυλακή κι ήρθαν κατευθείαν προς το μέρος μου ρωτώντας με: “Πού είναι η γυναίκα σου; Που είναι;”. Με ρώτησαν γιατί κάθομαι κάτω από τον ήλιο· τι σκέφτομαι· μήπως σχεδίαζαν να αποδράσω από εκεί; Με χτύπησαν.

Πώς θα μπορούσα να αποδράσω από εκεί; Ο φράχτης ήταν τρία μέτρα ψηλός και μετά από ένα μέτρο είχε κι άλλον φράχτη. Είχε πολλούς αστυνομικούς, είχε κάμερες κι από κάποια γωνία, σε ψηλό σημείο, παρατηρούσαν οι φρουροί. Δεν θα επιζητούσα τον θάνατο μου, προσπαθώντας να αποδράσω (...)

Μπορώ να σας ζωγραφίσω μια εικόνα; Ok, εδώ είναι το camp, εδώ το μέρος που οι ΜΚΟ μοιράζουν το φαγητό. Εδώ είναι για τις οικογένειες, επίσης εδώ έχει σκηνές κι εδώ επίσης σκηνές. Στο ψηλό σημείο στο camp, εδώ, ήταν η φυλακή. Υπήρχαν τριγύρω τρεις φράχτες, τρία μέτρα ψηλοί. Υπήρχαν και ενδιάμεσα εμπόδια για να εμποδίσουν την απόδραση. Δεν υπήρχε αυλή· υπήρχε ένας κύκλος περπατήματος εδώ, όχι έξω, μέσα. Μέχρι εδώ, όποτε θέλαμε, μπορούσαμε να πάμε (...)

Μια μέρα κάποιοι αστυνομικοί [που στεκόταν έξω από τη φυλακή], έπιναν νερό από το μπουκάλι. Όταν με είδαν μου πέταξαν το νερό, κι ύστερα προσπάθησαν να ρίξουν το μπουκάλι πάνω από τον φράχτη. Καταλάβαινα από τη γλώσσα του σώματος ότι με έβριζαν· έλεγαν κάποια πράγματα που δεν τα καταλάβαινα (...) Τους είχα ξαναδεί. Είχαν πάρει πληροφορίες από εμένα, με είχαν μεταφέρει από το ένα αστυνομικό τμήμα στο άλλο (...)

Με έβριζαν επειδή είμαι από την Τουρκία. Όχι άλλους, μόνο εμένα. Ήταν κι άλλοι στη φυλακή, άνθρωποι από το Ιράκ, τη Συρία, την Αλγερία. Κάποιες φορές είχα παρατηρήσει ότι, όταν στους Αλγερινούς δεν άρεσε το φαγητό, το έριχναν προς τους αστυνομικούς και οι αστυνομικοί δεν αντιδρούσαν. Αλλά με εμένα ήταν διαφορετικά (...). Μέχρι το τέλος της διαμονής μου εκεί, συνέχιζαν να μου συμπεριφέρονται με αυτό τον τρόπο (...)».

Πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

Ο Χασάν αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια της κράτησης η οικογένειά του δεν είχε ουσιαστικά πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική κάλυψη. Η κατάσταση άλλαξε εν μέρει όταν επιβεβαιώθηκε η εγκυμοσύνη της συζύγου του και μόνο για εκείνη.

«Στη φυλακή καταλάβαμε κάποια στιγμή ότι η γυναίκα μου ήταν ξανά έγκυος. Είχε εμετούς και προβλήματα στο στομάχι. Η Help ερχόταν να μας δει, αλλά, επειδή η γυναίκα μου φοβόταν ότι αν τους το έλεγα θα μας συνέβαινε ίσως κάτι κακό, δεν τους είπα κάτι. Κάποια στιγμή το είπα στους αστυνομικούς και μας πήγαν για έλεγχο σ' ένα κέντρο υγείας στο camp. Έκαναν το τεστ και μετά απ' αυτό άρχισαν να μας δίνουν περισσότερο φαγητό και νερό (...). Πιο πριν, όταν η γυναίκα μου παραπονιόταν ότι έχει ιατρικά θέματα και χρειαζόταν να δει γιατρό, οι αστυνομικοί δεν μας το επέτρεψαν.

Απ' όταν έγινε γνωστό ότι η γυναίκα μου είναι έγκυος, η αστυνομία της επέτρεπε να βγει από τη φυλακή, μόνο όμως για ιατρικούς λόγους και μόνο για να πάει στο κέντρο υγείας του camp. Ακόμα και το μωρό μας που κάποιες φορές είχε πυρετό, δεν μας επέτρεπαν να το μεταφέρουμε στο ιατρικό κέντρο. Είμαι μεγάλος άνθρωπος και δεν είχα νιώσει ποτέ έτσι, μέχρι εκείνη τη στιγμή (...).

Στη διάρκεια της φυλακής δεν είχαμε καμιά βοήθεια από γιατρό, κοινωνικό λειτουργό ή ψυχολόγο. Αλλά κι όταν βγήκαμε από τη φυλακή, κανείς δεν μας πρόσεξε στα σοβαρά. Στο camp υπήρχε ιατρικό κέντρο, αλλά δεν νοιάζονταν αρκετά. Οι ίδιοι παραπονιόταν στην αστυνομία και τους ζητούσαν κάποιες φορές να διώχνουν τον κόσμο από το ιατρικό κέντρο. Όσο για ψυχολόγο, προσευχόμασταν στον θεό κάποιες φορές να βρούμε φάρμακο, τι να πούμε για ψυχολόγο...».

Ο Χασάν και η οικογένειά του αιτήθηκαν άσυλο στη διάρκεια της κράτησής τους. Ωστόσο, όπως αναφέρει, καθώς δεν υπήρχε διερμηνέας και κανείς δεν τον πληροφορούσε για τις διαδικασίες, παρά τα όσα ορίζει ο νόμος⁹, επί της ουσίας, δεν κατάλαβε ποτέ ούτε καταγράφηκε το αίτημά τους, ενώ αναφέρει ότι επανειλημμένα απειλήθηκε με επιστροφή στην Τουρκία.

Ο ίδιος λέει ότι ποτέ δεν του δόθηκε η δυνατότητα να αναφέρει ότι είναι θύμα βασανιστηρίων, ενώ παράλληλα προσλαμβάνει την άφεσή τους από τη φυλακή ως τυχαίο γεγονός, αφού, όπως λέει, αφέθηκαν ελεύθεροι μετά από παρέμβαση ενός δικηγόρου που τους εντόπισε τυχαία. Ο ίδιος αναφέρει:

«Μας έπαιρναν πολλές φορές από τη φυλακή και μας οδηγούσαν σ' ένα γραφείο. Δεν καταλάβαινα γιατί μας πήραν τόσες φορές. Μου συμπεριφέρονταν σαν ζώο. Έλεγα στους αστυνομικούς: “Αν θέλετε να με σκοτώσετε, σκοτώστε με”. Αυτοί νευρίαζαν, μ' έβριζαν, μου επιτίθεντο. Τους έλεγα: “Κάντε ό,τι θέλετε”. Κάποια στιγμή μου έδειξαν τρία χαρτιά και με απείλησαν ότι θα με έστελναν πίσω. Τώρα ακόμα νευριάζω που τα θυμάμαι... Τους είπα “στείλτε με πίσω” κι άρχισα να κλαίω. Η γυναίκα μου, λιποθύμησε όταν με είδε να κλαίω. Κανένας δεν μας βοήθησε εκεί...Μετά από μια ώρα ήρθαν και μας έβαλαν χειροπέδες. Μια γυναίκα φίλη πλησίασε και τους ρώτησε “γιατί τους βάζετε χειροπέδες;”. Τότε μας ξαναπήγαν στη φυλακή. Αυτό έγινε περίπου 15 μέρες πριν μας αποφυλακίσουν.

Τους έλεγα ότι ζητούσα άσυλο, αλλά δεν υπήρχε διερμηνέας. Μας έπαιρναν, μας έφερναν πίσω, δεν καταλάβαινα τι συνέβαινε (...) Με πήγαιναν στο γραφείο ασύλου, μου μιλούσαν ελληνικά και δεν καταλάβαινα. Ήξερα ότι στο camp υπήρχαν άνθρωποι που μιλούσαν κουρδικά, αραβικά, τουρκικά, αζαρί, γλώσσες που μιλούσα, αλλά δεν έφερναν κάποιον. Μετά απ' αυτό με έβαλαν ξανά φυλακή και μετά από κάποιες μέρες ένας αστυνομικός ήρθε και μου είπε: “Μετά από είκοσι μέρες μ' ένα μήνα, θα σε στείλουμε πάλι στην Τουρκία. Εσύ και το παιδί σου στην Τουρκία κι η γυναίκα σου στη χώρα της”. Δεν κατάλαβα σε ποιο σημείο ακριβώς καταγράφηκε το αίτημά μου (...)».

---

⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 38 παρ. 1. ν. 4375 οι αρχές υποχρεούνται να παρέχουν αφενός πληροφόρηση στους κρατούμενους για τη δυνατότητά τους να υποβάλλουν αίτημα ασύλου, αφετέρου δυνατότητα διερμηνείας.

Από τις αναφορές του Χασάν προκύπτει ότι δεν υπήρξε καμία δυνατότητα εντοπισμού του ότι ως θύμα βασανιστηρίων.

«Μόνο στην καταγραφή με ρώτησαν για ποιο λόγο είχα φύγει από την πατρίδα μου, όμως δεν με ρώτησαν λεπτομέρειες. Με ρώτησαν “πολιτικό πρόβλημα είχατε;”. Τους είπα “ναι”, και σε πέντε λεπτά είχαν τελειώσει όλα.

Στη φυλακή δεν είδα ποτέ διερμηνέα (...) Υπήρχε ένα κορίτσι από την Αλγερία, κρατούμενη κι αυτή, μιλούσε πολύ καλά γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά. Της ζητούσα να με βοηθάει να μιλάω με τους αστυνομικούς (...).

Μια μέρα, τυχαία, ένας νεαρός δικηγόρος περνούσε μπροστά από τη φυλακή. Εκείνη την ώρα μιλούσα στον γιο μου στα τουρκικά. Όταν μ’ άκουσε, με ρώτησε στα τουρκικά: “Τι κάνεις εδώ; Γιατί είσαι στη φυλακή;”. Μου είπε ότι έχουν έρθει πολλοί άνθρωποι από την Τουρκία, αλλά κανένας δεν είναι στη φυλακή. Του εξήγησα όλα όσα είχαν συμβεί. Έβγαλε ένα χαρτί από τη τσάντα του και μου ζήτησε να το υπογράψω, και μου είπε ότι θα με βοηθούσε να βγω από εκεί. Μου είπε: “Όσο είμαι εγώ εδώ, κανένας δεν θα σε στείλει στην Τουρκία” κι εγώ του είπα: “Το εύχομαι”. Σε μια ώρα ήμασταν έξω από τη φυλακή. Σ’ αυτή τη φυλακή μείναμε 78 ημέρες (...)».

Επεισόδια στο hotspot

Ο Χασάν αναφέρει ότι, ακόμα κι όταν η οικογένειά του βγήκε από τη φυλακή, συνέχισαν να αντιμετωπίζουν πολύ σοβαρά προβλήματα, καθώς επακολούθησαν σοβαρά επεισόδια που έθεσαν σε άμεσο κίνδυνο τις ζωές τους. Από τα λεγόμενά του προκύπτει ότι οι αστυνομικές αρχές έχασαν έλεγχο στη διάρκεια των επεισοδίων.

«Όταν βγήκαμε από τη φυλακή, κανένας δεν μας έδωσε ένα μέρος για να μείνουμε μέσα στο camp. Τελικά, μια οργάνωση μας βρήκε έναν μικρό χώρο εκεί που έμεναν οι οικογένειες. Τις επόμενες μέρες κάποια άτομα που έπιναν πολύ αλκοόλ, άρχισαν να μας παρενοχλούν. Στη φυλακή είχα γνωρίσει έναν αστυνομικό με τον οποίο είχα καλή σχέση. Ειδικά αυτός ο αστυνομικός, όταν με έβλεπε, ερχόταν πάντα και με ρωτούσε τι κάνουμε και πώς είναι η υγεία

μας. Του εξήγησα την κατάσταση, τα προβλήματα που αντιμετωπίζαμε στη σκηνή. Μετά απ' αυτή τη συζήτηση δεν μας ξαναενόχλησαν.

Αν μπορούσα να περιγράψω τη ζωή μου στο camp με μια φράση, θα έλεγα ότι σκοτώσανε την ψυχή μου. Δεν σε σκοτώνουν, αλλά δεν σου επιτρέπουν να ζεις κιόλας· είσαι μεταξύ θανάτου και ζωής. Αν ερχόμουν ξανά στη γη, θα ευχόμουν στον θεό να μην με ξαναστείλει σ' αυτό το camp.

Θα ήθελα να πω κάτι πολύ σημαντικό: Πριν φύγω από το camp είχα πάει στην Ύπατη [Αρμοστεία]. Όταν πήγα, εκεί ήταν κι άλλοι άνθρωποι από την Αφρική, από διάφορες χώρες. Ένας άνθρωπος από το Μπαγκλαντές ή το Πακιστάν περίμενε καθισμένος στην πόρτα της Ύπατης [Αρμοστείας]. Μπροστά στα μάτια μου έπεσε κάτω. Είχε ήδη πεθάνει ενώ περίμενε στην πόρτα της Ύπατης [Αρμοστείας].

Κάθε δύο ή τρεις βδομάδες ένας άνθρωπος πέθαινε στο camp. Από την Αίγυπτο, τη Συρία, το Ιράκ, το Μπαγκλαντές. Κάποιοι Αλγερινοί αυτοκτόνησαν· έκοψαν μόνοι τους τον λαιμό τους με μαχαίρι· άλλοι κρεμάστηκαν (...). Κάποιοι άλλοι δηλητηριάστηκαν από το φαγητό. Άλλοι που είχαν μείνει έξω από το camp, πέθαναν από το κρύο. Τρία άτομα πέθαναν από έκρηξη που έγινε μέσα στην τέντα όταν προσπάθησαν να μαγειρέψουν.

Κάποιοι, όταν έμαθαν ότι κάποιος πέθανε, διαμαρτυρόμενοι για τις συνθήκες, έβαλαν φωτιές στις σκηνές. Ήταν κυρίως Αλγερινοί, Αφγανοί κι από τις αφρικανικές χώρες. Επιτέθηκαν στον κόσμο. Είδα πολύ θυμό. Είδα πολλούς ανθρώπους να τραυματίζονται σ' αυτή την επίθεση. Η δική μας σκηνή απείχε περίπου τριάντα μέτρα από τη σκηνή που εξερράγη. Έσκασε σαν βόμβα. Αμέσως μετά οι γύρω μας, που προφανώς είχαν προηγούμενη εμπειρία από επεισόδια, άρχισαν να μαζεύουν τα πράγματά και τα παιδιά τους κι έφυγαν γρήγορα από την περιοχή.

Δεν είχα ξαναζήσει κάτι τέτοιο. Μέσα σε πέντε λεπτά ξέσπασαν τα επεισόδια. Μάζεψα τα πράγματα της γυναίκας μου και του παιδιού. Η γυναίκα μου άρχισε να τρέμει από τον φόβο της. Προσπαθήσαμε να φύγουμε από την περιοχή. Οι αστυνομικοί σ' εκείνη τη φάση, για να αποφύγουν τα χειρότερα, άνοιξαν την πόρτα για να φύγει ο κόσμος και να γλιτώσει. Μην με παρεξηγήσετε, αλλά η ελληνική αστυνομία δεν έκανε ό,τι μπόρεσε. Θα μπορούσε να είχε κάνει περισσότερα. Όμως οι ΜΚΟ ήταν ήδη έτοιμες, το οργάνωσαν πολύ καλά. Περίμεναν με λεωφορεία έξω από το camp και εκκένωσαν τον χώρο το συντομότερο δυνατόν. Είχαν ήδη ετοιμάσει προμήθειες σε φαγητό και νερό.

Κάποιες άλλες οικογένειες που είχαν ξαναζήσει αυτά τα επεισόδια και είχαν εμπειρία, μας είπαν να κατευθυνθούμε προς στα λεωφορεία. Όταν μας πήγαν σ' ένα πιο ασφαλές μέρος, βοηθήσαμε τις ΜΚΟ να ξαναστήσουμε τις σκηνές και να μοιράσουμε τα πράγματα. Μας είπαν να μην γυρίσουμε πίσω μέχρι να επανέλθει η κατάσταση στον έλεγχο των αρχών. Όμως, αν δεν γυρίζαμε, θα μας έπαιρναν τον τόπο που είχαμε τη σκηνή μας άλλοι άνθρωποι. Επιστρέψαμε. Τέτοια επεισόδια έγιναν άλλες τέσσερις φορές. Ξεκινούσαν πολύ αργά το βράδυ, στις 11, στις 12 ή στις 2 τα ξημερώματα. Υπήρχαν αφρικανοί που έπιναν και μετά επιτίθεντο εδώ και εκεί. Βάζανε φωτιά σε σκηνές. Άλλες φορές κάποιοι έλεγαν ότι κάποιοι κοίταζαν περίεργα τις γυναίκες ή τα παιδιά μας...».

Ο Χασάν συνεχίζει να περιγράφει το εκρηκτικό κλίμα που επικρατούσε στο *hotspot* εκείνο τον καιρό, αναφέροντας ότι η αστυνομία εφάρμοσε ομαδική, τυφλή τιμωρία ως «ποινή» για τα επεισόδια σε άτομα που ανήκαν σε συγκεκριμένες εθνικότητες:

«Το κομμάτι του camp όπου έμεναν οι οικογένειες αποτελούταν από τρία μπλοκ. Εμείς μέναμε στο πρώτο. Οι άντρες των οικογενειών παραμέναμε έξω από το μπλοκ για να αποκρούσουμε τις επιθέσεις. Και πράγματι τα καταφέραμε γιατί, όταν ήρθαν να μας επιτεθούν, τους σπρώξαμε πίσω.

Θα σας πω όμως ένα άλλο περιστατικό: Ήμασταν 14-20 άτομα που προστατεύαμε αυτό το μπλοκ, όταν είδαμε από κάτω εκατοντάδες ανθρώπους να έρχονται προς το μέρος μας. Αμέσως πήραμε τα πιο απαραίτητα πράγματα, τις γυναίκες και τα παιδιά μας και φύγαμε γρήγορα. Κάποιες έγκυες γυναίκες έχασαν τα παιδιά τους στον δρόμο εκείνη τη μέρα καθώς τρέχαμε να ξεφύγουμε. Ακόμα κι η αστυνομία έτρεχε να γλιτώσει εκείνη την ημέρα. Ήταν κι εκείνοι άνθρωποι με οικογένειες, πως θα μπορούσαν να το αποτρέψουν; Έβαλαν φωτιά σε όλες τις σκηνές σ' εκείνη τη διαμαρτυρία. Ακόμα και το Γραφείο Ασύλου έκαψαν.

Μετά τα επεισόδια η αστυνομία ακολούθησε την εξής διαδικασία: Όποιος ήταν υπεύθυνος για τη φωτιά τον τιμωρούσε με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, αν το είχε κάνει ένας Μπαγκλαντεσιανός ή ένας Πακιστανός δεν του έδιναν χαρτιά και τους περισσότερους απ' αυτούς τους έστειλαν πίσω. Ακόμα και Αφγανούς έστειλαν πίσω εξαιτίας αυτού του περιστατικού.

Ήταν μια ομαδική τιμωρία. Ακούγαμε ότι, όποιος ήταν υπεύθυνος για το περιστατικό, θα τον βάζανε στη φυλακή. Κάποιοι αστυνομικοί ερχόταν κρυφά και μας ρωτούσαν αν ξέραμε ποιος ήταν υπεύθυνος γι' αυτές τις ταραχές. Το camp ήταν σαν κόλαση εκείνο τον καιρό, δεν μπορώ να το περιγράψω μ' άλλα λόγια. Προσευχόμουν στον θεό. Σκεφτόμουν ότι όσους μήνες ήμουν στη φυλακή ήμουν τυχερός· η οικογένειά μου ήταν προστατευμένη εκεί· ήταν ασφαλέστερο μέρος.

Στα επεισόδια είδα κάποιους ανθρώπους να μπαίνουν με βία σε σκηνές άλλων ανθρώπων για να κλέψουν ή να κάνουν άλλο κακό. Ακούγαμε κλάματα, κραυγές από τις σκηνές· τώρα που τα λέω αισθάνομαι ότι ζω εκείνες τις μέρες ξανά. Κάποιες φορές παρακαλούσα τον θεό να με πάρει για να μην βλέπω όλα αυτά. Προσευχόμουν πολύ. Ο θεός μας προστάτευσε εκεί (...)

Μετά τα μεγάλα επεισόδια πολλοί δημοσιογράφοι ήρθαν και πήραν φωτογραφίες, κι από το CNN επίσης. Δεν το ήξερα -το έμαθα μετά- ότι μια από τις φωτογραφίες μου που έδειχναν τον φόβο, τον τρόμο που ένιωθα κρατώντας το παιδί μου στην αγκαλιά μου, κυκλοφόρησε στον τουρκικό τύπο. Οι συγγενείς μου με είδαν και μου έστειλαν τη φωτογραφία στο facebook. Προσευχόμουν στον θεό να βγω ζωντανός (...). Άλλες τέσσερις φορές αναγκαστήκαμε να φύγουμε από το camp λόγω των επεισοδίων».

Οικονομική ανέχεια

Ο πληροφορητής αναφέρει ότι είχε διακριτική μεταχείριση στην παροχή οικονομικής βοήθειας και ότι τελικά έλαβε την οικονομική ενίσχυση μετά από μεσολάβηση κάποιου προσώπου που διακινήθηκε από τα προβλήματα της οικογένειάς.

«Ένας φίλος από την Παλαιστίνη που μιλούσε λίγα τουρκικά με ενημέρωσε για την cash card που έδιναν οι αιτούντες άσυλο¹⁰. Όταν έκανα πρώτη φορά αίτηση για να την πάρουμε, ήμουν ακόμη στη φυλακή. Μου είπαν “η κάρτα αυτή είναι μόνο για Σύριους, Ιρακινούς, Ιρανούς και αφρικανούς, όχι για σένα”. Μου έδωσαν αυτή την απάντηση και απέρριψαν την αίτησή μου. Όταν βγήκαμε από τη φυλακή, μου έδωσαν χαρτί με τις φωτογραφίες μας. Πήγα ξανά μ' αυτό το χαρτί να αιτηθώ την cash card. Και πάλι δεν με

¹⁰ Για τη χρηματική βοήθεια σε αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα το 2016, βλ. (AIDA, 2017a, σελ. 93-94.

δέχθηκαν. Ήταν κι άλλες γυναίκες που ήταν έγκυες όπως η γυναίκα μου. Έκαναν αίτηση για την cash card και η αίτησή τους έγινε δεκτή.

Μετά από κάποιες μέρες έκανα πάλι αίτηση για την cash card. Στην αρχή δεν τη δέχθηκαν και πάλι. Μετά κάποιος άντρας νευρίασε και είπε: “Γιατί δεν τον δέχεστε; Η γυναίκα του είναι έγκυος. Χρειάζεται τα χρήματα, πρέπει να το κάνετε”. Και κάπως έτσι έγινε δεκτή η αίτησή μου εκείνη την μέρα. Μόλις το κατάλαβα, άρχισα να κλαίω. Μετά άρχισα να παίρνω λεφτά. Εγώ και η γυναίκα μου από 70 ευρώ και το παιδί μου 50 ευρώ. Σύνολο 190. Ήταν σαν φάρμακο για μας. Μέχρι τότε, κάθε μέρα τρώγαμε κρουασάν. Όμως η γυναίκα μου ήταν έγκυος· ήθελε να φάει διαφορετικά πράγματα.

Όταν πήραμε αυτά τα λεφτά ήταν σαν η γυναίκα μου να βγήκε από την πείνα. Αγόρασα ένα κοτόπουλο· πότε το μαγείρεψε, πότε το έφαγε, δεν κατάλαβα... Μια μέρα όταν επέστρεφα στη σκηνή, με σταμάτησε ένας φίλος. “Η γυναίκα σου κλαίει. Γιατί κλαίει;”, μου λέει. “Τι έχεις;” τη ρώτησα. Μου είπε: “Δεν είμαστε άνθρωποι· δεν μας φέρονται σαν ανθρώπους”.

Ελπίζω κανένας να μην αντιμετωπίσει τέτοιες συνθήκες. Ήταν πολύ δύσκολο για μας να ζήσουμε κάτι τέτοιο».

Από τα λεγόμενα του Χασάν προκύπτει ότι δεν του δινόταν μια επίσημη ενημέρωση για τα αποτελέσματα των αιτημάτων του και η όποια ενημέρωση ερχόταν μέσω από προσωπικές πληροφορίες που λάμβανε.

«Σε ένα άλλο camp του νησιού που είναι για οικογένειες, οι συνθήκες ήταν πολύ καλύτερες από το δικό μας. Μου είπαν ότι είχαν διαλέξει κάποιες οικογένειες που δεν δημιουργούσαν προβλήματα στις σχέσεις τους με τους άλλους για να τις στείλουν εκεί. Σ’ αυτές ήμασταν κι εμείς. Προσπάθησαν να με στείλουν δύο φορές, αλλά δεν μπορούσαν. Επειδή είμαι από την Τουρκία δεν με δέχθηκαν· αυτή την πληροφορία μου την έδωσε κάποιος (...). Τους είπα ότι είχα ήδη πολλά προβλήματα μέσα στο πρόβλημά μου, τι άλλο πρόβλημα θα μπορούσα να δημιουργήσω; Μου είπαν ότι θα ξαναμιλούσαν, αλλά μετά μου είπαν: “Συγγνώμη ήταν αδύνατον”».

Η ζωή σε ξενοδοχείο

Τελικά μετά από τρεισήμισι μήνες παραμονής στο *hotspot*, η οικογένεια του Χασάν μετακόμισε σε ξενοδοχείο του νησιού.

«Για το ξενοδοχείο προτεραιότητα είχαν οι Σύριοι. Ακόμα και εκείνους που είχαν έρθει μετά από εμάς, τους δεχόταν πριν από εμάς στο ξενοδοχείο. Όμως πιστεύω ότι, αν είσαι καλός μέσα σου, κι αν συναντήσεις καλούς ανθρώπους, θα βρεις τρόπο να επιβιώσεις. Μια γυναίκα σε οργάνωση, ελληνίδα, μας βοήθησε πολύ. Αυτή μας βρήκε το δωμάτιο. Τον Δεκέμβρη μας πήγαν στο ξενοδοχείο· χιόνιζε [κλαίει]. Όταν μπήκαμε στο δωμάτιο είδαμε το κρεβάτι, το μπάνιο... Μετά από τόσες δυσχέρειες ξαναβρήκαμε κάπως τον εαυτό μας. Ήταν καλές μέρες εκεί...

Μετά από λίγες μέρες ακούσαμε ότι ξεκίνησαν για μια ακόμη φορά τα επεισόδια στο camp. Κάποιες φορές επέστρεφα εκεί για να πάρω φάρμακα ή γάλα για το παιδί. Κάποια μέρα είδα τα αποτελέσματα των νέων επεισοδίων. Παντού υπήρχαν κατεστραμμένες σκηνές. Προσευχόμασταν να έρθουμε στην Αθήνα όσο το δυνατόν πιο γρήγορα ....

Αρχίσαμε να παρακολουθούμε μαθήματα ελληνικών στο νησί. Από εκεί που κάναμε τα μαθήματα, μας έδιναν κάθε μέρα ένα εισιτήριο για το λεωφορείο. Ήταν ένα ειδικό εισιτήριο. Βάζανε μια σφραγίδα πίσω του για δωρεάν μεταφορά. Μια-δυο φορές ο οδηγός έσκισε το εισιτήριο κι αρνήθηκε να μας πάρει στο λεωφορείο· μας έσπρωξαν έξω.

Σταδιακά η κατάστασή μας χειροτέρευε εξαιτίας της εγκυμοσύνης της γυναίκας μου. Όταν πήγαμε στο νοσοκομείο οι γιατροί μας είπαν να πιέσουμε την Ύπατη [Αρμοστεία] ώστε να μας στείλουν στην Αθήνα γιατί δεν υπήρχε επαρκές ιατρικό προσωπικό εκεί. Ήταν καλό το νοσοκομείο εκεί, αλλά γινόταν κάποια ανακαίνιση, οπότε ήταν αδύνατον να γεννήσει εκεί.

Μέναμε σε απόσταση περίπου 10 χιλιομέτρων από τα γραφεία της Ύπατης [Αρμοστείας]. Πήγαινα σχεδόν κάθε μέρα εκεί με τα πόδια για να τους πείσω να μας στείλουν στην Αθήνα. Με κατηγορήσαν ότι τους λέω ψέματα για την εγκυμοσύνη. Τους έδειχνα κάθε φορά τα χαρτιά από τα νοσοκομεία και τα υπερηχογραφήματα. Κάθε φορά τα έδινα και κάθε φορά τα έχαναν, κατά κάποιον περίεργο τρόπο (...).

Πάλεψα πολύ να έρθω την Αθήνα. Αρχικά μου πρότειναν να μείνουμε σε camp στην Αθήνα. Αρνήθηκα. Τους είπα “γνωρίζετε καλά κι εσείς τι συνθήκες επικρατούν στα camp”.

Μετά μου πρότειναν να πάμε στη Θεσσαλονίκη σ' ένα camp κοντά στα σύνορα. Αρνήθηκα ξανά. Τους ρώτησα: «Γιατί δεν με στέλνετε στην Αθήνα; Στέλνετε Αφγανούς, Πακιστανούς, Μπαγκλαντεσιανούς κι άλλες εθνικότητες, γιατί όχι εμένα; (...)

Μια φορά που καυγάδιζα μαζί τους κάποιος που με ήξερε και με βοηθούσε, μπήκε στη μέση και είπε: “Μην ανησυχείς, θα σε στείλουμε σε μια βδομάδα. Ετοιμάσου.”. Έτσι κι έγινε. Μέσα σε οκτώ μήνες είχαμε ζήσει όλων των ειδών τις δυσκολίες και σε μια στιγμή άλλαξαν όλα. Δεν μπορούσαμε ακόμα να συλλάβουμε αυτή την αλλαγή και την επίδραση της πάνω μας».

Προσωπικός αναστοχασμός

Ο Χασάν αποδίδει τις άσχημες προσωπικές εμπειρίες που βίωσε στο νησί αφενός στις συγκυρίες, αφετέρου στην προκατάληψη της αστυνομίας απέναντι στους τουρκικής καταγωγής αιτούντες άσυλο. Συγκρίνοντας τον τρόπο που συμπεριφέρθηκε η ελληνική αστυνομία στην οικογένειά του σε σχέση με τον τρόπο που είχε αντιμετωπίσει τον ίδιο τουρκική αστυνομία (που σημειωτέον ήταν και η κρατική αρχή που προέβη στον βασανισμό του στην Τουρκία) θεωρεί ότι οι έλληνες αστυνομικοί τους κακομεταχειρίστηκαν περισσότερο:

«Δεν καταδικάζω τους έλληνες στο νησί, γιατί κάθε άνθρωπος ζει για τη δική του ειρήνη στη ζωή. Κάποιοι πρόσφυγες που είχαν έρθει πριν από εμάς στο camp, είχαν δημιουργήσει μια κακή εικόνα. Αν ήμουν έλληνας εκεί, ακόμα και αστυνομία, θα είχα επηρεαστεί από αυτό και θα είχα πράξει με λάθος τρόπο. Καταλαβαίνω τους ανθρώπους και τα συναισθήματά τους. Ακόμα και μερικούς αστυνομικούς τους καταλαβαίνω γιατί συμπεριφέρονται έτσι.

Το άλλο ζήτημα είναι ότι είμαι από την Τουρκία, και για τον λόγο αυτό, εκτέθηκα σε διάφορα, λάθος πράγματα. Γιατί κάποιοι αστυνομικοί έρχονταν και έβριζαν κατά της Τουρκίας· κάποιοι από αυτούς με έφτυναν. Κάποιοι αστυνομικοί μου έκαναν χειρονομίες, μου σήκωναν το μεσαίο δάχτυλο. “Έτσι κάναμε στους τούρκους...” μου έλεγαν. Μερικοί από αυτούς ενεργούσαν ως ρατσιστές· ένοιωσα τη διακριτική μεταχείριση. Δεν το περίμενα αυτό όταν ήρθα από την Τουρκία· δεν είχα σκεφτεί ότι θα συνέβαινε. Είναι εμπειρία για μένα. Αν με

ρωτήσει κανείς αν κατηγορώ τους έλληνες θα απαντούσα “όχι”. Δεν κατηγορώ τους έλληνες· κατηγορώ όμως την αστυνομία.

Όταν ήμουν στο νησί άνθρωποι που με έβλεπαν με τη γυναίκα και το παιδί μου, μας έδειξαν την αγάπη τους και τη συμπόνια τους. Ήθελαν να μας βοηθήσουν, να μοιραστούν μαζί μας ό,τι είχαν: φαγητό, άλλα πράγματα... Συνάντησα πολλούς καλούς ανθρώπους. Όμως κάποιοι αστυνομικοί στην κανονική κοινωνική ζωή τους, όταν κάθονταν να πιουν καφέ ή μύρα και μας έβλεπαν να περπατάμε στον δρόμο, μας έδειχναν σε άλλους ανθρώπους· μας στοχοποιούσαν. Είναι άσχημο συναίσθημα να στοχοποιείσαι έτσι μέσα στην κοινωνία.

Είχα ζήσει ήδη άσχημη ζωή στην Τουρκία. Είχα ξεφύγει από τη φωτιά εκεί και πήρα ξανά φωτιά στην Ελλάδα. Σκέψου: ξεφεύγω απ’ την Τουρκία γιατί μου φέρεται άσχημα, και μου φέρεσαι κι εσύ άσχημα. Στην Τουρκία, ναι, κάποιοι αστυνομικοί μας φέρθηκαν άσχημα, αλλά όχι όλοι. Για παράδειγμα, στην Τουρκία δεν συμπεριφέρθηκαν άσχημα στη γυναίκα μου, ενώ εδώ βίωσε άσχημη συμπεριφορά. Όσον αφορά λοιπόν στη συμπεριφορά της αστυνομίας, ναι, στην Τουρκία ήταν καλύτερη σ’ εμάς τουλάχιστον (...).

Ο ίδιος λέει πως, αν γνώριζε το τι θα επακολουθούσε στην Ελλάδα, δεν θα είχε επιχειρήσει ποτέ να καταφύγει εδώ. Θεωρεί ότι οι συνθήκες υποδοχής στην Ελλάδα εξωθούν ορισμένους αιτούντες να θέσουν μόνοι τους τέλος στη ζωή τους από απελπισία.

«Μέσα σ’ αυτούς τους εφτά μήνες που περάσαμε στο νησί, τα γένια μου άσπρισαν. Αυτοί οι μήνες μου έμαθαν πολλά για τη ζωή. Η ζωή δεν συνεχίζει μ’ αυτό που θέλεις κι ονειρεύεσαι· κάποιες φορές πρέπει να προσαρμόσεις τον εαυτό σου στη ζωή και στη μεταβαλλόμενη κατάσταση. Κυρίως, κατάλαβα τη σημασία της οικογένειας και της αλληλεγγύης· την αξία που έχει να δίνεις ό,τι έχεις. Αν με ρωτούσαν: “Θα ήθελες να ξανάρθεις στην Ελλάδα;”, θα απαντούσα “όχι”. Μην με παρεξηγείτε· όχι για την Ελλάδα και τους έλληνες. Απλά δεν μπορούσα να φανταστώ ότι ως πρόσφυγας θα αντιμετώπιζα όλες αυτές τις δυσκολίες. Είναι καλύτερο για έναν πρόσφυγα να πεθάνει στη χώρα του, παρά να αντιμετωπίσει όλη αυτή τη συμπεριφορά. Γιατί οι άνθρωποι έρχονται εδώ για μια νέα ζωή, κι όμως αντιμετωπίζουν τόσες δυσκολίες, που αυτοκτονούν εδώ».

7.2.3. Η πρόσβαση στο άσυλο

Μέχρι την έναρξη λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου (7 Ιουνίου 2013), αρμόδια για την παραλαβή και την εξέταση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας σε πρώτο βαθμό ήταν η ελληνική αστυνομία. Στην Αθήνα αιτήματα διεθνούς προστασίας παραλάμβανε το τότε Γραφείο Πολιτικού Ασύλου της Διεύθυνσης Αλλοδαπών Αττικής επί της οδού Πέτρου Ράλλη.

Διάφοροι φορείς επί χρόνια κατήγγειλαν τα σοβαρότατα εμπόδια που αντιμετώπιζαν οι αλλοδαποί που επιθυμούσαν να καταθέσουν αίτημα διεθνούς προστασίας. Ειδικά στην Αθήνα, οι αλλοδαποί προσέρχονταν μαζικά στη Διεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής αδυνατώντας επί της ουσίας να καταθέσουν αίτημα διεθνούς προστασίας (Συνήγορος του Πολίτη, 2007· Συνήγορος του Πολίτη 2011).

Σήμερα αρμόδια για την παραλαβή και εξέταση των σχετικών αιτημάτων και την απόφαση επ' αυτών σε πρώτο βαθμό είναι Υπηρεσία Ασύλου [άρθρο 1 παρ. 2 (β) ν. 4375/2016], η οποία διαθέτει Περιφερειακά Γραφεία Ασύλου στην Αττική, στη Θεσσαλονίκη, στη Θράκη, στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία, στη Δυτική Ελλάδα, στην Κρήτη, στη Λέσβο, στη Χίο, στη Σάμο, στη Λέρο και στη Ρόδο (άρθρο 1 παρ. 3 ν. 4375/2016). Ωστόσο, πολλές εκθέσεις διαπιστώνουν ότι η πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου παραμένει προβληματική ακόμα και με τη νέα διαδικασία (ΑΙΤΗΜΑ, 2017).

Τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων συμβαδίζουν με τα όσα αναφέρουν οι εκθέσεις των ΜΚΟ.

Τα ανυπέρβλητα εμπόδια κατάθεσης αιτήματος διεθνούς προστασίας στη Διεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής μέχρι και το 2013 καταγράφονται μέσα από τα όσα δηλώνει η Ελίζαμπετ:

«Το 2012 πήγαινα στο Αλλοδαπών της Πέτρου Ράλλη να αιτηθώ άσυλο. Όμως ο κόσμος εκεί ήταν πάρα πολύς κι εγώ δεν μπορούσα να σταθώ όρθια λόγω της αρρώστιας μου. Δεν ήμουν καθόλου καλά τότε. Δεν μπορούσα να παλέψω με τους άλλους, γιατί εκεί πάλευαν πολύ. Πήγαινα από τα μεσάνυχτα και κοιμόμουν εκεί. Πήγα τρεις μέρες και μετά κατάλαβα.

Κατάλαβα ότι έπρεπε να φύγω για να κάνω κάτι με τη ζωή μου. Κι έτσι αποφάσισα να προσπαθήσω να ταξιδέψω παράνομα στο εξωτερικό».

Λόγω της αδυναμίας της να καταθέσει αίτημα ασύλου, η Ελίζαμπετ παρέμεινε χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα. Στη συνέχεια, όταν αποφάσισε να φύγει παράνομα από την Ελλάδα, συνελήφθη στο αεροδρόμιο. Κρατήθηκε για τρεις μήνες, ωστόσο δεν κατέθεσε αίτημα ασύλου μέσα στο κρατητήριο, γιατί φοβόταν ότι, αν το έκανε, η κράτησή της θα παρατεινόταν..

«Δεν ήμουν καλά, είχα πολύ στρες. Δεν είχα χαρτιά (...), δεν είχα σπίτι, δεν μιλούσα ελληνικά. Αφού δεν είχα χαρτιά, δεν μπορούσα να κάνω τίποτα (...). Σκεφτόμουν πολύ, ήμουν σε απόγνωση και δεν ήξερα τι να κάνω. Ανησυχούσα (...). Αποφάσισα να πάω να βρω τον αδερφό μου και τους φίλους μου που μένουν στη Νορβηγία. Για να το καταφέρω, χρησιμοποίησα το διαβατήριό μιας άλλης κοπέλας, όμως στο αεροδρόμιο με συνέλαβαν και με πήγαν στο δικαστήριο.

Στο δικαστήριο παραδέχθηκα τα πάντα· ομολόγησα ότι ήμουν ένοχη. Τους είπα: “Τι θα μπορούσα να κάνω; Δεν είχα επιλογή, δεν είχα σπίτι, δεν είχα τίποτα να αλλάξω τη ζωή μου”. Ζήτησα συγνώμη. Μου είπαν ότι, αν είχα κάρτα αιτούντος άσυλο, θα με είχαν αφήσει ελεύθερη. Όμως δεν είχα καταφέρει να βγάλω κάρτα, κι έτσι με καταδίκασαν. Τελικά μπήκα στο Αλλοδαπών, αλλά στα κρατητήρια... Έμεινα εκεί τρεις μήνες.

Στη φυλακή δεν τόλμησα να κάνω αίτηση για άσυλο γιατί μου λέγανε ότι, αν έκανα, θα έμενα τουλάχιστον εφτά μήνες μέσα μέχρι να εξεταστεί το αίτημά μου. Ακόμα το πληρώνω εκείνο το λάθος μου. Σήμερα δεν μπορώ να βγάλω διαβατήριό λόγω του ότι τότε είχα χρησιμοποιήσει το πλαστό».

Η Ελίζαμπετ αντιμετώπισε προβλήματα και την επόμενη χρονιά μετά την έναρξη λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου όταν προσπάθησε να καταθέσει αίτημα διεθνούς προστασίας στο Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής. Δυσκολεύτηκε να εξασφαλίσει πρόσβαση, παρότι αντιμετώπιζε προφανή προβλήματα υγείας και παρότι η δικηγόρος της είχε προβάλει εγγράφως, το γεγονός ότι είναι θύμα βασανιστηρίων.

«Στη δεύτερη φάση που προσπάθησα να καταθέσω αίτημα ασύλου είχε αλλάξει το σύστημα. Η δικηγόρος μου έδωσε ένα χαρτί και μ' αυτό το χαρτί προσπαθούσα να κάνω αίτηση στην Κατεχάκη. Είχε κι εκεί πάρα πολύ κόσμο. Πήγα πολλές φορές -δεν θυμάμαι πόσες. Ήταν καλοκαίρι, πονούσα πολύ λόγω του λύκου [της ασθένειας από την οποία υποφέρει], ήμουν πρησμένη. Μου έδιναν θυμάμαι μια καρέκλα να κάθομαι όσο περίμενα στη σειρά. Παρότι είδαν ότι ήμουν άρρωστη, δεν με διευκόλυναν. Λόγω της αρρώστιας μου, δεν κάνει να μένω στον ήλιο, κι εκεί είχε πολύ ήλιο. Μετά με βάλανε να περιμένω κάτω από μια τέντα».

Ο Άνταμ δεν επιθυμούσε να καταθέσει αίτημα διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, γι' αυτό και προσπάθησε ανεπιτυχώς επί τέσσερα χρόνια να ταξιδέψει παράνομα προς την Ευρώπη. Τελικά, λόγω της εξέλιξης της κατάστασης της υγείας του, κατέφυγε σε ΜΚΟ προκειμένου να εξασφαλίσει πρόσβαση στο σύστημα ασύλου. Στην πρόσβασή του αποφασιστικό ρόλο έπαιξε το σοβαρό πρόβλημα που αντιμετώπιζε στα πόδια του, συνέπεια των βασανιστηρίων που είχε βιώσει στη χώρα του.

«Το 2013 περίπου αναγκάστηκα να ζητήσω άσυλο στην Ελλάδα. Μέχρι τότε, παρότι πονούσα πολύ λόγω του προβλήματος των ποδιών μου, ήμουν πολύ αποφασισμένος να φύγω από την Ελλάδα. Όταν όμως κατάλαβα ότι δεν θα μπορούσα πια να μετακινούμαι, αναγκαστικά ζήτησα άσυλο. Πήγα στο ΑΙΤΗΜΑ¹¹. Από εκεί μου εξασφάλισαν ραντεβού στο Σισμανόγλειο και μ' αυτή την ιατρική βεβαίωση η οργάνωση κατάφερε και μου έκλεισε ραντεβού για να καταθέσω στο Αλλοδαπών».

Ο Μοχάμεντ έχει πιο πρόσφατη εμπειρία, καθώς κατέθεσε αίτημα ασύλου το 2016. Στα όσα ο ίδιος αναφέρει φαίνεται ότι μέσα από τη διαδικασία και τα ερωτήματα της καταγραφής του, δεν προέκυψε δυνατότητα εντοπισμού του ως θύμα βασανιστηρίων. Παράλληλα, προκύπτει ότι τα διαφορετικά στάδια πραγματοποίησης της καταγραφής δημιούργησαν μεγάλες καθυστερήσεις στην τελική εξέταση του αιτήματος. Ακόμη, φαίνεται ότι, παρότι ο αιτών εξέφρασε επιθυμία να του εξασφαλιστεί στέγαση, το αίτημά του έμεινε μετέωρο:

---

¹¹ Για το ΑΙΤΗΜΑ, βλ. <http://www.aitima.gr/index.php/en/>

«Αρχικά πήγα στην Κατεχάκη και στην Ύπατη [Αρμοστεία]. Από εκεί μας δώσανε κάτι χαρτιά με κάτι διευθύνσεις για να ζητήσουμε άσυλο μέσω Skype¹². Η μία διεύθυνση ήταν κοντά στην Ομόνοια. Εκεί πήγα. Προσπαθούσα να καταθέσω αίτημα μέσω Skype επί 15 μέρες. Όταν έκλεισα τελικά το ραντεβού, μου δώσανε την κάρτα [αιτούντος άσυλο] και μου είπαν να πάω ξανά σε δύο μήνες. Μόνο αυτό. Δεν με ρώτησαν κάτι. Μόνο μου δώσανε την κάρτα, μου δείξαν την ημερομηνία [που είχε πάνω η κάρτα] και μου είπαν σ' αυτή την ημερομηνία να εμφανιστώ [ξανά]. Την πρώτη μέρα δηλαδή μου δώσανε την ημερομηνία προκαταγραφής.

Τη δεύτερη φορά που πήγα, με ρώτησαν αν είχα καταδικαστεί στη χώρα μου, τι πρόβλημα είχα κι έφυγα, κι αν έχω πάει φυλακή. Δεν με ρώτησαν κάτι άλλο. Μου είπαν απλά ότι θα μου δώσουν νέα ημερομηνία για τη συνέντευξη. Εκεί ρώτησα για στέγαση. Μου είπαν ότι εμείς μόνο καταγραφή κάνουμε, δεν είναι δουλειά μας η στέγαση. Με ρώτησαν ακόμα αν είμαι άρρωστος, αλλά δεν με ρώτησαν για βασανιστήρια. Δεν τους είπα ότι πονούσε η πλάτη μου. Με ρώτησαν “έχεις καμιά αρρώστια;”. Κι εγώ απάντησα “όχι” γιατί νόμιζα ότι με ρωτάνε αν είμαι ανάπηρος ή αν έχω κάποια αρρώστια. Δεν με ρώτησα πως είμαι ψυχολογικά. Η όλη καταγραφή κράτησε τριάντα με σαράντα λεπτά περίπου. Όμως με γυρίσανε στην Τουρκία πριν από τη συνέντευξή μου...».

Ο Μοχάμεντ μετά την επιστροφή στην Τουρκία και την κράτησή του στις τουρκικές φυλακές κατάφερε να εισέλθει ξανά στην Ελλάδα -σε νησί αυτή τη φορά. Με την άφιξή του, εξήγησε στις αρχές τι ακριβώς είχε συμβεί, δήλωσε ότι ήταν ήδη αιτών άσυλο στην Ελλάδα και όχι νεοαφιχθείς, και στη συνέχεια πήρε καινούργιο δελτίο αιτούντος άσυλο. Η όλη διαδικασία διήρκεσε περίπου 2-3 μήνες.

«Όταν έφτασα στο νησί, την άλλη μέρα το πρωί πήγα στην Ύπατη [Αρμοστεία] και εξήγησα ότι ήμουν ήδη αιτών άσυλο στην Αθήνα κι έχω δικηγόρο στο ΕΣΠ. Μόνο που δεν θυμόμουν το φάκελό μου, έλεγα ένα μηδενικό παραπάνω. Μετά βρήκαν τα στοιχεία μου και μου είπαν ότι θα έπρεπε να περιμένουμε να πάρουμε απάντηση από την Αθήνα. Στο νησί κάθισα νομίζω δυο-τρεις μήνες. Μέχρι να μου δώσουν καινούργια κάρτα [αιτούντος άσυλο] και να μου βρουν διαμέρισμα στην Αθήνα».

---

¹² Η Υπηρεσία Ασύλου εφαρμόζει σύστημα υποβολής αιτημάτων διεθνούς προστασίας μέσω κλήσεων Skype. Η προκαταγραφή γίνεται μέσω της κλήσης Skype και στη συνέχεια ο αιτών προσέρχεται στο Γραφείο Ασύλου για να λάβει νέα ημερομηνία για την πλήρη καταγραφή του.

Ο ίδιος επικεντρώνεται στα προβλήματα που αντιμετωπίζει ακόμα και σήμερα ως αναγνωρισμένος πρόσφυγας στην πρόσβασή του στο Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής, προκειμένου να ανταποκριθεί σε κάποιες από τις υποχρεώσεις του, όπως λ.χ. η ανανέωση του δελτίου του. Η αναμονή πολλών ανθρώπων στην είσοδο δημιουργεί ουρές, μεγάλες καθυστερήσεις και εκνευρισμό:

«Δεν υπάρχει πρόγραμμα. Για να κάνει κάποιος μια δουλειά πρέπει να πάει από τις 2 το βράδυ και να κοιμηθεί εκεί. Κι όμως εγώ, παρότι πήγα δυο- τρεις φορές στις 2 το βράδυ, ήρθε στις 12 το μεσημέρι η σειρά μου και μου είπαν “έλα αύριο”. Ένα απλό πρόγραμμα θέλει για να εξυπηρετήσουν τον κόσμο και να μην υπάρχουν φασαρίες, φωνές, τσακωμοί (...)

Φοβάμαι να πάω ξανά στην Κατεχάκη, ακόμα και για να ανανεώσω την κάρτα μου. Φοβάμαι όλους αυτούς τους ανθρώπους που περιμένουν. Συχνά τσακώνονται μέσα στη νύχτα. Φοβάμαι και σκέφτομαι πώς θα καταφέρω να πάω ξανά...».

Όταν η οικογένεια του Χασάν ήρθε στην Αθήνα προσήλθαν στο Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής για να ενημερώσουν για την άφιξή τους και να λάβουν ημερομηνία συνέντευξης. Από τα λεγόμενά του προκύπτει ότι ούτε και σ' αυτόν δόθηκε η ευκαιρία να ενημερώσει έγκαιρα τις αρχές για το ιστορικό βασανισμού του.

«Στην Κατεχάκη πήγα πρώτη φορά τέσσερις μέρες μετά την άφιξή μας στην Αθήνα. Την πρώτη φορά που πήγα ήταν αργία. Μου ζήτησαν να ξαναπάω μια άλλη μέρα. Όταν ξαναπήγα μου είπαν ότι είχα συνέντευξη μετά από οκτώ μήνες. Τους ρώτησα: “Δεν θα μιλήσουμε τώρα για τα όσα έζησα στην Τουρκία;”. Μου είπαν “όχι, όχι τώρα”».

7.2.4. Συνθήκες κράτησης

Οι πληροφορητές, στο σύνολό τους, είχαν εμπειρία κράτησης στην Ελλάδα. Μεταξύ αυτών και ο Χασάν, η εμπειρία του οποίου αναφέρθηκε ήδη εκτενώς όπως, άλλωστε, περιγράφηκε ήδη και η εμπειρία του Μοχάμεντ.

Ο Μουράτ είναι ο πληροφορητής που κρατήθηκε από τις αστυνομικές αρχές για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (τέσσερις μήνες). Μάλιστα, η Ελλάδα είχε καταδικαστεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τον λόγο ότι, κατά την κράτησή

του, παραβίασε, μεταξύ άλλων, το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου περί απαγόρευσης των Βασανιστηρίων. Τραγική ειρωνεία, αλλά το δικαστήριο έκρινε δηλαδή ότι οι συνθήκες κράτησης του Μουράτ, που ήταν θύμα βασανιστηρίων στη χώρα του και κατέφυγε στην Ελλάδα για να ζητήσει άσυλο, ισοδυναμούσαν με βασανιστήριο.

Ως γνωστόν, η Ελλάδα έχει καταδικαστεί επανειλημμένα για τις συνθήκες κράτησης των αλλοδαπών από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ενώ ο Συνήγορος του πολίτη και ΜΚΟ με εκθέσεις τους έχουν επισημάνει επανειλημμένα τα σοβαρά προβλήματα της κράτησης την Ελλάδα (ενδεικτικά: Συνήγορος 2013· AIDA 2018).

Στην αφήγηση του Μουράτ έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι ο ίδιος δεν χαρακτηρίζει κακές τις συνθήκες κράτησής του στην Ελλάδα, καθώς το μέτρο σύγκρισής του είναι η συμπεριφορά των αστυνομικών οργάνων και οι συνθήκες κράτησης στις φυλακές της Τουρκίας στις οποίες βασανίστηκε. Ο ίδιος αναφέρει:

«Στην Ελλάδα ήρθα το 2010. Μόλις μπήκα, μ' έπιασαν αμέσως και μ' έβαλαν στη φυλακή (...). Με κράτησαν σε αστυνομικό τμήμα τέσσερις μήνες -δεν θυμάμαι καλά το όνομα της πόλης. Δεν υπήρχε κακή μεταχείριση από τους αστυνομικούς. Δεν με χτύπησαν, δεν με προσέβαλαν, δεν με έβρισαν ποτέ. Είμαστε μαζί με άλλα 40, 50, 60 άτομα ή και παραπάνω· άλλαζε ανά διαστήματα ο αριθμός.

Το δωμάτιο που μέναμε ήταν -δεν ξέρω ακριβώς- περίπου 25 τετραγωνικά μέτρα. Υπήρχαν πάγκοι γύρω-γύρω. Κάποιοι ξαπλώνανε στο πάτωμα και κάποιοι στους πάγκους. Δεν είχαμε στρώματα, μόνο μια κουβέρτα. Μερικές φορές το καλοκαίρι αφήναν την πόρτα ανοιχτή και κάποιοι κοιμόντουσαν στον διάδρομο. Υπήρχε μια μικρή αυλή και βγαίναμε και κάποιες φορές έξω και κοιμόμασταν. Ένα διάστημα έκλεισαν την πόρτα, αλλά ήμασταν πάρα πολλά άτομα κι αντιδράσαμε. Μετά μας αφήσανε να βγαίνουμε πάλι. Δεν υπήρχε χώρος· κοιμηθήκαμε και στην τουαλέτα που ήταν στην πίσω πλευρά. Ήταν καθαρά εκεί, εμείς καθαρίζαμε. Φαί είχαμε· πρωί και μεσημέρι δύο έτοιμα φαγητά. Ήταν αρκετό το φαγητό (...). Διερμηνέας δεν υπήρχε, όμως υπήρχαν άνθρωποι, συγκατατούμενοι, που ήξεραν τουρκικά. Ένα άτομο από τη Γεωργία κι ένας έλληνας.

Στη φυλακή ήμασταν πρόσφυγες, ποινικοί κρατούμενοι και διακινητές, όλοι μαζί. Υπήρχαν δύο μεγάλα κελιά. Ένα κελί ήταν γι' αυτούς που δεν έμεναν πολύ, και ήταν πάντα γεμάτο. Εκεί έμεινα μια βδομάδα. Όταν αποφάσισαν ότι θα με κρατήσουν, άλλαξα κελί και με μετέφεραν σε ένα άλλο που ήταν σε καλύτερη κατάσταση.

Στη διάρκεια της κράτησής μου σε μένα δεν συνέβη κάτι άσχημο, όμως μπροστά μου έδειραν ένα άτομο. Δεν θυμάμαι καλά τι είχε κάνει. Στην έξοδο μαλώνανε. Ένας αστυνομικός φώναζε, και το παιδί φώναζε επίσης. Ξαφνικά, ένας αστυνομικός «τα πήρε» και του 'ριξε μια-δυο και μετά κράτησαν το κεφάλι του κι άρχισαν να το χτυπάνε στην πόρτα, μπροστά σ' όλους. Ήταν παιδί, 17-18 χρονών. Ήταν τούρκος, νομίζω, γιατί μιλάγαμε τουρκικά, ναι...

Έναν άλλον, πάλι, τον είχαν φέρει και τον κατηγορούσαν ως διακινητή. Είχε σπάσει τα πλευρά του κι είχε τρυπήσει η σπλήνα του. Τον είχαν χτυπήσει οι φαντάροι, έτσι μας είπε. Κι αυτός τούρκος ήταν. Οι αστυνομικοί δεν είχαν καταλάβει ότι ήταν σοβαρά χτυπημένος, εμείς όμως το καταλάβαμε και βγήκαμε στα παράθυρα και φωνάζαμε για να 'ρθουν να τον πάνε στο νοσοκομείο. Μεμονωμένα περιστατικά ήταν αυτά. Δεν έμπαιναν μέσα στα καλά καθούμενα για να δείρουν (...).

Στο διάστημα της κράτησης είχα γίνει σαν συγγενής με τους αστυνομικούς. Κάθε 3-4 μέρες ερχόταν και μου έκαναν πλάκα. Μου λέγανε “έχει βγει απόφαση, θα απελαθείς!” Κι εγώ έπαιρνα τηλέφωνο τη δικηγόρο κι εκείνη μου έλεγε “ψέματα σου λένε”. Μετά μου λέγανε “πλάκα, πλάκα σου κάναμε”. Ήξερα λίγο ότι δεν θα με παραδίνανε στην Τουρκία. Γενικά στη φυλακή δεν είχα ιδιαίτερο πρόβλημα, είχα μείνει και σε πιο δύσκολες συνθήκες: Στην τουρκική φυλακή...».

Η Ελίζαμπετ αναφέρει τη δική της εμπειρία. Στην αναφορά της φαίνεται πως η ήδη βεβαρημένη ψυχολογική κατάστασή της, λόγω του προηγούμενου ψυχολογικού τραύματος που έφερε λόγω του βασανισμού της, επιβαρύνθηκε από τις δύσκολες συνθήκες της κράτησης.

«Στη φυλακή είχε ζεστό νερό όλη μέρα. Αυτό ήταν το μόνο καλό. Όμως ο ύπνος δεν ήταν καλός. Ήμουν στο κελί με άλλες 6-7 γυναίκες. Κοιμόμασταν στο τσιμέντο πάνω σ' ένα μικρό αφρολέξ και σε κουβέρτες. Οι κουβέρτες ήταν βρώμικες και με είχε πιάσει μεγάλη φαγούρα, κάτι σαν αλλεργία -δεν ξέρω- κι είχα συνέχεια διάρροιες.

Ήμουν άρρωστη από τότε – υποφέρω από λύκο- κι έκλαιγα συνέχεια. Είχαμε γιατρούς στη φυλακή. Ερχόταν, μας έβλεπαν, μας έδιναν φάρμακα αλλά δεν μπορούσες να κάνεις εξετάσεις. Επίσης το φαγητό δεν ήταν καλό και η τουαλέτα δεν ήταν καλή, γιατί είχε πολύ κόσμος κι έπρεπε να περιμένεις πολύ. Στον γιατρό δεν είπα ότι έχω λύκο. Ακόμα και να το έλεγα, δεν θα γινόταν τίποτα· μόνο φάρμακα δίνανε (...)

Και κάποια μέρα με βρήκε τυχαία μέσα στη φυλακή μια δικηγόρος από το ΕΣΠ. Φυσικά δεν μπορούσα τότε να μιλήσω και να πω όλη την ιστορία μου στη δικηγόρο. Ήταν πάντα πολύς κόσμος μπροστά. Με έβλεπε πάντα μαζί με 3-4 άλλες κοπέλες που μιλούσαμε την ίδια γλώσσα για να ' χουμε διερμηνέα. Της μίλησα όταν βγήκα από τη φυλακή, όταν με προετοίμασε για τη συνέντευξη (...)

Στη φυλακή έκλαιγα κάθε μέρα πάρα πολύ. Πήγαινα στην κοινωνική λειτουργό για να μιλήσω και να κλάψω. Δεν περίμενα ότι θα έμπαινα ξανά στη φυλακή στην Ελλάδα κι, εκτός αυτού, δεν ήταν καλές οι συνθήκες. Ναι είχα κάνει λάθος, είχα χρησιμοποιήσει πλαστό διαβατήριο, αλλά οι συνθήκες ήταν χάλια, ήμουν άρρωστη και θλιμμένη. Γι αυτό έκλαιγα...

Είχα ξαναπεράσει φυλακή σ' άλλες δυο χώρες. Ήταν κι εκεί χάλια οι συνθήκες, χωρίς τουαλέτα, άντρες γυναίκες όλοι μαζί (...). Και στη χώρα μου βασανίστηκα απάνθρωπα επί χρόνια (δείχνει τα σημάδια της). Η δικηγόρος με έβγαλε τελικά από τη φυλακή. Όταν βγήκα μου έδωσαν ένα χαρτί που μου έλεγε ότι είχα 6 μέρες να φύγω από τη χώρα».

Ο Άνταμ καταθέτει τη δική του εμπειρία κράτησης:

«Στα χρόνια που ήμουν χωρίς χαρτιά με συνέλαβαν δύο φορές. Την πρώτη φορά έμεινα στη φυλακή 18 μέρες και τη δεύτερη περίπου 2 μήνες (...). Στις φυλακές οι αστυνομικοί είχαν πολύ άσχημο τρόπο. Προσπαθούσα να συνεννοηθώ μαζί τους στ' αγγλικά και μου λέγανε “εδώ δεν είμαστε ούτε στην Αγγλία, ούτε στην Αμερική. Ελληνικά θα μιλήσεις μόνο”. Όμως δεν με χτύπησαν ποτέ· μόνο με σπρώζανε. Κοιμόμασταν στο τσιμέντο με μια κουβέρτα για στρώμα...».

7.2.5. Επιβίωση

Παρότι σύμφωνα με τον νόμο στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας παρέχεται η αναγκαία συνδρομή σε θέματα κοινωνικής αρωγής με τους όρους που ισχύουν για τους έλληνες πολίτες (άρθρο 30 ΠΔ 141/2013), οι διοικητικοί και γραφειοκρατικοί φραγμοί, η έλλειψη κρατικών οργανωμένων ενεργειών, η μη αποτελεσματική εφαρμογή του νόμου και ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης εμποδίζουν τους κατόχους διεθνούς προστασίας να απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους (AIDA, 2018).

Η αύξηση του αριθμού των δικαιούχων διεθνούς προστασίας τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα κάνει επιτακτική την ανάγκη υποστήριξης τους (UNHCR (2018). Μάλιστα, η Ύπατη Αρμοστεία έχει επισημάνει ότι *«η παροχή των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων αποτελεί σήμερα πρόκληση, τόσο για τους αιτούντες άσυλο όσο και για τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα. Η χώρα δεν διαθέτει γενική στρατηγική ένταξης, καθώς και συγκεκριμένα μέτρα που αφορούν τον προσφυγικό πληθυσμό. Επιπλέον, οι πρόσφυγες δεν συμπεριλαμβάνονται πάντοτε αποτελεσματικά στα εθνικά μέτρα κοινωνικής προστασίας που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των αναγκών του άστεγου και ανέργου ελληνικού πληθυσμού»* (PRO ASYL & REFUGEE SUPPORT AEGEAN, 2017, σελ. 10).

Οι χώροι στέγασης για δικαιούχους διεθνούς προστασίας είναι εξαιρετικά περιορισμένοι, ενώ δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για οικονομική στήριξη των δαπανών διαβίωσής τους. Εξαιρέση αποτελεί η ένταξη των νεοαφιχθέντων στο cash program, ενώ όσοι έχουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά, μπορούν να ενταχθούν στο Κοινωνικό Επίδομα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ). Έτσι, όσοι στερούνται οικονομικών πόρων για να ενοικιάσουν σπίτι, παραμένουν άστεγοι ή διαμένουν σε εγκαταλελειμμένα σπίτια ή υπενοικιάζουν (AIDA, 2018· PRO ASYL & REFUGEE SUPPORT AEGEAN, 2017).

Συνθήκες στέγασης

Ο Χασάν περιγράφει τις συνθήκες στέγασης της οικογένειάς του μετά την μετακόμισή τους από το νησί στην Αθήνα:

«Σήμερα μένουμε σε διαμέρισμα που μας έχει παραχωρηθεί και, συγκατοικούμε με μια άλλη οικογένεια από την Τουρκία. Όταν πρωτοήρθαμε στην Αθήνα, όμως, μέναμε αλλού, με μια άλλη οικογένεια, κι είχαμε πολλά προβλήματα. Μας πήγαν σ' εκείνο το διαμέρισμα προφανώς γιατί η γυναίκα μου ήταν έγκυος, όπως ήταν και η γυναίκα της άλλης οικογένειας. Όμως το στύλ ζωής τους ήταν διαφορετικό από το δικό μας: Ο άντρας έπαιρνε ναρκωτικά και δεν ήταν καθαροί. Και οι δυο τους έπιναν, κάπνιζαν και καυγάδιζαν συνεχώς. Ούτε στα παιδιά τους συμπεριφέρονταν καλά. Κατέστρεψαν τα πάντα στο σπίτι· την τηλεόραση κι άλλα πράγματα. Είχαν αρχίσει να φέρνουν ξένους, περίεργους ανθρώπους και να κάνουν εμπόριο χασίς μέσα στο σπίτι.

Εξήγησα στον υπεύθυνο για το διαμέρισμα ότι είχαν καταστρέψει τα πάντα μέσα στο σπίτι. Όμως ήταν ανεύθυνος και δεν νοιαζόταν για την κατάσταση μας. Ακόμα κι όταν του εξημούσα τα προβλήματα υγείας του παιδιού, δεν με έπαιρνε σοβαρά. Του είπα: “Αν είσαι υπεύθυνος για μας, πρέπει να μας βοηθήσεις. Δεν ξέρουμε τη γλώσσα, δεν ξέρουμε τι να κάνουμε για τα θέματα υγείας, για οτιδήποτε” (...). Αρχισα να τραβάω φωτογραφίες για να αποδείξω τα όσα έλεγα: την τουαλέτα που την είχα αφήσει βρώμικη, την κουζίνα. Έδειχνα τις φωτογραφίες, παραπονιόμουν, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Η δεύτερη υπεύθυνη του διαμερίσματος ήταν πιο υπεύθυνη, αισθανόταν, μας βοήθησε πολύ (...)

Μένουμε ακόμα στο διαμέρισμα που μας έχουν παραχωρήσει, όμως πριν από μία εβδομάδα η κοινωνική λειτουργός μου, μου είπε: “Καλό είναι να αρχίσεις να ψάχνεις μόνος σου λύση για τη στέγασή σας”».

Η Ελίζαμπετ καταθέτει τη δική της μαρτυρία από την οποία προκύπτει η κοινή εμπειρία που έχουν πολλοί αιτούντες, να αναγκάζονται δηλαδή να συγκατοικούν με πάρα πολλά άτομα σε πολύ μικρούς χώρους.

«Όταν πρωτοήρθα στην Ελλάδα νόμιζα ότι όλα θα ήταν εύκολα... Ήταν χειμώνας. Δεν είχα σπίτι· μόνο μια φίλη είχα, την πήρα τηλέφωνο και με πήρε στο σπίτι της. Εκείνη την περίοδο συγκατοικούσε με άλλα 15 άτομα σ' ένα δωμάτιο. Ήταν πολύ δύσκολα. Όταν ήθελα να κάνω μπάνιο, μου έλεγε “όχι σήμερα, κάθε Τετάρτη ανάβουμε το θερμοσίφωνο. Αν θες, κάνε με κρύο νερό”. Εκεί έμεινα 3-4 μέρες κι ύστερα έζησα σ' ένα άλλο σπίτι, με άλλα τρία άτομα, για έναν μήνα. Έδινα 50 ευρώ τον μήνα. Ήθελα να ζήσω μόνη μου, να νοικιάσω μόνη μου, να τα καταφέρω. Ζήτησα λεφτά από έναν φίλο μου από τη Νορβηγία, όμως τα λεφτά που

μου έστειλε δεν έφταναν να πληρώσω νοίκι και εγγύηση κι έτσι αποφάσισα να φύγω παράνομα από την Ελλάδα».

Ο Μοχάμεντ τους πρώτους μήνες μετά την άφιξή του στην Ελλάδα αναγκάστηκε να μείνει σε κατάληψη στο κέντρο της Αθήνας. Ο ίδιος καταθέτει την εμπειρία του:

«Όταν ήρθα στην Ελλάδα πονούσα πολύ στην πλάτη, γιατί με είχαν χτυπήσει πολύ άσχημα στη φυλακή στη χώρα μου. Ψυχολογικά επίσης δεν ήμουν καλά, γιατί, δυστυχώς, όταν ήρθα δεν έμενα σ' έναν σταθερό χώρο. Στην Κατεχάκη είχα ζητήσει στέγαση, αλλά δεν έγινε τίποτα. Έμενα για δυο-τρεις μήνες σε μια κατάληψη, σ' ένα σχολείο κοντά στην Ομόνοια. Έμεινα εκεί, μέχρι που μ' έστειλαν [επαναπροώθησαν] στην Τουρκία (...). Η παραμονή μου εκεί χειροτέρεψε την ψυχολογική μου κατάσταση, γιατί η κατάσταση εκεί ήταν πολύ χάλια.

Κοιμόμασταν μέσα σε σκηνές. Τα μπάνια και οι τουαλέτες ήταν πολύ χάλια. Πολλές φορές πηγαίναμε να κάνουμε μπάνιο σε μια οργάνωση που ήταν εκεί κοντά. Εγώ είχα ανάγκη να μείνω κάπου, δεν είχα καθόλου λεφτά, κι έτσι δεχόμουν την κατάσταση που επικρατούσε εκεί πέρα. Η οικογένειά μου ήταν κι αυτή σε χάλια κατάσταση, δεν μπορούσαν να με βοηθήσουν κι επίσης δεν ήξερα που να βρω δουλειά. Άκουγα να λένε ότι στα νησιά υπήρχαν δουλειές, αλλά δεν ήξερα που να πάω· δεν ήξερα τα νησιά.

Στην κατάληψη το 95% ήταν Σύριοι κι εμείς, οι μη Σύριοι, αναγκαστικά έπρεπε να δεχόμαστε την κατάσταση. Γιατί αυτοί δεν μας ήθελαν, θέλανε να είναι μόνοι τους (...). Εμείς αναγκαστικά τους ακούγαμε, γιατί ήταν πολλοί αυτοί. Όταν μας λέγανε να κοιμηθούμε στην αυλή, αναγκαστικά πηγαίναμε στην αυλή.

Στην κατάληψη κάποιοι αλληλέγγυοι και ξένοι φέρνανε φαγητό μια φορά την ημέρα και, καμιά φορά, το πρωί φέρνανε γάλα και μπισκότα. Ένα λίτρο γάλα ανά τέσσερα άτομα (...).

Είχα τα δικά μου προβλήματα, τα ψυχολογικά, αλλά αναγκαστικά έπρεπε να κάνω υπομονή και να περιμένω να δω τι θα γίνει με τη συνέντευξή μου (...). Άκουγα ότι υπήρχαν χώροι που έμεναν πρόσφυγες και πως εκεί τους έδιναν και τρόφιμα. Σκέφτηκα να πάω εκεί, ώστε να έχω που να μείνω και κάτι να φάω (...). Τελικά πήγα σ' ένα camp που ήταν κοντά στη θάλασσα. Μου είχαν πει ότι, αν έβαζες για δυο-τρεις μέρες τη σκηνή σου μπροστά στο camp, σε βάζανε μέσα. Έτσι κι έκανα, όμως δεν με βάλανε, κι έτσι ξαναγύρισα στο σχολείο. Κάποια στιγμή έμαθα για το ΕΣΠ, πήγα, τους ανέφερα ότι είχα βασανιστεί, μπήκα στο πρόγραμμα

Αποκατάστασης και με στείλανε και στους ΓΧΣ. Μέχρι που με ξαναστείλανε [επαναπροώθησαν] στην Τουρκία...».

Ο Μουράτ μοιράζεται την εμπειρία της παραμονής του στο Κέντρο Υποδοχής του Λαυρίου όπου έζησε για δύο χρόνια. Σήμερα κατοικεί σε εγκαταλελειμμένο κτίριο στο κέντρο της Αθήνας:

«Όταν βγήκα απ’ τη φυλακή ήρθα στην Αθήνα και πήγα να μείνω στο Λαύριο στο Κέντρο Υποδοχής. Εκεί κάθισα δύο χρόνια. Πήγα γιατί εκεί υπήρχαν άνθρωποι που μιλούσαν την ίδια γλώσσα με μένα. Δεν ήταν καλές οι συνθήκες, αλλά δεν είχα άλλη λύση. Εκεί είχα δωμάτιο και φαγητό. Όμως ακόμα και το τουρκικό κράτος, όταν σε πιάνει, σου δίνει δωμάτιο και τρεις φορές τη μέρα φαγητό. Δεν είναι το βασικό αυτό. Εμείς λέμε ότι “οι άνθρωποι υπάρχουν με τα δικαιώματά τους”. Και το δικαίωμά μου δεν είναι μόνο ένα κομμάτι ψωμί...

Στο Λαύριο ήταν δύσκολα και τώρα είναι ακόμα δυσκολότερα για όσους μένουν ακόμα εκεί. Οι σωλήνες στις τουαλέτες έσταζαν από το ταβάνι, κι από το χρώμα καταλάβαινες ότι ήταν η αποχέτευση (...). Ζεστό νερό δεν υπήρχε ούτε το χειμώνα (...) Έμενα μόνος μου αλλά σ’ άλλα δωμάτια έμεναν δύο-τρία άτομα μαζί. Το ελληνικό κράτος πρέπει να ξεχωρίζει τα ζώα από τους ανθρώπους. Να μην είναι οι συνθήκες λες και μένουν ζώα. Το Λαύριο δεν είναι κατάλληλο για ανθρώπους (...)

Δεν έμενα πολύ στο δωμάτιο. Ζούσανε 400 άτομα στο Κέντρο, μιλάγανε, κι εγώ που υπέφερα από ημικρανίες, ένιωθα ότι το κεφάλι μου πήγαινε να σπάσει. Γι’ αυτό τον λόγο, μετά το πρωινό, πήγαινα στη θάλασσα. Να καταλάβεις, μετά από ένα χρόνο έμαθα ότι στο Κέντρο γινόντουσαν μαθήματα ελληνικών (...). Οι σύντροφοί μου με βοήθησαν να έρθω στην Αθήνα. Είναι καλύτερα εδώ για να μπορούμε να δουλεύουμε. Μια συντρόφισσα που έφυγε και πήγε στην Ευρώπη μου έδωσε το σπίτι της. Έτσι ήρθα εδώ. Δεν χρειάζεται να πληρώνω ενοίκιο (...)

Έπρεπε να σταθούμε στα πόδια μας (...). Από στόμα σε στόμα έμαθα που είναι το ένα και που είναι το άλλο. Μετά κάποιος μου είπε για το ΕΣΠ. Την πρώτη επαφή με το ΕΣΠ δεν θυμάμαι ακριβώς πότε την έκανα. Περίπου ένα χρόνο από τότε που μετακόμισα στην Αθήνα (...). Η ζωή μου ήταν καλή στην Αθήνα, αλλά κατέστρεψα την οικογένειά μου. Γιατί αυτοί με βοηθούσαν, αυτοί μου στέλνανε συνέχεια χρήματα. Τους κατάστρεψα. Μέχρι και πέρυσι με

βοηθάγανε. Για ένα διάστημα με βοήθησε και το ΕΣΠ· με έστειλε να πάρω φαγητά από κάποιες οργανώσεις και τα βασικά είδη ανάγκης».

Εργασία-επιδόματα

Παρότι οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και να λαμβάνουν την απαραίτητη κοινωνική αρωγή σύμφωνα με τους όρους που ισχύουν για τους έλληνες (άρθρα 29-30 ΠΔ 141/2013), δεν έχουν όλοι πρόσβαση σε κοινωνικά δικαιώματα και παροχές κοινωνικής πρόνοιας.

Στην πράξη, οι δυσκολίες πρόσβασης στα δικαιώματά τους απορρέουν από γραφειοκρατικούς φραγμούς, οι οποίοι δεν προβλέπουν την αδυναμία των δικαιούχων να υποβάλουν ορισμένα έγγραφα, όπως τα πιστοποιητικά οικογενειακής κατάστασης, γέννησης ή τα διπλώματα ή ακόμη και η άρνηση των δημοσίων υπαλλήλων να τους χορηγήσουν τις παροχές (AIDA, 2018).

Το κύριο εισόδημα της Ελίζαμπετ προέρχεται από το επίδομα βαριάς αναπηρίας, το οποίο λόγω της γραφειοκρατίας, προσωρινά, έχει πάψει να της καταβάλλεται, μέχρι να εκδοθεί η απόφαση που θα ανανεώσει το καθεστώς παραμονής της. Η Ελίζαμπεθ περιμένει ήδη εφτά μήνες:

«Πριν, η οικονομική μου κατάσταση ήταν καλή, γιατί έπαιρνα το επίδομα βαριάς αναπηρίας δηλαδή περίπου 300 ευρώ ανά μήνα και το ΚΕΑ. Από τότε όμως που έληξε η κάρτα μου κι έκανα την αίτηση να ανανεωθεί, σταμάτησαν και τα δύο επιδόματα. Περιμένω εδώ και 7 μήνες. Τώρα δεν έχω πια καθόλου λεφτά (...). Για να επιβιώσω μερικές φορές παίρνω παραγγελίες και μαγειρεύω για κάποιους, αλλά δεν είναι κάτι σταθερό. Δεν έχω εστιατόριο... Λόγω της υγείας μου, δεν μπορώ να πηγαίνω να καθαρίζω σπίτια γιατί δεν μπορώ να στέκομαι για πολύ όρθια (...). Μου αρέσει πολύ να μαγειρεύω. Εξάλλου μπορώ να κάθομαι όταν το κάνω. Αποφάσισα ότι αυτό είναι το καλύτερο για μένα (...). Για ένα διάστημα έφτιαχνα ψωμί και το πουλούσα σε συμπατριώτες μου. Όμως το ρεύμα ανέβηκε πολύ και τώρα χρωστάω 1.000 ευρώ».

Ο Μουράτ αναφέρεται στα προβλήματα που αντιμετώπισαν στο παρελθόν οι αιτούντες άσυλο οι οποίοι, μη μπορώντας να εκδώσουν άδεια εργασίας, έμεναν επί χρόνια άνεργοι ή δούλεψαν σε καθεστώς μαύρης εργασίας.

«Όλα αυτά τα χρόνια δεν πήρα βοήθεια από το κράτος. Αν μπορούσε το κράτος θα έπαιρνε κι από εμένα. Από όταν ήρθα στην Ελλάδα έχω καταφέρει να βρω μόνο δυο δουλειές. Τη μία μου τη βρήκε η BABEL. Καθάριζα μαγαζιά και γραφεία για δύο-τρεις μήνες, αλλά μετά δεν είχε δουλειά και σταμάτησα. Μετά βρήκα μια δουλειά σε ένα μαγαζί με κορνίζες όπου έμεινα για πάνω από ενάμισι χρόνο. Πριν τρία χρόνια η BABEL μου βρήκε μια άλλη δουλειά να καθαρίζω στο πανεπιστήμιο. Όμως δεν μπόρεσα να δουλέψω τελικά, επειδή δεν είχα άδεια εργασίας. Όταν ήρθε η Νέα Δημοκρατία κατήργησε την άδεια εργασίας στους αιτούντες άσυλο και δεν σου έδιναν άδεια ακόμα κι αν είχες βεβαίωση εργοδότη. Αυτό που γινόταν ήταν ότι ο ΟΑΕΔ έκανε έρευνα αγοράς αν υπάρχουν εγγεγραμμένοι, έλληνες που έχουν κάνει αίτηση γι' αυτή τη δουλειά. Αν υπήρχαν -που πάντα υπήρχαν- μας έλεγαν “ δεν μπορούμε να σας δώσουμε άδεια εργασίας, ζανακάντε αίτηση”.

Για κάνεις τη δεύτερη αίτηση έπρεπε να περιμένεις μέχρι να ανανεώσεις την κόκκινη κάρτα¹³ σου. Μετά ο δήμος ζαναέστελνε την αίτηση στον ΟΑΕΔ και γινόταν ξανά το ίδιο. Στην αρχή αυτό δεν αφορούσε τους ανειδίκευτους εργάτες, αλλά μετά το πέρασαν και σ' αυτούς. Αναγκαστικά λοιπόν δουλεύαμε σε μαύρη εργασία με λιγότερο μισθό, με το ελάχιστο. Υπήρχε και μια συζήτηση από ό,τι θυμάμαι στη Βουλή των Ελλήνων: “Αφού δεν τους δίνετε την ευκαιρία να βγάλουν άδεια εργασίας, τουλάχιστον να τους βοηθήσετε στα βασικά ζητήματα επιβίωσης”. Μετά κατάλαβαν νομίζω και οι ίδιοι το λάθος τους. Αυτό καταργήθηκε όταν ήρθε ο Σύριζα κι άλλαξε το νόμο (...). Αν είχα άδεια εργασίας τότε, θα μπορούσα να είχα δουλέψει ως καθαριστής στο πανεπιστήμιο.

Το άλλο που κάνω είναι ότι τα τελευταία χρόνια έχω αρχίσει και ζωγραφίζω πλακάκια και ξύλα και τα πουλάω».

---

¹³ Ως «κόκκινη κάρτα» ή «ροζ κάρτα» αναφερόταν κατά το παρελθόν το δελτίο αιτούντος άσυλο, λόγω του χρώματος του εγγράφου.

7.2.6. Πιστοποίηση

Τέσσερις από τους συνεντευξιαζόμενους είχαν λάβει πιστοποίηση από τη *METAδραση* ως θύματα βασανιστηρίων. Σε όλες τις περιπτώσεις η παραπομπή τους είχε γίνει, είτε από τους συνηγόρους τους, είτε από τους κοινωνικούς λειτουργούς τους, με απώτερο στόχο η πιστοποίηση να ενισχύσει το αίτημα ασύλου τους. Ο Χασάν εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο ενημερώθηκε για την ύπαρξη του Προγράμματος πιστοποίησης της *METAδρασης*:

«Εξήγησα για πρώτη φορά ότι ήμουν θύμα βασανιστηρίων στην υπεύθυνη κοινωνική λειτουργό του διαμερίσματός μας στην Αθήνα και της είπα ότι πρέπει να πάρω πιστοποίηση. Αυτή κανόνισε το ραντεβού με τη METAδραση. Πρώτη φορά είχα ακούσει γι' αυτό το πρόγραμμα πιστοποίησης στο νησί ακόμα όταν από την Ύπατη [Αρμοστεία] με ρώτησαν αν είχα οποιοδήποτε έγγραφο σχετικό με τα βασανιστήρια».

7.2.7. Προβλήματα υγείας και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

Στην επαφή τους με τα δημόσια νοσοκομεία, πέρα από τα προβλήματα πρακτικής φύσης, οι συνεντευξιαζόμενοι αντιμετώπισαν και άλλης φύσης αντιξοότητες οι οποίες, με δεδομένη συνήθως την απουσία υποστηρικτικού κοινωνικού πλαισίου και οικονομικής ευρωστίας, μοιάζουν αποκαρδιωτικές και ανυπερβλητές. Επιπλέον, η μη γνώση της ελληνικής γλώσσας αποτελεί ένα ακόμα μεγάλο εμπόδιο. Ο Χασάν περιγράφει τις εμπειρίες του σε σχέση με τα ελληνικά δημόσια νοσοκομεία ως εξής:

«Όταν ήρθε η ώρα να γεννήσει η γυναίκα μου, κάλεσα το ασθενοφόρο και προσπάθησα να τους εξηγήσω στα αγγλικά και στα ελληνικά τι συνέβαινε και τους έδωσα τη διεύθυνσή μας. Στο νοσοκομείο ήταν πάρα πολύ δύσκολα τα πράγματα. Καθώς η γυναίκα μου γέννησε Σάββατο, ήταν αδύνατον βρω την κοινωνική λειτουργό του διαμερίσματος γιατί, όταν πήγαινε στο σπίτι, έκλεινε το κινητό της. Είχα προσπαθήσει να τη βρω τηλεφωνώντας στον διερμηνέα. Ήθελα να της μιλήσω, να ζητήσω βοήθεια για τη γέννα της γυναίκας μου. Θύμωσε μαζί μου: “Γιατί με παίρνεις τηλέφωνο; Δεν δουλεύω σήμερα, δεν είναι ευθύνη μου. Δεν πληρώνομαι από σένα. Μην με ζαναπάρεις” μου είπε και μου έκλεισε το τηλέφωνο. Τη Δευτέρα το πρωί

ήρθε στο νοσοκομείο. Ξέσπασα: “Γιατί δεν με βοήθησες, γιατί δεν ήσουν εδώ;». Εκείνη, μάλλον κατάλαβε το λάθος της και προσπάθησε να με ηρεμήσει -ήταν καλός άνθρωπος. “Ακολουθούμε διαδικασίες, έχουμε ωράριο” μου είπε”. Μας έχουν πει να ερχόμαστε σε επαφή μαζί σας μόνο στο ωράριό μας» (...)

Το Σαββατοκύριακο είχαν γίνει διάφορα. Ένα μεσημέρι είχα πάει στο φαρμακείο να πάρω ό,τι χρειαζόταν. Στην επιστροφή, μόλις μπήκα στο δωμάτιο, κάποια στιγμή ξαφνικά η νοσοκόμα πέταξε από τα νεύρα της όλα τα χαρτιά στο πάτωμα. Ένας γιατρός, ηλικιωμένος, την είδε, μάζεψε όλα τα χαρτιά από το πάτωμα και τα έβαλε στο τραπέζι. Ύστερα χτύπησε το χέρι του και την κοίταξε στα μάτια· δεν της είπε τίποτα κι έφερε μια άλλη στη θέση της. Δεν ξέρω για ποιο λόγο ήταν θυμωμένη. Είχε θυμώσει μαζί μας; Ήταν θυμωμένη για κάποιον άλλο λόγο;

Αυτό που έζησα και μπορώ να πω είναι ότι, σε γενικές γραμμές, το προσωπικό των νοσοκομείων δεν συμπεριφέρεται με καλό τρόπο στους πρόσφυγες. Ακόμα κι όταν είχαμε διερμηνέα από τους ΓΧΣ, οι γιατροί φώναζαν και σε μένα και στον διερμηνέα. Ο διερμηνέας, λόγω της συμπεριφοράς των γιατρών, δεν ήθελε να έρχεται μαζί μου στο νοσοκομείο.

Κάποιοι μου ζήτησαν λεφτά. Φορούσαν λευκά ρούχα του νοσοκομείου, δεν ξέρω τι θέση είχαν. Ήταν μετά τη γέννα. Ήθελε να δει η γυναίκα μου το πρώτο μας παιδί. Μου έκλεισαν την πόρτα, κι ύστερα ένας άνοιξε λίγο την πόρτα και μου ζήτησε χρήματα. Μου ζήτησε διακόσια ευρώ για να μου ανοίξει την πόρτα. Του έδωσα 20 ευρώ κι αρνήθηκε. Με αποκάλεσαν “μαλάκα”. Μου είπε “διακόσια” και μου έκλεισε την πόρτα. Χτύπησα την πόρτα και τον ικέτευσα. Δεν μου επέτρεψε. Άνοιξα την πόρτα, έβαλα λίγο το χέρι μου, αλλά την έκλεισε. Μου είπε: “Αν δεν σου αρέσει, κάλεσε την αστυνομία”. Την ίδια ώρα, άλλοι άνθρωποι έμπαιναν ελεύθερα στο δωμάτιο. Τελικά τα πήρε τα 20 ευρώ κι η γυναίκα μου είδε το παιδί.

Μετά από τρεις ώρες, ήρθε ξανά ο ίδιος μ’ άλλον έναν. Πήραν τη γυναίκα μου με φορείο, κι όταν επέστρεψαν, ζήτησα να την δω εγώ. Μου είπαν “χρήματα...”. Του έδωσα 30 ευρώ για να δω εγώ αυτή τη φορά τη γυναίκα μου. Του είπα “ο θεός μας βλέπει”.

Την τρίτη φορά που μου ζήτησε λεφτά ήταν για να δω το νεογέννητο παιδί μου. Ξέσπασα, κοπάνησα την πόρτα. Τους έβριζα στ’ αγγλικά, στα τούρκικα, σ’ ό,τι γλώσσα ήξερα. Μ’ άκουσε όλο το νοσοκομείο... Ήμουν σε κακή κατάσταση· η υγεία μου, η ψυχολογία μου. Επίσης δεν είχα άλλα λεφτά... Του είπα: “Δεν πειράζει, κάποια στιγμή θα το δω”. Μετά από 2-3 ώρες άλλαξε η βάρδια κι ήρθε μια νοσοκόμα. Της ζήτησα να δω το παιδί μου. Εκείνη μου

χαμογέλασε και μου είπε: “Φυσικά μπορείς να το δεις, αλλά για δυο λεφτά μόνο”. Εκείνη μ’ ένοιωσε, κατάλαβε την κατάσταση μου, και μου επέτρεψε.

Με είχαν προειδοποιήσει από τις οργανώσεις πως “ό,τι και να γίνει, να μην δώσεις λεφτά· πάρε μας τηλέφωνο”. Ήταν όμως Σαββατοκύριακο και δεν μπορούσα να έρθω σ’ επαφή μαζί τους. Όταν άκουσα ότι η υγεία της γυναίκας μου και του παιδιού μου ήταν καλή, μακάρι να είχα περισσότερα χρήματα να δώσω. Δεν λυπάμαι τα λεφτά, αλλά ο τρόπος ήταν απαράδεκτος (...)

Το δωμάτιο επίσης ήταν πολύ βρώμικο (...). Μια μέρα ήρθε ένα γιατρός και είδε όλη αυτή την κατάσταση: τα βρώμικα σεντόνια, το ιατρικό υλικό που ήταν πεταμένο στο πάτωμα... Θύμωσε και κάλεσε τη νοσοκόμα να καθαρίσει και ν’ αλλάξει τα σεντόνια της γυναίκας μου. Από τότε, άρχισαν να την προσέχουν λίγο παραπάνω (...)

Ένα ακόμα πρόβλημα που αντιμετωπίσαμε ήταν ότι, ενώ έπρεπε να δίνουν λίγο γάλα στο μωρό κάθε δύο ώρες, το αμελούσαν, κι η γυναίκα μου έκλαιγε. Ο ίδιος γιατρός που παρενέβη για την καθαριότητα, αυτός και πάλι ζήτησε από τις νοσοκόμες να δίνουν το γάλα.

Οι συνθήκες στο νοσοκομείο της Αθήνας ήταν πολύ δύσκολες. Το νοσοκομείο στο νησί μπορεί να ήταν μικρό, αλλά οι συνθήκες υγιεινής και η συμπεριφορά εκεί ήταν πολύ καλύτερη, παρότι ήταν πολλοί πρόσφυγες (...)

Άλλη μια φορά χρειάστηκε να πάμε σ’ ένα άλλο νοσοκομείο γιατί το μεγάλο μου παιδί έχανε συνεχώς βάρος. Το πήγαμε και βρήκαν ότι είχε πρόβλημα με το αίμα. Το κράτησαν 18 μέρες. Στο δεύτερο νοσοκομείο οι άνθρωποι ήταν πολύ καλοί· πολύ χαμογελαστοί (...). Αλλά και η κοινωνική μου λειτουργός ήταν πολύ καλή μαζί μας και μας βοηθούσε σε κάθε βήμα. Αν δεν την είχαμε, όλα θα ήταν πιο δύσκολα. Δεν θα μπορούσα ν’ αντιμετωπίσω την κατάσταση».

Ο Χασάν βρήκε μόνος του τον δρόμο προς το Πρόγραμμα Αποκατάστασης, δεν παραπέμφθηκε από τις αρχές.

«Στο Πρόγραμμα Αποκατάστασης οδηγήθηκα τυχαία. Είχαν έρθει μια φορά οι ΓΧΣ στο camp και μοίραζαν κάρτες. Τους ρώτησα πως θα τους έβρισκα όταν θα ερχόμουν στην Αθήνα και μου εξήγησαν. Μετά ο ψυχολόγος μου από τους ΓΧΣ με έστειλε στο ΕΣΠ για νομική βοήθεια. Όταν ήρθα στην Αθήνα άρχισα να αισθάνομαι ότι η μοίρα μου αλλάζει στο θετικό».

Στην αναφορά της Ελίζαμπετ φαίνεται επίσης καθαρά η σημασία που παίζουν στη ζωή της οι επαγγελματίες με τους οποίους συνεργάζεται. Είναι φανερό ότι η σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσά τους ξεπερνά τα στενά επαγγελματικά όρια.

«Το 2014, όταν μπήκα στο Πρόγραμμα Αποκατάστασης, ξεκίνησα να βλέπω και την ψυχολόγο. Με έχει βοηθήσει πολύ. Πάω σ' εκείνη και κλαίω. Επίσης, όπου πρέπει να πάω, εκείνη το γράφει και μου το λέει, γιατί ξεχνάω. Μου το θυμίζει. Ακόμα και στο νοσοκομείο, όταν είναι να πάω, εκείνη μου το θυμίζει. Μου λέει “αύριο έχεις νοσοκομείο”. Με οργανώνει (...)

Παίρνω πολλά φάρμακα για την αρρώστια μου: Τέσσερα χάπια κάθε μέρα και δώδεκα κάθε Σάββατο. Όταν έχω πόνους παίρνω κορτιζόνη (...). Δεν έχω πάει ποτέ μόνη μου στο νοσοκομείο. Πάω με την Κ. Η Κ. είναι μια κοινωνική λειτουργός που γνώρισα στη φυλακή. Μ' έχει βοηθήσει πάρα πολύ μέχρι τώρα. Ο θεός μου την έδωσε. Ακόμα κι όταν δουλεύει νωρίς το πρωί, με παίρνει από το σπίτι, πάμε μαζί στο νοσοκομείο, παίρνει ραντεβού και μετά ξανάρχεται και με φέρνει. Μ' έχει βοηθήσει πάρα πολύ η Κ. Και η Β. η κοινωνική λειτουργός μου στο ΕΣΠ μ' έχει βοηθήσει και η Κ. η δικηγόρος μου και τώρα η δικηγόρος η Μ.»

Ο Μουράτ περιγράφει τα σοβαρά προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζει, κάποια εκ των οποίων είναι επακόλουθα των βασανιστηρίων αλλά και των απεργιών πείνας που έκανε ως κρατούμενος στις τουρκικές φυλακές:

«Όταν ήρθα στην Ελλάδα είχα διάφορα προβλήματα με την υγεία μου. Ακόμα δεν έχω βρει λύση σ' αυτά, και δεν έχω πια και μεγάλη ελπίδα ότι θα βρω. Θα σου πω ένα από αυτά: Εδώ και δυο μέρες έχω ημικρανία. Με πιάνει συχνά και πρέπει να προσέχω. Όταν αρχίσει, το καταλαβαίνω, ζεσταίνεται το σώμα μου. Όταν ξεκίνησε χθες πήρα 2000 ml DEPON κι ακόμα υποφέρω. Καμιά φορά σταματάει, άλλες φορές όχι. Μπορεί να μου κρατήσει δύο ή και τρεις μέρες. Είναι πολύ έντονος ο πόνος· δεν μπορώ να κοιμηθώ. Παίρνω ένα χάπι και περιμένω. Αν με πιάσει θα κοιμηθώ, αλλιώς, θα είμαι ξάγρυπνος μέχρι το πρωί. Δεν μπορώ ούτε να μιλήσω, ούτε να κάνω τίποτα. Το κεφάλι μου γυρίζει· δεν θέλω να δω κανέναν. Βγαίνω στο μπαλκόνι να παίρνω οξυγόνο. Αυτή είναι μια μόνιμη κατάσταση. Η ιατρική δεν έχει βρει λύση για την ημικρανία ακόμα. Χρειάζεται να μην έχω στρες, φωνές, θόρυβο (...)

Υποφέρω πολύ καιρό από ημικρανίες. Αυτοί που μένουν πολύ καιρό στα λευκά κελιά και κάνουν απεργίες πείνας θανάτου, όταν βγαίνουν από τη φυλακή, βγαίνουν με προβλήματα. Κι αν έχεις ήδη μικρά προβλήματα, η φυλακή τα κάνει πιο έντονα. Πέρα από την υγεία πάντως, το μεγάλο μου πρόβλημα είναι ότι δεν θυμάμαι. Ακόμα και να το σημειώσω, αυτό που έχω σημειώσει, το ξεχνώ. Η μνήμη, δεν θυμάται...

Είναι απλό: Όταν κάνεις απεργία πείνας θανάτου όλες οι βιταμίνες που έχει το σώμα κι ο εγκέφαλός σου καταναλώνονται. Υπάρχει μια βιταμίνη που, όταν την παίρνεις, βοηθάει στα κύτταρα του εγκεφάλου. Εμείς, όταν κάναμε απεργία πείνας ανά διαστήματα δεν παίρναμε βιταμίνες κι αυτό έχει δημιουργήσει βλάβη. Κάθε χρόνο κάνεις απεργία πείνας 3-4 φορές και μετά ανακαλύπτεις ότι δεν έχει μείνει τίποτα. Ακόμα κι εδώ στο σπίτι, φοβάμαι να ανοίξω το μάτι της κουζίνας. Έχω κάψει όλες τις κατσαρόλες... [γελάει]. Ξεχνώ, φοβάμαι. Πολλές φορές πιέζω τον εαυτό μου να είναι σε θέση να θυμηθεί (...)

Έχω πάει στο νοσοκομείο κι έχω κάνει και αξονική τομογραφία. Οι γιατροί μου είπαν: “Κάτι υπάρχει στο πίσω μέρος του κεφαλιού σου. Δεν μπορούμε να καταλάβουμε τι είναι, αλλά δεν είναι σοβαρό...” [γελάει]. Δεν ξέρουν τι είναι, αλλά δεν είναι σοβαρό... Έχω πρόβλημα και στον πνεύμονα, πρέπει να προσέχω και να παίρνω φάρμακα. Έχω χρόνια αποφρακτική πνευμονοπάθεια. Ο γιατρός έχει πει ότι έχουν καταρρεύσει οι πνεύμονές μου. Προχθές δεν μπορούσα να αναπνεύσω. Παλιά κάπνιζα τέσσερα πακέτα την ημέρα. Τώρα το έχω μειώσει, καπνίζω ένα – ενάμιση».

Ο Άνταμ αναφέρεται επίσης στη βοήθεια των επαγγελματιών που έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην επίλυση του πολύπλοκου ιατρικού προβλήματος που αντιμετώπιζε:

«Το 2013-2014 οι πόνοι στα πόδια μου είχαν γίνει πλέον αφόρητοι. Είχα μπει στο Πρόγραμμα Αποκατάστασης κι ερχόμουν από την Πλατεία Αμερικής μέχρι τα Εξάρχεια στο ΕΣΠ. Περίμενα στη στάση κι έτρεμαν τα πόδια μου· δεν μπορούσα. Είχα φτάσει σ’ ένα σημείο πάρα πολύ δύσκολο, δεν μπορούσα πια να σταθώ όρθιος. Ήταν απελπιστικό. Όταν άρχισαν να με βλέπουν οι γιατροί του Προγράμματος, έκανα πολλές εξετάσεις. Τότε ανακάλυψαν ότι είχα και ηπατίτιδα. Και μετά απ’ αυτό, τα πράγματα έγιναν πιο περίπλοκα (...)

Είδα πολλούς γιατρούς και πολλούς ψυχολόγους. Η κοινωνική λειτουργός μου και οι γιατροί με βοήθησαν πολύ με τα νοσοκομεία. Έχω πάει σε πολλά νοσοκομεία. Σωτηρία, Γεννηματάς, Ευαγγελισμός, Ασκληπιείο, Αγίων Αναργύρων (...). Ήταν μια πολύμηνη

διαδικασία με πάρα πολλές ειδικότητες γιατρών κι αμέτρητες επισκέψεις στα δημόσια νοσοκομεία. Ήταν η μία εξέταση μετά την άλλη. Τα ραντεβού τα έκλεινε η κοινωνική λειτουργός μου. Πέρασα πολλά.

Αυτό που με είχε πειράξει πολύ, ήταν μ' έναν γιατρό που ήταν πολύ ρατσιστής. Ήταν και η κοινωνική μου λειτουργός μαζί μου τότε. Δεν χρειαζόταν να καταλάβω καν όλα όσα μας έλεγε. Ήταν ο τρόπος του, η φάτσα του, τα νεύρα με τα οποία μιλούσε. Όλο και κάτι μπορείς να καταλάβεις, από τη φάτσα και τον τρόπο που μιλάει κάποιος. Μου είπε: “Το πόδι σου πρέπει να ακρωτηριαστεί”. Δε μου άφησε κανένα περιθώριο. Βγήκα έξω με την κοινωνική λειτουργό και το συζητήσαμε. Έκλαψα. Με πείραξε αυτό το πράγμα. Δεν ήθελα να ξαναπάω σ' αυτό το νοσοκομείο. Δε θέλεις να είμαι ο ασθενής σου; Τουλάχιστον να με παραπέμψεις κάπου αλλού, να μου πεις κάτι. Έχω καλή μνήμη σε κάποια πράγματα που με έχουν πληγώσει πάρα πολύ (...)

Αν δεν είχα το ΕΣΠ και τους ΓΧΣ, θα ήμουν χάλια· θα ήμουν τελειωμένος. Πρώτα απ' όλα ο Θεός και μετά η Β. και οι ΓΧΣ (...). Χωρίς τη βοήθειά τους δεν ξέρω πως θα τα είχα καταφέρει. Ήταν πολύ δύσκολο το πρόβλημά μου. Πήγα σε έντεκα νοσοκομεία, τα τρία από αυτά ιδιωτικά. Δε θα γινόταν αυτό το πράγμα (...). Ευχαριστώ το ελληνικό κράτος, κι όλους όσους στάθηκαν δίπλα μου, με στήριζαν και με βοήθησαν. Τώρα μπορώ να σταθώ όρθιος στα πόδια μου έως και 45 λεπτά (...).

Έκανα συνολικά τρία χειρουργεία, ένα το βασικό και δύο διορθωτικά... Στο νοσοκομείο γενικά ήμουν μόνος μου. Εννοώ είχα προετοιμαστεί από μόνος μου πριν από την εγχείριση. Π.χ. είχα πάρει μαζί μου εσώρουχα για έναν μήνα. Σε ποιον να έλεγα να μου πλύνει; Επίσης, είχα ξυραφάκια, οδοντόκρεμα, οδοντόβουρτσα. Η πρώτη επέμβαση κράτησε σχεδόν 12 ώρες. Το θυμάμαι πολύ καλά, κοίταζα το ρολόι. Στις 7 παρά τέταρτο μπήκα, στις 8 βγήκα (...)

Σαν κουλτούρα, οι άνθρωποι της χώρας μου δείχνουμε αλληλεγγύη μεταξύ μας. Αν ακούσει κάποιος κάτι, θα τρέξει. Όταν τελείωσε το χειρουργείο, δεν περίμενα ότι θα ερχόταν τόσοσ κόσμος από την πατρίδα μου για να με δει. Δεν ήξερα ότι τόσοι πολλοί συμπατριώτες μου έχουν πάρει άσυλο στην Ελλάδα. Η κοινωνική μου λειτουργός από το ΕΣΠ και οι γιατροί από τους ΓΧΣ με επισκέπτονταν εναλλάξ, κι ένας άλλος φίλος διερμηνέας. Οι υπόλοιποι ασθενείς στον θάλαμο είχαν μπερδευτεί πια. Μια φορά, είχε έρθει ένας επισκέπτης στον διπλανό ασθενή και με ρώτησε και εκείνος από πού είμαι κλπ. Και βλέποντας πόσος κόσμος

ερχόταν να με δει, με ρώτησε: “Καλά, τώρα εσύ τι είσαι; Ιερέας, αρχηγός; Τί είσαι κι έχεις τόσον κόσμο;” [γελάει]».

7.2.8. Η εμπειρία της συνέντευξης

Τρεις από τους συμμετέχοντες έλαβαν άσυλο σε πρώτο βαθμό. Στο σύνολό τους είχαν καταθέσει αίτημα ασύλου μετά τη λειτουργία της Υπηρεσίας Ασύλου. Οι υπόλοιποι δύο που ήταν παλιότεροι αιτούντες (είχαν καταθέσει αίτημα πριν την έναρξη λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου), είχαν απορριφθεί σε πρώτο και αναγνωρίστηκαν πρόσφυγες σε δεύτερο βαθμό.

Σχετικά με την εμπειρία του στη συνέντευξη του ασύλου ο Χασάν, που αναγνωρίστηκε πρόσφυγας σε πρώτο βαθμό, αναφέρει σχετικά:

«Η χειρίστρια της υπόθεσής μου ήταν πολύ καλή κι ευγενική. Όταν μίλησα για τα βασανιστήρια που είχα περάσει στην Τουρκία, με άκουσε πολύ προσεκτικά. Ήταν πολύ ευαίσθητη στο σημείο εκείνο και πολύ προσεκτική. Πριν πάμε στην Κατεχάκη είχα ακούσει πολλά από τους φίλους μου για τις συνεντεύξεις, τους χειριστές και τις ερωτήσεις τους: ότι σε πιέζουν ψυχολογικά. Όταν μπήκα στο δωμάτιο ήμουν σε μεγάλο στρες απ’ όσα μου είχαν πει. Όμως από τις πρώτες ερωτήσεις, το πρόσωπό της, οι χειρονομίες της, η προσέγγισή της που ήταν πολύ ευγενική και πολύ πολιτισμένη, με έκαναν να χαλαρώσω.

Κάποιοι μου είχαν πει ότι η Κατεχάκη έχει προκατάληψη απέναντι στους τούρκους: ότι απορρίπτουν τις αιτήσεις τους. Μ’ αυτή την ψυχολογία πήγα εκεί, αλλά δεν συνέβη κάτι τέτοιο. Η συνέντευξη για το άσυλο στην Υπηρεσία Ασύλου, για μένα πήγε πολύ καλά, αλλά όχι και για τη γυναίκα μου. Ο διερμηνέας της δεν ήταν σε θέση να επικοινωνήσει καλά μαζί της κι έτσι ανέβαλαν τη συνέντευξή της. Στην αρχή της έδωσαν νέα ημερομηνία συνέντευξης για το 2020, αλλά μετά, η δικηγόρος μας βοήθησε πολύ και μας έδωσαν πιο κοντινή συνέντευξη για μετά από τρεις μήνες. Όμως τελικά, παρότι εγώ πήρα άσυλο, απέρριψαν το αίτημα ασύλου της γυναίκα μου (...)».

Η Ελίζαμπετ αναφέρει ότι η συνέντευξή της αποδείχθηκε μαραθώνια. Λόγω του ότι κατά τη διήγηση των τραυματικών εμπειριών βασανισμού κατέρρευε διαρκώς, στη διάρκεια της συνέντευξης έγιναν αρκετές διακοπές.

«Στη συνέντευξη έκλαιγα συνέχεια γι' αυτό και κάναμε συνεχώς διαλλείματα. Έβγαινα έξω, συνερχόμουν λίγο και ξαναέμπαινα. Ήμουν πολύ πρησμένη τότε, λόγω της ασθένειάς μου. Θυμάμαι ότι καθόμουν σε τρεις καρέκλες για να μπορώ να έχω τα δυο μου πόδια τεντωμένα. Πέντε άτομα ήταν μέσα: η δικηγόρος μου, μια διερμηνέας, μια γυναίκα που έκανε συνέντευξη και ένα ακόμα πρόσωπο¹⁴. Η συνέντευξη κράτησε εννέα ώρες. Ξεκινήσαμε από τις 11:00 το πρωί και τελειώσαμε στις 20:00 το βράδυ. Η γυναίκα που έκανε τη συνέντευξη ήταν καλή, αλλά η ιστορία μου είναι δύσκολη. Όταν θυμόμουν όλα όσα είχα περάσει... Έκλαιγα. Ακόμα και τώρα, όταν θυμάμαι την συνέντευξη της Κατεχάκη, κλαίω [κλαίει].

Περίμενα ένα χρόνο για να πάρω την απόφασή μου. Άργησε, και η δικηγόρος έκανε ενέργειες για να βγει. Και μετά είχαν κάνει λάθος στον τόπο γέννησης σ' ένα χαρτί. Το διόρθωσε η δικηγόρος. Κουράστηκα πολύ να περιμένω. Σκεφτόμουν: Πέρασα τόσα άσχημα πράγματα και δεν έχω διαβατήριο, δεν έχω δουλειά. Σκεφτόμουν πολύ. Δεν ένοιωθα σταθερότητα. Σκεφτόμουν κι έκλαιγα συνέχεια (...)».

Ο Μουράτ αναφερόμενος στην εμπειρία της πρώτης του συνέντευξης το 2010 που έκανε ως κρατούμενος αναφέρει ότι ο διερμηνέας που χρησιμοποιήθηκε δεν μιλούσε ικανοποιητικά την τουρκική γλώσσα, γεγονός που προφανώς έχει συνέπειες στην ποιότητα της διαδικασίας.

«Την πρώτη φορά που έκανα συνέντευξη για το άσυλο ήταν το 2010, τότε που ήμουν κρατούμενος στη φυλακή. Η διερμηνέας μου δεν ήταν καλή. Η δικηγόρος μου ήξερε πολύ καλά τουρκικά και το είχε καταλάβει, αλλά δεν μπορούσε να παρέμβει. Έτσι έγινε η συνέντευξή μου και μετά πήρα απορριπτική απόφαση».

---

¹⁴ Το πέμπτο πρόσωπο ήταν εκπρόσωπος της Ύπατης Αρμοστείας

Ο Μουράτ στη δεύτερη συνέντευξή του είχε μια «διορθωτική» εμπειρία. Αν και η δική του συνέντευξη αποδείχθηκε επίσης μαραθώνια, η αντιμετώπιση που είχε από τα μέλη της Επιτροπής Προσφυγών αναφέρει ότι ήταν εξαιρετική:

«Η συνέντευξη μου στην Επιτροπή κράτησε ένα μήνα [γελάει]. Πήγαινα μία φορά την εβδομάδα. Συνολικά πήγα τέσσερις φορές. Σ' όποιον και να το έλεγα δεν μπορούσε να το πιστέψει ότι κράτησε τόσο πολύ. Ξεκινούσαμε κατά τις 9:00 το πρωί και τελειώναμε στις 15:00. Έγινε τέσσερις φορές αυτό. Με αγάπησαν μάλλον... [γελάει]. Είμαι πολιτικός πρόσφυγας και είχα βασανιστεί. Ίσως γι' αυτό τον λόγο κράτησε τόσο πολύ (...). Η συμπεριφορά της Επιτροπής ήταν πολύ καλή. Δεν κάνω πλάκα, τους αισθάνθηκα σαν συγγενείς μου».

Στην περιγραφή του Άνταμ προκύπτει ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα: Στο παρελθόν, πριν τη λειτουργία της Υπηρεσίας Ασύλου, οι συνεντεύξεις γινόταν από αστυνομικούς, σε χώρους της αστυνομίας. Ωστόσο, πολλά θύματα βασανιστηρίων έχοντας βασανιστεί από αστυνομικούς στη χώρα καταγωγής τους, αισθάνονται απέχθεια ή ακόμα και φόβο στη θέα των αστυνομικών. Ακόμη, τα όσα αναφέρει ο Άνταμ επιβεβαιώνουν τη βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία, η συνέντευξη για το άσυλο μπορεί να διακινήσει μνήμες από παρελθούσα ανάκριση (Canada's Immigration and Refugee Board, 2004).

«Στην πρώτη καταγραφή του αιτήματος μου στο Αλλοδαπών ήταν ένας διερμηνέας και μια αστυνομικός. Εκείνη με ρώτησε: “Αυτή την ιατρική βεβαίωση από πού την έφερες; Της είπα: “Αφού ξέρεις ελληνικά, δεν βλέπεις ότι είναι από το Νοσοκομείο;”. Ήταν απαράδεκτη η συμπεριφορά της. Με όλο τον σεβασμό μου για την αστυνομία, αλλά εγώ μισώ τις στολές και του στρατού και της αστυνομίας.

Στη μεγάλη συνέντευξη που έκανα στο Αλλοδαπών, ήταν για μένα πολύ ήταν δύσκολο να θυμηθώ ημερομηνίες· δεν μπορούσα να συγκεντρωθώ. Πονούσα απ' όλες τις πλευρές. [Ο πληροφορητής κάνει στο σημείο αυτό μια ξαφνική αλλαγή κι ενώ μιλούσε για τη διαδικασία της συνέντευξής του στην Ελλάδα, συνεχίζει περιγράφοντας μια σκηνή ανάκρισης ενόσω ήταν κρατούμενος σε φυλακή της χώρας του:] “Στην τάδε ημερομηνία ήσουν με τον αδερφό σου; Ο αδερφός σου, σου έχει στείλει κάποια λεφτά;”. Κάτι ερωτήσεις τέτοιες έκαναν. [Στο σημείο αυτό, η ερευνήτρια τον ρωτάει γιατί περιγράφει την ανάκριση στη χώρα του και ο πληροφορητής απαντάει:] Με τις ερωτήσεις που μου κάνανε στο Αλλοδαπών θυμήθηκα όλα

όσα μου κάνανε στη χώρα μου, στη φυλακή, και δεν μπορούσα να συγκεντρωθώ. Και τα βασανιστήρια ήταν πολύ άσχημα στη χώρα μου (...)

Η δικηγόρος μου με είχε στείλει και στη ΜΕΤΑδραση και είχα πάρει πιστοποιητικό ότι ήμουν θύμα βασανιστηρίων. Ωστόσο, το αίτημά μου απορρίφθηκε. Δεν κατάλαβα πως έγινε. Πήγα στο Αλλοδαπών, πήρα ένα χαρτί και είχε γίνει ήδη και η προσφυγή. Δεν ξέρω ποιος την είχε κάνει. Δεν είχα καν καταλάβει ότι πήρα απορριπτική. Αλλά δεν με ενδιέφερε η απόρριψη. Μου αρκούσε που είχα κόκκινη κάρτα και μπορούσα να πηγαίνω στα νοσοκομεία και στους γιατρούς. Δεν σκεφτόμουν τίποτα άλλο τότε (...)

Όταν εξετάστηκε η υπόθεσή μου σε δεύτερο βαθμό, μετά από χρόνια, εγώ ήμουν και πάλι στο νοσοκομείο και δεν μπορούσα να πάω στη συνέντευξη. Τα ανέλαβε όλα η δικηγόρος μου και η υπόθεση εξετάστηκε από τον φάκελό μου».

7.2.9. Η ζωή σήμερα

Περιγράφοντας τη σημερινή τους κατάσταση, οι πληροφορητές δίνουν την εντύπωση ότι ταλανίζονται ανάμεσα στις επιπτώσεις των βασανιστηρίων στη σωματική και στην ψυχική τους υγεία και στα σοβαρά προβλήματα επιβίωσης που αντιμετωπίζουν.

Ο Χασάν αναφέρει ότι υποφέρει ακόμα από τα ψυχολογικά επακόλουθα των βασανιστηρίων και θεωρεί ότι η εργασιακή αποκατάσταση είναι μονόδρομος για την αποκατάσταση της ψυχικής του υγείας:

«Χρειάζομαι ξανά υποστήριξη από ψυχολόγο. Ξέρω ότι, όταν θα βρω δουλειά και θα μπορώ να φροντίσω την οικογένειά μου, θα ηρεμήσω ψυχολογικά. Κάποιες φορές μιλάω μόνος μου στον εαυτό μου. Η γυναίκα μου με ρωτάει: “Σε ποιον μιλάς;”. Κάποιες φορές, όταν περπατάμε μαζί στον δρόμο, «χάνομαι» κι αρχίζω να περπατάω γρήγορα. Η γυναίκα μου με τραβάει πίσω. “Που πας;”, μου λέει, “που είσαι;”.

Όταν ήμουν στην Τουρκία βασανίστηκα, μου έκαψαν το σπίτι, έχασα τα πάντα. Όταν ήρθα εδώ είχα σχεδόν την ίδια αντιμετώπιση. Καμιά φορά όταν περπατάω στον δρόμο, στο μυαλό μου, παλεύω με την αστυνομία. Άλλες φορές ρωτάω τον θεό: “Γιατί με διάλεξες;· γιατί με έβαλες σε αυτή τη θέση;· γιατί με τιμωρείς έτσι;”. Κάποιες φορές, όταν σκέφτομαι έτσι, η

γυναίκα μου με προειδοποιεί: “Θα σε πάρουν στο ψυχιατρείο...”. Κάποιες φορές, όταν τρώω, νευριάζω πολύ και η γυναίκα μου, μου λέει να ηρεμήσω. Αυτά είναι τα αποτελέσματα όλων αυτών των βασανιστηρίων.

Κάποιες φορές πραγματικά χρειάζομαι ψυχολογική βοήθεια. Χρειάζομαι να μιλήσω. Μου είχε δώσει ο ψυχίατρος κάποια χάπια. Δεν τα πήρα όταν μου τα έδωσε. Αργότερα ζήτησα από τη γυναίκα μου να μου τα δώσει μέσα σε κάτι, χωρίς να το ξέρω. Όταν άρχισα να τα παίρνω, άρχισα να νιώθω αρκετά ήρεμος (...)

Κάποιες φορές, όταν βλέπω την αστυνομία έξω από το σπίτι, με πιάνει νευρικότητα και ανησυχία. Κάποιες φορές, όταν χτυπάει κάποιος την πόρτα, η καρδιά μου χτυπάει δυνατά και γρήγορα. Νιώθω ανησυχία, σκέφτομαι προς τα πίσω· η γυναίκα μου προσπαθεί να με ηρεμήσει. Τα χέρια μου τρέμουν, η ανάσα μου γίνεται πιο γρήγορη. Μετά τον πρώτο βασανισμό άρχισε αυτό το συναίσθημα. Όταν ήμουν στην Τουρκία φοβόμουν ακόμα και να πάω στο νοσοκομείο μήπως συναντήσω εκεί την αστυνομία. Κάποια στιγμή, από τα χτυπήματα, είχα μια πολύ άσχημη πληγή στο πόδι. Λόγω όμως του φόβου μου για την αστυνομία, δεν ήθελα να πάω στο νοσοκομείο. Ακόμα και τώρα, αυτή τη στιγμή που τα λέω αυτά, τα πόδια μου παγώνουν.

[Όλη η ακόλουθη αφήγηση του πληροφορητή γίνεται με μεγάλη συγκίνηση:]

Κάποιες φορές, όταν αφηγούμαι τι μου συνέβη στην Τουρκία, χάνω τον εαυτό μου. Άλλες φορές δεν μπορώ να μιλήσω. Δεν μπορώ να σταματήσω τον εαυτό μου. Σ’ αυτήν την ηλικία κι όταν αφηγούμαι τι μου έχει συμβεί, μερικές φορές κλαίω σαν παιδί. Αν είχα δουλειά θα μπορούσα να επικεντρωθώ στη δουλειά μου. Όλη η υλική βοήθεια από τις ΜΚΟ έχει σταματήσει. Αυτό με κάνει να ανησυχώ. Παίρνω 400 ευρώ επίδομα κι έχω δύο παιδιά. Κάθε ένα τους φοράει πάνω από 60 πάνες την εβδομάδα, που σημαίνει πάνω από 20 ευρώ. Χρειάζονται γάλα, κι άλλα πράγματα.

Προσπαθώ να τα καταφέρνω, αλλά δεν έχω εισόδημα. Δεν μπορώ να αγοράσω παιχνίδια για τα παιδιά γιατί πρέπει να παίρνω όλα τα άλλα, τα απαραίτητα. Εγώ δεν είχα ζητήσει ποτέ από τον πατέρα μου να μου πάρει παιχνίδια εξαιτίας της κακής μας κατάστασης. Δεν ήθελα να ζήσει το παιδί μου το ίδιο. Όταν το παιδί βλέπει άλλα παιδιά που έχουν μπισκότα κι άλλα πράγματα και εσύ δεν μπορεί να τα αγοράσεις ... Όταν σκέφτομαι όλα τα πράγματα αυτά με επηρεάζει πολύ συναισθηματικά, με κάνει να νιώθω άσχημα. Δεν θέλω να πάω πιο βαθιά [σκύβει το κεφάλι του, σταματάει να μιλάει].

Αν βρω δουλειά, όλα θα είναι καλά. Δούλεψα για δυο μήνες πριν εδώ. Πληρωνόμουν 15 ευρώ την ημέρα, αλλά τουλάχιστον μπορούσα να πάρω ότι ήθελε το παιδί μου και η γυναίκα μου (...). Πριν δύο μέρες μ' έπιασαν οι ελεγκτές του μετρό χωρίς εισιτήριο και κάλεσαν την αστυνομία. Έδειξα την κάρτα μου. Τους είπα είμαι πρόσφυγας δεν έχω δουλειά. Με κράτησαν 35 λεπτά. Τους είπα “δεν έχω, τι να κάνω;”. Τελικά μια γυναίκα από το προσωπικό άνοιξε την πόρτα και μ' άφησε να φύγω. Ναι, φυσικά το σωστό είναι να πληρώσω το εισιτήριο (...)

Δεν έχω ευρωπαϊκό όνειρο, δεν σκοπεύω απαραίτητα να πάω στην Ευρώπη. Θέλω να βρω μια δουλειά να ταΐσω και να προστατεύσω την οικογένειά μου. Εδώ ή στην Ευρώπη, δεν με νοιάζει...».

Ο Άνταμ αναφέρει ότι για εκείνον το να φύγει στο εξωτερικό είναι μονόδρομος καθώς η έλλειψη υποστηρικτικού κοινωνικού πλαισίου στην Ελλάδα είναι τροχοπέδη για τη βελτίωση της ζωής του:

«Στην πατρίδα μου είχα όνειρα. Ήθελα να τελειώσω τις σπουδές μου, να κάνω μάστερ. Αλλά [οι αρχές δίωξης] μ' έβγαλαν από το πανεπιστήμιο κι αυτό το όνειρο, πάει, έχει χαθεί. Τότε ήμουν πιο νέος, μπορούσα να τρέξω, τώρα δεν μπορώ να κινηθώ τόσο εύκολα.

Έχω πολλά χρόνια να δω τους δικούς μου, την οικογένειά μου, τη μητέρα μου. Ακόμη έχει πόλεμο εκεί. Μου έχει μείνει ένα βάρος (...)

Είναι δύσκολο να δουλέψω στην Ελλάδα.. Έχω φίλους στη Γαλλία και στο Βέλγιο. Είμαστε σ' επαφή. Στο κοντινό μέλλον σκέφτομαι να κάνω κάτι μαζί τους, κάποια δουλειά. Αυτό βέβαια θέλει και λεφτά (...). Σκέφτομαι να φύγω. Πρέπει να βρεις μια εναλλακτική λύση, να κάνεις κάτι άλλο. Άμα έχεις δουλειά, έχεις σταθερότητα. Κι άμα έχεις σταθερότητα, έχεις και ζωή. Εγώ δεν έχω δουλειά. Κάτι φίλοι πήραν άσυλο στην Ελλάδα πριν από 6-7 χρόνια κι ακόμα δεν έχουν πάρει υπηκοότητα. Αν την πάρεις, αλλάζουν πολλά πράγματα. Σ' άλλες χώρες τη δίνουν μετά από μερικά χρόνια (...)

Σήμερα ζω με το επίδομα βαριάς αναπηρίας. Να παίρνω χρήματα από την Πρόνοια, με ενοχλεί. Δεν είναι για πάντα. Δεν μπορεί να κρατήσει για πάντα (...)

Δεν ξέρω τι θα έπρεπε να προσφέρει ένα κράτος στα θύματα βασανιστηρίων. Εκείνοι πρέπει να ξέρουν πιο πολύ από μένα τι χρειάζομαι, όχι εγώ. Πρέπει να έχουν ένα πρόγραμμα, πρέπει να ξέρουν (...)

Η σχέση που έχω με την Ελλάδα είναι μόνο ότι έχω πάρει άσυλο εδώ. Οι μόνοι έλληνες που είχα επαφή όλα αυτά τα χρόνια ήταν οι γιατροί των ΓΧΣ και η κοινωνική μου λειτουργός. Αν λ.χ. σπούδαζα, θα είχα συμφοιτητές. Αν δούλευα, θα είχα συναδέλφους... Έμενα Κυψέλη. Οι επαφές που είχα ήταν η Βουλγάρα ψιλικατζού, κλπ. Επιφανειακές. Εάν είχα την αίσθηση της οικογένειας, εάν δηλαδή είχα αποκτήσει φιλικούς δεσμούς με έλληνες, θα μάθαινα τα έθιμα, τις παραδόσεις, θα συνδεόμουν πιο βαθιά. Αν είχα μάθει και τη γλώσσα... Όμως δεν είχα χρόνο μέχρι τώρα με τα προβλήματα και δεν μπορούσα να μετακινηθώ. Είναι το δικό μου πρόβλημα αυτό...».

Η ανεργία μαστίζει και τους πέντε πληροφορητές. Ωστόσο, η εξεύρεση εργασίας για έναν πρόσφυγα στην Ελλάδα της κρίσης μοιάζει να είναι σχεδόν αδύνατη. Ο Μοχάμεντ αναφέρει σχετικά:

«Δεν έχω καταφέρει ακόμα να βρω δουλειά. Έχω πάει σε οργανώσεις που σε βοηθάνε να βρεις. Μου είπαν ότι θα στείλουν το βιογραφικό μου, αλλά ακόμα δεν έχω νέα τους (...). Όταν ψάχνω για δουλειά και δεν τα καταφέρνω μου έρχεται στο μυαλό το παρελθόν, οι άσχημες εμπειρίες και δεν θέλω να ξαναπεράσω τα ίδια. Προς το παρόν γράφω για μένα· για πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά θέματα και τα δημοσιεύω σε ένα site (...). Ασχολούμαι με μαθήματα από εδώ και από εκεί. Μαθήματα γλώσσας και ηλεκτρονικών υπολογιστών (...). Ελληνικά μιλάω λίγο. Έχω τελειώσει το Α2, καταλαβαίνω, αλλά δεν μπορώ να απαντήσω (...)

Ζω μ' αυτά τα λεφτά που παίρνουμε, 150 ευρώ το μήνα (...). Δεν έχω χρήματα στην άκρη. Αυτά τα λεφτά που μας δίνουν ίσα-ίσα μας φτάνουν για να περάσουμε τον μήνα (...). Υπάρχουν νόμοι, πρέπει να υπακούς. Δεν μπορώ να παραβώ τους νόμους. Πιέζομαι, δεν ξέρω τι θα γίνει (...)

Αυτά τα δύο χρόνια έχω περάσει πολύ άσχημα. Δεν έχω τίποτα ευχάριστο να θυμάμαι. Όλα ήταν μια ταλαιπωρία και δύσκολα. Βάλε και τα άλλα δύο χρόνια που πέρασα πολύ άσχημα στις φυλακές της πατρίδας μου... Παλιότερα είχα όνειρα για το μέλλον. Ήθελα να κάνω πράγματα για τον εαυτό μου... Μετά από τόση ταλαιπωρία και τόση δυσκολία που έχω περάσει, δεν έχω κάτι στο μυαλό μου για να κάνω, και δεν είμαι έτοιμος να το κάνω (...)

Για λόγους ασφάλειας δεν μπορώ να επικοινωνήσω εύκολα με τους γονείς μου. Πρέπει να είμαι πολύ προσεκτικός όταν επικοινωνώ και να επικοινωνώ λίγο (...)

Έχω στρες, δεν ξέρω τι θα γίνει. Για τα συναισθήματα μου μιλάω με τον ψυχολόγο μια φορά στις δύο εβδομάδες. Καλά είναι. Η επικοινωνία είναι εύκολη μαζί του. Με βοήθησε πολύ. Μπορώ να λέω ό,τι θέλω κι εκείνος με ηρεμεί. (...). Έχω στρες για το μέλλον, το σκέφτομαι (...). Δεν έχω φίλους· γνωρίζω μόνο τους συγκατοίκους μου.

Ο κάθε πρόσφυγας έχει το δικό το πρόβλημα, αλλά όλοι αντιμετωπίζουμε το πρόβλημα της επιβίωσης. Μια λύση θα ήταν το κράτος να φτιάξει εργοστάσια για να δουλέψουν οι πρόσφυγες. Έτσι θα κερδίζει και το κράτος και εμείς. Αν γινόταν αυτό, οι άνθρωποι δεν θα χρειάζονται να πηγαίνουν στις οργανώσεις κι από εδώ και εκεί. Αυτό θα διευκόλυνε πολύ τη ζωή τους. Στην Ελλάδα υπάρχουν χωράφια και νερό. [Οι πρόσφυγες] θα μπορούσαν να τα καλλιεργούν ή να δουλεύουν με τα ζώα ή στον τουρισμό. Αν γινόταν κάτι τέτοιο, οι άνθρωποι δεν έμπαιναν στον κίνδυνο να φύγουν από την Ελλάδα και να προσπαθούν να ταξιδέψουν παράνομα σε άλλη χώρα. Θα έμεναν εδώ και θα έφτιαχναν τη ζωή τους. Με αυτό τον τρόπο οι ξένοι θα μπορέσουν να μνηθούν στην κουλτούρα και στον κόσμο της Ελλάδας· θα δημιουργηθεί επικοινωνία μεταξύ τους· θα μιλήσουν ελληνικά και θα συνεργαστούν.

Αυτή τη στιγμή όλοι οι πρόσφυγες περιμένουν να έρθει το τέλος του μήνα για να έρθει η βοήθεια, αυτά τα λίγα χρήματα. Αν υπήρχαν δουλειές δεν θα χρειαζόταν αυτά τα χρήματα. Εμείς που παίρνουμε [προσφυγικό] καθεστώς στην Ελλάδα σήμερα, τι ζωή μπορούμε να έχουμε μετά από δύο ή τρία χρόνια; Η κυβέρνηση πρέπει να βοηθήσει τους πρόσφυγες οικονομικά και να δημιουργήσει οικονομία γι' αυτούς τους ανθρώπους (...).

Τα προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζουν στο σύνολό τους οι πληροφορητές μειώνουν ακόμα περισσότερο τις επιλογές τους για επαγγελματική αποκατάσταση: Η Ελίζαμπετ δίνει τη δική της οπτική:

«Για το μέλλον ονειρεύομαι μια ειρηνική ζωή. Θέλω να μην σκέφτομαι. Δεν θέλω να γίνω πλούσια, απλά να μην έχω πρόβλημα. Θέλω να μείνω στην Ελλάδα. Ακόμα και να πάρω το διαβατήριό, θα πάω απλά να δω τον αδερφό μου και τους φίλους μου και θα γυρίσω στην Ελλάδα. Θέλω μια καλή δουλειά. Ναι, είμαι άρρωστη, αλλά μπορώ να μαγειρεύω. Έτσι, αν έχω το δικό μου εστιατόριο, μπορώ να τα καταφέρω. Θέλω ν' αλλάξω τη ζωή μου. Θέλω να μην έχω χρέη· θέλω να είμαι ελεύθερη (...)

Αν μπορούσα να ζητήσω κάτι από το ελληνικό κράτος θα ήταν να μην αργούσε τόσο την ανανέωση της άδειάς παραμονής μου. Είμαι άρρωστη. Πως θα πάρω φάρμακα, πως θα φάω χωρίς χαρτιά; Δεν θα έπρεπε να υπάρχει κενό στο σύστημα (...)

Να βρω δουλειά, κι αυτό δύσκολο είναι... Είναι δύσκολο να βρω λεφτά και ν' αλλάξω. Είμαι καλά τώρα, δεν είμαι όπως πριν. Δεν έχω λεφτά, αλλά έχω χαρτιά, έστω κι αυτά τα ληγμένα. Είμαι εντάξει σε όλα. Ανησυχώ μόνο για το διαβατήριο γιατί μου λείπει ο αδερφός μου (...).

Κάποιες φορές μιλάω με την οικογένειά μου στη χώρα μου, αλλά αποφεύγω να τους πάρω τηλέφωνο. Νομίζουν ότι, επειδή είμαι στην Ευρώπη, έχω και λεφτά. Νομίζουν ότι μπορώ να τους βοηθήσω. Όμως εγώ δεν μπορώ (...)

Ελληνικά ξεκίνησα να μαθαίνω αλλά σταμάτησα. Ξεκίνησα ξανά και σταμάτησα ξανά. Ήμουν στην τάξη, αλλά σκεφτόμουν συνέχεια άλλα, δεν μπορούσα να συγκεντρωθώ. Τώρα θα μπορούσα να μάθω πιστεύω (...)

Ψυχολογικά σήμερα είμαι έτσι κι έτσι. Γράψε «όχι άσχημα». Είμαι οκ, αλλά είναι δύσκολο να ζήσω τώρα που δεν παίρνω το επίδομα. Όταν θα ξαναρχίσει το επίδομα ή όταν - αν- βρω δουλειά, θα λύσω τα προβλήματά μου, θα ησυχάσω και θα πάω σχολείο (...)

Με πίεζε η οικογένειά μου ότι ο χρόνος περνάει έτσι... Κάποια στιγμή παντρεύτηκα εδώ στην Ελλάδα, αλλά ο άντρας μου, μου έκανε πολλά, με χτυπούσε. Χωρίσαμε. Είπα να το προσπαθήσω... Ήθελα να κάνω οικογένεια, παιδί. Μετά αποφάσισα ότι, ακόμα και να μην κάνω παιδί, δεν πειράζει. Ακόμα και χωρίς παιδί μπορείς να είσαι χαρούμενος. Είπα στον εαυτό μου “αν είναι να βρεις έναν άντρα καλά. Αν δεν βρεις, δεν πειράζει, το ίδιο είναι”. Η υγεία μου είναι σημαντική τώρα. Πρώτα κοιτάζω τον εαυτό μου. Για την υγεία μου πρέπει να είμαι δυνατή.

Η χειρότερη περίοδος για μένα στην Ελλάδα ήταν όταν ήμουν χωρίς χαρτιά. Όταν προσπαθούσα να αιτηθώ άσυλο κι ήταν αδύνατο (...)

Ό,τι έγινε στη χώρα μου, το παρελθόν, το κρατάω κάπου· δεν μπορώ να το πετάξω. Προσπαθώ αλλά δεν μπορώ. Δεν θέλω να συζητάω, μου είναι δύσκολο. Όταν θυμάμαι, αρχίζω να κλαίω. Είναι δύσκολο (...)

Αν είμαι επιζών; Προσπαθώ (...). Κάθε Κυριακή πάω εκκλησία, κάποιες μέρες προσεύχομαι κάθε μέρα. Νηστεύω (...)

Έλληνες φίλους δεν έχω γιατί δεν πάω πουθενά. Μόνο στην Πατησίων μετά την εκκλησία. Δεν πάω μακριά (...).

Ηρθα στην Ευρώπη για να είμαι ελεύθερη. Μόνο η ελευθερία με έφερε εδώ. Να μην σε ελέγχει κανείς, να σου λέει “κάνε αυτό, κάνε το άλλο” Γι’ αυτό δραπέτευσα. Τώρα είμαι ελεύθερη. Έχω το πρόβλημα της υγείας, το οικονομικό πρόβλημα και το πρόβλημα με το διαβατήριο. Πέρασα όλα αυτά, κι είμαι ακόμα χωρίς διαβατήριο. Δεν μου δίνουν γιατί είχα προσπαθήσει τότε να φύγω παράνομα από τη την Ελλάδα [κλαίει]. Αισθάνομαι ότι όλος αυτός ο πόνος που ένοιωσα στη συνέντευξη πήγε άδικα. Ήθελα να πάρω άσυλο για να πάρω διαβατήριο, για να πάω στον αδερφό μου, γιατί είμαι μόνη μου και χρειάζομαι βοήθεια. Πόσο καιρό θα είμαι ακόμα μόνη μου; Με πονάει πολύ ακόμα και να μιλάω γι αυτό... Αλλά δεν μπορώ να αλλάζω τον νόμο.

Όλα τα αλλά, είναι εντάξει... Είμαι εντάξει με την Ελλάδα».

Ο Μουράτ μιλάει για την αποκατάσταση και την υποστήριξη που λαμβάνουν στο εξωτερικό κάποιοι γνωστοί του με αντίστοιχη με τη δική του εμπειρία βασανισμού. Και στη δική του μαρτυρία, η οικονομική ανασφάλεια αναδεικνύεται σε πρωταρχικό ανασταλτικό παράγοντα αποκατάστασης.

«Περίπου έξι μήνες μετά αφότου έκανα την πρώτη επαφή με το ΕΣΠ άρχισα να βλέπω και τον ψυχολόγο στη ΒΑΒΕΛ. Με βοήθησε αρκετά. Όχι μόνο να επιλύσω τα ψυχολογικά μου προβλήματα, με βοήθησε και στην καθημερινή μου ζωή. Οι άνθρωποι σαν εμάς που έχουμε πάρα πολλά προβλήματα υγείας και η λειτουργία του εγκεφάλου μας είναι κομμάτια, ζούμε πολλά προβλήματα, είμαστε διαλυμένοι. Μ’ έχει βοηθήσει ο ψυχολόγος. Μου έβαζε μικρά, μικρά προγράμματα. Κάνε αυτό, κάνε το άλλο (...)

Όταν μιλάω με τους συντρόφους που είναι στην Ευρώπη μου περιγράφουν πως προσεγγίζουν τα θύματα βασανιστηρίων εκεί. Δεν τους λένε “πήγαινε να δουλεύεις” στην αρχή. Τους δίνουν ένα χώρο να μείνουν, τους στέλνουν σε Κέντρο Αποκατάστασης (...). Η βοήθεια που χρειάζεται ένα θύμα βασανιστηρίων είναι κάπως διαφορετική. Σε αυτόν που έχει βασανιστεί πρέπει να του δίνεις μεγαλύτερη σημασία, να τον φέρνεις πιο μπροστά, για να μπορέσει να σταθεί τα πόδια του. Γιατί έχουν σωματικά προβλήματα λόγω της φυλακής κι άλλα προβλήματα, οπότε σίγουρα χρειάζεται μια διαφορετική μέθοδος γι’ αυτούς τους ανθρώπους.

Να δώσω παράδειγμα για τον εαυτό μου: εγώ δύο χρόνια περίπου δεν μπορούσα να βγω από το δωμάτιό μου. Ερχόταν οι σύντροφοί μου και μου λέγανε: “Άντε να πάμε στο πάρκο, άντε να βγούμε». Δεν πήγαινα. Μόνο για να κάνω ψώνια ή να έρθω στο ΕΣΠ ή να πάω στον ψυχολόγο στη Βαβέλ έβγαινα από το σπίτι. Το σπίτι ήταν σαν φυλακή. Πήγαινα πάνω- κάτω. Δεν μπορεί να είμαστε όλοι στο ίδιο τσουβάλι, εμείς που ζήσαμε βασανιστήρια κι αυτοί που δεν έζησαν...

Αν μπορούσα να σχεδιάσω το σύστημα υποδοχής των θυμάτων βασανιστηρίων θα το έκανα ως εξής: Πριν να συμπληρώσει έναν χρόνο στην Ελλάδα θα έπρεπε ο άνθρωπος να έχει πάρει το πολιτικό άσυλο. Και μετά θα μπορούσε να πάει στην Ευρώπη και να λύσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει με την υγεία του. Μέχρι να λύσει ή να ξεπεράσει τα προβλήματα υγείας, το κράτος πρέπει να τον βοηθήσει οικονομικά ή να δημιουργήσει ασφαλείς συνθήκες. Μόνο αυτά τα δύο να καταφέρουν, θα είναι μεγάλη επιτυχία (...). Αν το κράτος δεν μπορεί να δώσει τίποτα άλλο, τουλάχιστον, ας δώσει τα χαρτιά. Οι άνθρωποι θα βρουν το δρόμο τους. Όταν δεν έχεις αυτό το χαρτί και μένει ο άνθρωπος αναγκαστικά εδώ, πνίγεται, χάνεται. Όλοι πνιγόμαστε (...)

Το βασικό μου πρόβλημα αυτά τα χρόνια ήταν το οικονομικό. Ζω σε μια χώρα που αντιμετωπίζει μεγάλη οικονομική κρίση. Αυτό το καταλαβαίνω. Κι οι ίδιοι οι έλληνες το αντιμετωπίζουν αυτό. Όμως μια χώρα που δεν παρέχει τα απαραίτητα στους πρόσφυγες και δεν μπορεί να ανταπεξέλθει πρέπει να τους ανοίγει τον δρόμο ώστε να μπορούν να συνεχίζουν τη ζωή τους εκτός Ελλάδας.

Εγώ πήρα άσυλο οκτώ χρόνια μετά την αίτηση ασύλου μου. Το βασικό λοιπόν πρόβλημα είναι μέχρι να πάρουμε την άδεια παραμονής. Εγώ είχα την απόφαση από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, είχα βεβαιώσεις ότι είμαι θύμα βασανιστηρίων, είχα τα έγγραφα από τη φυλακή και παρόλα αυτά, το άσυλό μου βγήκε μετά από οκτώ χρόνια (...). Δεν ξέρω τι να κάνω· πρέπει συνέχεια να πηγαίνω σε ψυχολόγο; Επί οκτώ χρόνια πήγαινα συνέχεια σε δικηγόρο και δεν τελείωνε αυτό το πράγμα. Αυτό σου χαλάει τη διάθεση, την ψυχολογία. Δεν μπορείς να κάνεις ένα μακροχρόνιο σχέδιο. Ζεις για τη στιγμή. Όλοι όσοι είναι γύρω μου που είναι σαν εμένα, δεν μπορούν να κάνουν σχέδιο μακροπρόθεσμο· μόνο για μικρό χρονικό διάστημα (...).

Το βασανιστήριο δεν είναι μόνο μια φυσική παρέμβαση. Οι συνθήκες που ζεις, οι συνθήκες που ανέφερα πιο πριν, κι αυτό είναι βασανιστήριο για μένα (...)

Καμιά φορά σκέφτομαι ότι αυτή η προσέγγιση που έχει το ελληνικό κράτος, συμφέρει πολύ το τουρκικό κράτος. Είναι σαν να σου λέει η Ελλάδα “δεν θα απελαθείς, αλλά θα σου κάνουμε τη ζωή δύσκολη”. Σου το βγάζουν από τη μύτη...(...)

Είναι πολύ απλό: υπάρχουν πολλά μέρη, πολυκατοικίες, άδεια κτίρια, στα οποία μπορούν να τοποθετηθούν πρόσφυγες. Θα μπορούσαν να τους επιτρέψουν να μείνουν και να πληρώνουν οι ίδιοι οι πρόσφυγες το νερό και το ηλεκτρικό τους. Υπάρχουν εκατοντάδες άνθρωποι που θα δεχόντουσαν μια τέτοια πρόταση. Ούτε αυτό δεν υπάρχει. Η κατάσταση είναι άσχημη (...)

Αποκατάσταση στην Ελλάδα; Ο άνθρωπος πρέπει να φάει μια φορά τη μέρα φαγητό. Το κράτος σου δίνει το φαγητό έστω και για μια μέρα; Τώρα στους καινούργιους, στους νεοεισερχομένους τους δίνουν σπίτι. Εγώ πήγα πέρυσι κι έκανα την αίτηση μέσω ίντερνετ και μου είπαν “είσαι από τους παλιούς, δεν μπορείς να κάνεις αίτηση”. Υπάρχει μια παροιμία: “Στο σκύλο σου δύο φορές δίνεις φαγητό”. Εμείς είμαστε άνθρωποι κι εκατοντάδες άνθρωποι δεν μπορούν να βρουν ψωμί. Αυτός είναι ο καπιταλισμός, οκ. Και για μας είναι εντάξει. Μπορούμε να προσπαθήσουμε να λύσουμε εδώ τα προβλήματα υγείας. Όμως θα σου πω κάτι: Ο γιατρός μου έδωσε κάτι φάρμακα για τη μέση μου. Μου λέει: “Πάρτα τρεις φορές την ημέρα μετά το φαγητό”. Και λέω στο γιατρό: “Άρα πρέπει να πάρω και φαγητό. Άρα πρέπει να πάρω τηλέφωνο τον πατέρα μου να μου στείλει για μια ακόμα φορά λεφτά να πάρω φαγητό”. Και γελούσε ο γιατρός... (...)

Δεν πιστεύω ότι υπάρχει αποκατάσταση με την έννοια ότι μπορεί κάποιος να έρθει ξανά κοντά σ’ αυτό που ήταν πριν από τα βασανιστήρια. Όταν μιλούσα με τον ψυχολόγο αυτός μου έλεγε συνεχώς ότι ο σκοπός του δεν ήταν να με θεραπεύσει. Ότι δεν έχει τέτοιο ρόλο και καθήκον. Ο σκοπός του ήταν να κουβεντιάζουμε, να μαζεύουμε το ακατάστατο του εγκεφάλου μου και να μου δείξει τον δρόμο. Σωστό είναι αυτό, έχει λογική. Το Πρόγραμμα όμως με βοήθησε. Πηγαίνεις σε ψυχολόγο, σε κατευθύνει· έρχεσαι στο ΕΣΠ μιλάς με τους κοινωνικούς λειτουργούς σε κατευθύνουν· μαζί μ’ αυτό κι εσύ σιγά-σιγά αισθάνεσαι καλύτερα. Έχουν σχέση μεταξύ τους αυτά, δεν είναι ένας παράγοντας μόνο. Και κάποια στιγμή σκέφτεσαι ότι, αν συνεχίζεις να μένεις μέσα στο δωμάτιο, θα παραμείνεις εδώ. Το δωμάτιο θα σε παρασύρει πιο βαθιά. Φτάνει πια (...).

Δεν αποκτώ φίλους, δεν τους αντέχω, ένα-δυο άνθρωποι είναι αρκετοί. Θέλω να μένω μακριά από τους ανθρώπους, κι αυτό δεν ξεκίνησε εδώ στην Ελλάδα. Νομίζω από την Τουρκία

προέρχεται. Επειδή ήμουν παράνομος και με καταζητούσαν, έπρεπε να προσέχω συνέχεια και να κρύβομαι. Επειδή κρύφτηκα τόσο πολύ, μου έγινε κουλτούρα. Να προσέχεις μπροστά στους ανθρώπους. Δεν έχω καθόλου εμπιστοσύνη στους ανθρώπους. Δεν μιλάω γενικά... Τη λέω συχνά αυτή την πρόταση, παντού... Δεν είναι ωραία πρόταση...

Τώρα κάθομαι μόνος μου και ζωγραφίζω. Τώρα περιμένω. Δεν ξέρω τι· δεν σκέφτομαι τίποτα. Η απόφασή μου είναι να βρω μια μόνιμη δουλειά στην Ελλάδα. Περιμένω μια δουλειά (...). Αυτές είναι οι συνθήκες στην Ελλάδα για τα θύματα βασανιστηρίων.... Αυτή είναι η ζωή στην Ελλάδα...».

7.3. Συμπεράσματα

Από την ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσα από τις συνεντεύξεις προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

Παρότι, τόσο το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όσο και η ευρωπαϊκή και εγχώρια νομοθεσία παρέχουν σειρά δικαιωμάτων και επαρκείς εγγυήσεις για τα θύματα βασανιστηρίων που αιτούνται άσυλο στην Ελλάδα, στην πράξη, μέσα από τα βιώματα των πληροφορητών, καταγράφονται κενά και ελλείψεις στην πραγματική εφαρμογή του νόμου που φτάνουν μέχρι και την παραβίαση.

Ως ένα γενικό συμπέρασμα θα μπορούσε να ειπωθεί ότι σχεδόν σε όλους τους τομείς, τόσο της υποδοχής, όσο και της διαδικασίας ασύλου τα θύματα βασανιστηρίων, παρότι ανήκουν σε ευάλωτη ομάδα και έχουν αυξημένες ανάγκες υποδοχής, αντιμετωπίζονται όπως όλοι οι υπόλοιποι αιτούντες. Η υποδοχή που επιφυλάσσει στα θύματα βασανιστηρίων η Ελλάδα, όχι μόνο αποτυγχάνει να καλύψει τις ανάγκες τους, αλλά οι συνθήκες παραμονής τους αντιστοιχούν σε βασανιστήριο, όπως αναφέρουν ορισμένοι από τους πληροφορητές.

Επαναπροωθήσεις

Αν και κατά την είσοδο πολίτη τρίτης χώρας που εισέρχεται χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις στην ελληνική επικράτεια θα πρέπει να τηρούνται οι από τον νόμο νόμιμες διαδικασίες¹⁵ που ρυθμίζουν την αντιμετώπισή της, από τα βιώματα των πληροφορητών προκύπτουν εμπειρίες,

---

¹⁵ Άρθρο 14 παρ. 1 ν. 4375/2016

παράνομης επαναπροώθησής προς την Τουρκία, στο πλαίσιο μιας διαδικασίας που γίνεται βίαια, μυστικά και με συνοπτικές διαδικασίες.

Εν προκειμένω, πέρα από την παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης (*non-refoulement*), η τήρηση των νόμιμων διαδικασιών είναι ο μοναδικός τρόπος για να εξασφαλιστούν οι προβλεπόμενες από τον νόμο διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης των νεοεισερχομένων που θα οδηγήσουν στην περαιτέρω εκπλήρωση των υπολοίπων υποχρεώσεων του ελληνικού κράτους έναντι των αιτούντων διεθνούς προστασίας και των θυμάτων βασανιστηρίων ειδικότερα.

Η υποδοχή στο πλαίσιο της προσέγγισης hotspot

Ως προς τις συνθήκες υποδοχής, μέσα από την παράθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας, προκύπτει ότι η λογική και η εφαρμογή της προσέγγισης *hotspot* δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να καλύψει τις ειδικές ανάγκες υποδοχής των θυμάτων βασανιστηρίων, αφού αφενός, λόγω των συνθηκών που επικρατούν στα *hotspots* είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστούν από τις αρχές, αφετέρου η σωματική και η ψυχολογική υγεία των επιζώντων βασανιστηρίων δοκιμάζεται από την παραμονή τους σε τόσο αντίξοες συνθήκες.

Το βίωμα του πληροφορητή που έζησε στο νησιωτικό χώρο φιλοξενίας προσφύγων (*camp*) συντίθεται από τα εξής στοιχεία: αποτυχία στον έγκαιρο εντοπισμό του, κακομεταχείριση από τις αστυνομικές αρχές, άσκοπη εφαρμογή του μέτρου της κράτησης, ελλιπής ενημέρωση, ελλιπής πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική κάλυψη λόγω του αυξημένου πληθυσμού στο *camp* αλλά και της μη επάρκειας των δομών του ΕΣΥ στα νησιά, απουσία φορέα που να προσφέρει υπηρεσίες πιστοποίησης των βασανιστηρίων και συνθήκες διαβίωσης επισφαλείς για την υγεία ή ακόμα και για τη ζωή του ίδιου και της οικογένειάς του.

Μη προσβάσιμη διαδικασία ασύλου

Μέσα από τα βιώματα των πληροφορητών προκύπτει ότι η διαδικασία ασύλου στη Ελλάδα έχει υπάρξει από δύσκολη έως απροσπέλαστη. Τα εγγενή προβλήματα του συστήματος πριν την έναρξη της λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου, είχαν ως συνέπεια οι αλλοδαποί να παραμένουν χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα και για τον λόγο αυτόν να συλλαμβάνονται και να υποβάλλονται στη δοκιμασία της κράτησης. Το γεγονός ότι κάποιος υπήρξε θύμα

βασανιστηρίων θα μπορούσε να εξασφαλίσει την πρόσβασή του στο σύστημα μόνο με την παρέμβαση. Ένα ακόμα πρόβλημα που αντιμετώπιζαν όσοι είχαν καταθέσει αίτημα πριν την έναρξη της Υπηρεσίας Ασύλου, ήταν η πολύχρονη αναμονή για την εξέταση της προσφυγής τους. Ο ισχυρισμός κάποιου ότι είναι θύμα βασανιστηρίων δεν έπαιξε κανέναν ρόλο στη ταχύτερη εξέταση του αιτήματός του.

Τα τελευταία χρόνια, μετά τη λειτουργία της Υπηρεσίας Ασύλου, η πρόσβαση στο άσυλο έχει μια πιο οργανωμένη όψη, ωστόσο τα πρακτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν αιτούντες και αναγνωρισμένοι πρόσφυγες στη διεκπεραίωση των διοικητικών διαδικασιών, εξακολουθούν να είναι σοβαρά και συχνά απαιτούν την παρέμβαση δικηγόρου. Τα θύματα βασανιστηρίων αντιμετωπίζουν ακόμα μεγαλύτερες δυσκολίες. Τα σωματικά προβλήματα που συχνά αντιμετωπίζουν καθιστούν εξαιρετικά επώδυνη την πρόσβαση στις διοικητικές υπηρεσίες του ασύλου, λόγω των μεγάλου πληθυσμού που περιμένει να εξυπηρετηθεί και των πολύωρων αναμονών, ενώ, λόγω των συνθηκών, δεν γίνεται προτεραιοποίηση ακόμα κι όταν πρόκειται για άτομο με ειδικές ανάγκες. Τα προβλήματα ψυχικής υγείας των επιζώντων και το αυξημένο στρες από το οποίο συχνά υποφέρουν επιβαρύνει ακόμα περισσότερο την εμπειρία τους και συχνά τους οδηγεί σε απόγνωση.

Μη Εντοπισμός

Η αποτυχία στον εντοπισμό των θυμάτων βασανιστηρίων που καταγράφεται μέσα από την εμπειρία των πληροφορητών, οδηγεί στη μη εκπλήρωση της υποχρέωσης της Πολιτείας για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών τους. Προκύπτει ακόμη, ότι η γραφειοκρατική διεκπεραίωση της διαδικασίας του ασύλου, από την πρώτη καταγραφή έως και τη συνέντευξη του ασύλου, δεν αφήνει πολλά περιθώρια στο θύμα βασανιστηρίων να καταγραφεί και να αντιμετωπιστεί από τις αρχές ως τέτοιο. Έτσι, συχνά το μόνο στάδιο της διαδικασίας του ασύλου που οι αρχές μπορούν να προσλάβουν τη σχετική πληροφορία είναι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης για το άσυλο. Σε αυτήν την περίπτωση όμως, δεν μπορεί να θεωρείται έγκαιρος ο εντοπισμός.

Η έλλειψη ενός αποτελεσματικού μηχανισμού αναγνώρισης, καθορισμένου σαφώς στην εθνική νομοθεσία σε συνδυασμό με την απουσία αποτελεσματικών εργαλείων αναγνώρισης, μοιάζει να είναι η βασική αιτία για την αποτυχία του συστήματος ασύλου να εντοπίσει έγκαιρα τα θύματα βασανιστηρίων.

Η εξέταση των αιτημάτων ασύλου

Από τα βιώματα των πληροφορητών προκύπτει, σε γενικές γραμμές, βελτίωση στην ποιότητα των αποφάσεων που εκδίδονται επί των αιτημάτων ασύλου σε πρώτο βαθμό μετά την έναρξη της Υπηρεσίας Ασύλου. Η συμπεριφορά των χειριστών δεν επιδείνωσε την ήδη βεβαρημένη ψυχολογική κατάσταση και δεν οδήγησε σε επανατραυματισμό των επιζώντων, σε αντίθεση με τους πληροφορητές που είχαν εμπειρία εξέτασης σε πρώτο βαθμό από την ελληνική αστυνομία.

Η μεγάλη χρονική διάρκεια που είχαν οι συνεντεύξεις ασύλου δύο πληροφορητών μάλλον θα πρέπει να θεωρηθεί μεμονωμένο φαινόμενο, καθώς φαίνεται να οφείλεται στο γεγονός ότι συχνά οι υποθέσεις ασύλου που περιέχουν ιστορικό κακοποίησης είναι σύμπλοκες. Η καθυστέρηση πάντως στην έκδοση των αποφάσεων επί των αιτημάτων και η αναμονή που αυτή συνεπάγεται, φαίνεται ότι επιδεινώνει αρκετά την ευάλωτη ψυχολογική κατάσταση των επιζώντων.

Κράτηση

Τα βιώματα των πληροφορητών επιβεβαιώνουν τη διεθνή βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία οι συνθήκες που επικρατούν στους χώρους κράτησης επιδεινώνουν την υγεία των θυμάτων βασανιστηρίων. Επιπροσθέτως, η έλλειψη ιδιωτικότητας και επάρκειας διερμηνέων που επικρατεί στους χώρους κράτησης δεν δημιουργεί συνθήκες για εντοπισμό τους.

Οι ανάγκες της ψυχικής υγείας παραμένουν συχνά ακάλυπτες λόγω της απουσίας ψυχολόγων και τα κενά καλύπτονται ενίοτε από άλλους επαγγελματίες που λειτουργούν παρηγορητικά. Επίσης, είναι αδύνατη η αντιμετώπιση των σοβαρών ιατρικών προβλημάτων, καθώς η πρωτοβάθμια φροντίδα που παρέχεται στους χώρους κράτησης δεν μπορεί να καλύψει τις σχετικές ανάγκες.

Έλλειψη πληροφόρησης και διερμηνείας

Ένα κοινό βίωμα που διατρέχει τις εμπειρίες των πληροφορητών είναι τα προβλήματα επικοινωνίας που αντιμετωπίζουν λόγω του ότι δεν μιλούν επαρκώς ελληνικά. Μάλιστα, προβλήματα τέτοιας φύσης φαίνεται να προκύπτουν ακόμα και στην επίσημη διαδικασία του

ασύλου. Λόγω του γλωσσικού εμποδίου και της γραφειοκρατικής φύσης της διαδικασίας, οι αιτούντες είναι και αισθάνονται αποκομμένοι από όλα όσα γίνονται γι' αυτούς, αλλά ουσιαστικά χωρίς αυτούς, και από τις αποφάσεις που επηρεάζουν άμεσα το παρόν και το μέλλον τους.

Κοινωνικά δικαιώματα

Από τον νόμο¹⁶ προβλέπεται η πρόσβαση δικαιούχων διεθνούς προστασίας στα κοινωνικά δικαιώματα, ωστόσο, από τα βιώματα των πληροφορητών προκύπτει ότι στην πράξη η απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών παραμένει κενό γράμμα. Τα θύματα βασανιστηρίων παρότι συχνά έχουν μεγάλες και επιτακτικές ανάγκες, αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο όπως όλοι οι αιτούντες άσυλο ή οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες.

Ένας μικρός αριθμός αιτούντων, διαμένει σε παραχωρημένα διαμερίσματα και τα αιτήματα στέγασης των αιτούντων συχνά απομένουν αναπάντητα. Ωστόσο, μετά την αναγνώρισή τους ως δικαιούχοι διεθνούς προστασίας, οφείλουν μέσα σ' ένα εύλογο διάστημα να αποχωρήσουν από αυτά, χωρίς να υπάρχει ένα σχέδιο για την επόμενη ημέρα, καθώς οι χώροι στέγασης για δικαιούχους διεθνούς προστασίας είναι εξαιρετικά περιορισμένοι. Έτσι, όσοι στερούνται οικονομικών πόρων για να ενοικιάσουν σπίτι, συχνά παραμένουν άστεγοι ή διαμένουν σε εγκαταλελειμμένα σπίτια ή σε καταλήψεις ή σε μικρά συνήθως διαμερίσματα με μεγάλο αριθμό συγκατοίκων.

Οι συνθήκες στέγασης όσων διαμένουν σε παραχωρημένα διαμερίσματα εμπεριέχουν συχνά προβλήματα λόγω και του γεγονότος ότι οι επιζώντες τις περισσότερες φορές συστεγάζονται αναγκαστικά με άλλους αιτούντες, χωρίς οι επιβλέποντες φορείς να μπορούν να δίνουν λύση.

Οι συνθήκες που επικρατούν στο οργανωμένο Κέντρο υποδοχής στο οποίο διέμεινε επί δύο χρόνια ο ένας από τους πληροφορητές αναφέρονται ως απάνθρωπες, ενώ μια επιπλέον δυσκολία δημιουργεί στους εκεί διαμένοντες η απόσταση της δομής από την Αθήνα, που περιορίζει τις ευκαιρίες απασχόλησης και ευνοεί τον ιδρυματισμό.

Η παραμονή σε κατάληψη, όπως περιγράφεται από τον ένα πληροφορητή, έχει τις δικές της μεγάλες προκλήσεις λόγω της παντελούς έλλειψης υποδομής για τη στέγαση

---

¹⁶ Άρθρο 30 ΠΔ 141/2013

ανθρώπων και λόγω των θεμάτων που δημιουργούνται από τη συνύπαρξη ανθρώπων με διαφορετική εθνική καταγωγή.

Παράλληλα, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για οικονομική στήριξη των δαπανών διαβίωσής τους, με εξαίρεση την ένταξη των νεοαφιχθέντων στο cash program, και την ένταξη στα επιδόματα αναπηρίας και στο ΚΕΑ για όσους τα δικαιούνται. Ωστόσο, οι γραφειοκρατικές καθυστερήσεις προκαλούν πολύμηνες καθυστερήσεις στην καταβολή των επιδομάτων με αποτέλεσμα να τίθεται σε κίνδυνο ακόμα και η υγεία των ανθρώπων, που συχνά αδυνατούν να προμηθευτούν τη φαρμακευτική αγωγή τους.

Οικονομική αστάθεια

Η οικονομική αστάθεια και η αδυναμία ανεύρεσης εργασίας φαίνεται ότι αποτελεί το πρωταρχικό εμπόδιο στις ζωές των επιζώντων, ενώ διαφαίνεται ότι η διαδικασία ουσιαστικής, ολιστικής αποκατάστασης δεν μπορεί να εκκινεί νωρίτερα από το χρονικό σημείο που οι επιβιώσαντες βασανιστηρίων αποκτούν σταθερότητα στην επαγγελματική τους ζωή και καλύπτουν τις βιοτικές τους ανάγκες.

Η επίδραση που έχει στις ζωές των θυμάτων η βοήθεια που τους παρέχουν οι οργανώσεις και οι επαγγελματίες που εργάζονται σε αυτές, οδηγεί με βεβαιότητα στο συμπέρασμα ότι η θεσμική στήριξη είναι εξαιρετικά σημαντική για την εδραίωση του αισθήματος της ασφάλειας και της σταθερότητας.

Προβλήματα υγείας

Στο σύνολό τους οι πληροφορητές είχαν εμπειρία από το ΕΣΥ, ενώ κάποιοι από αυτούς αντιμετωπίζουν πολύ σοβαρά προβλήματα υγείας και για τον λόγο αυτό εξυπηρετούνται συχνά από αυτό. Μέσα από τα βιώματά τους προκύπτει ότι οι εγγενείς ελλείψεις και τα κενά του ΕΣΥ καθιστούν αναγκαία τη συχνή μεσολάβηση ή ακόμα και την παρουσία επαγγελματιών που εξυπηρετούν τα θύματα βασανιστηρίων και διευκολύνουν την πρόσβαση τους.

Αποκατάσταση

Χρόνια ανεργία, οικονομικό αδιέξοδο, σοβαρά προβλήματα υγείας, ένα σύστημα υγείας μη φιλικό και μη προσβάσιμο στους μη έλληνες και τους μη ελληνόφωνους, αποτελούν ένα

υπόβαθρο πάνω στο οποίο δεν μπορεί εύκολα να υλοποιηθεί ένα σχέδιο ολιστικής αποκατάστασης για τα θύματα βασανιστηρίων.

Προσωπικές προσδοκίες

Το προσωπικό όραμα των πληροφορητών περιορίζεται συχνά από τις σοβαρές δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν. Όλοι τους έζησαν επί χρόνια επισφαλώς είτε λόγω έλλειψης νομιμοποιητικών εγγράφων είτε λόγω της πολύχρονης αναμονής έκδοσης της απόφασης επί του ασύλου τους είτε λόγω της μόνιμης εργασιακής επισφάλειας σε συνδυασμό με την απορρύθμιση που φαίνεται να έχει επιφέρει στη ζωή τους η τραυματική δίωξη στη χώρα τους και η αναγκαστική τους ζωή σε μια άλλη χώρα.

7.4. Προτάσεις

Από τα προαναφερθέντα συμπεράσματα, όπως αυτά προέκυψαν μέσα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας, κρίνεται αναγκαίο να ληφθούν υπόψη από την Πολιτεία οι ακόλουθες προτάσεις:

- Ο εντοπισμός των αιτούντων άσυλο με ιστορικό βασανισμού θα πρέπει να γίνεται όσο το δυνατόν συντομότερα μέσα από έναν συστηματικό μηχανισμό αναγνώρισης, καθορισμένο σαφώς στην εθνική νομοθεσία.
- Όλοι οι επαγγελματίες και οι εργαζόμενοι (δημοσίου η ιδιωτικού τομέα) που είναι πιθανόν να έρθουν σε επαφή με θύματα βασανιστηρίων θα πρέπει να εκπαιδεύονται ώστε να αναγνωρίζουν τις ενδείξεις ότι κάποιος έχει υποστεί βασανιστήρια.
- Για τον εντοπισμό θα πρέπει να χρησιμοποιούνται εξειδικευμένα σχετικά εργαλεία.
- Μόλις γίνει ο εντοπισμός, θα πρέπει να τεθεί σε εφαρμογή ένα πολυεπίπεδο σχέδιο υποστήριξης ανάλογα με τις ανάγκες του ατόμου.
- Στα θύματα βασανιστηρίων πρέπει να παρέχονται κατάλληλες εγκαταστάσεις στέγασης.
- Τα θύματα βασανιστηρίων θα πρέπει να έχουν άμεση πρόσβαση σε υπηρεσίες ολιστικής αποκατάστασης (ιατρική, ψυχολογική, κοινωνική, νομική στήριξη).
- Τα θύματα βασανιστηρίων δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να κρατούνται.

- Η διαδικασία του ασύλου θα πρέπει σε όλες τις πτυχές της και σε κάθε στάδιό της να κινείται με γνώμονα την ευαλωτότητα του θύματος βασανιστηρίου.
- Σε όσους αιτούντες αναφέρουν ότι έχουν υπάρξει θύματα βασανιστηρίων, θα πρέπει να εξασφαλίζεται πρόσβαση σε ανεξάρτητους επαγγελματίες/φορείς για να λαμβάνουν δωρεάν πιστοποίηση σύμφωνα με τα πρότυπα και τις αρχές του Πρωτοκόλλου της Κωνσταντινούπολης.
- Στην εξέταση του αιτήματος ασύλου, οι αρχές πρέπει να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τις ιατρικές/ψυχολογικές εκτιμήσεις και τις πιστοποιήσεις.
- Θα πρέπει να εξασφαλιστούν οικονομικοί πόροι για τη στήριξη, την προστασία και την αποκατάσταση των θυμάτων βασανιστηρίων.
- Πρέπει να παρέχεται σταθερή χρηματοδότηση στις ΜΚΟ που παρέχουν υπηρεσίες στα θύματα βασανιστηρίων.
- Είναι σκόπιμη η διεξαγωγή περαιτέρω έρευνας στο σχετικό πεδίο, όπως επίσης και η συστηματική συλλογή στατιστικών στοιχείων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Άρεντ, Χ. (1986). *Η ανθρώπινη κατάσταση* (Σ. Ροζάνης, Γ. Λυκιαρδόπουλος, Μετάφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, (Σ. Κυρανάκης, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθαρά, Μ. Μαυράκη, Μ.Φιλοπούλου, Μετάφρ.). (Επιμ. Βασιλού-Παπαγεωργίου, Β.). Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Cohen, L. & Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (Χ. Μητσοπούλου, Μ. Φιλοπούλου, Μετάφρ). Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Ιωσηφίδης, Θ. (2001). *Η Μέθοδος των Focus Groups στην Κοινωνική Έρευνα: η Περίπτωση του Ερευνητικού Προγράμματος MEDACTION*. Εισήγηση στο «Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: Κοινωνικές Εξελίξεις στην Σύγχρονη Ελλάδα και Ευρώπη», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων (ΣΕΚ). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ. & Σπυριδάκης, Μ. (Επιμ.). (2006). *Ποιοτική κοινωνική έρευνα: Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.

Κοροβέσης, Π., (2007). *Ανθρωποφύλακες*. Αθήνα: Εκδόσεις Ηλέκτρα.

Κωτσίνα, Ε. (2014). *Περί βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης στην εποχή της ασφάλειας και της αντιτρομοκρατικής πάλης. Προσεγγίσεις από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου* [Διδακτορική διατριβή]. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (Ε. Δημητριάδου, Μετάφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Παπαγαρουφάλη, Ε. (2002). «Η συνέντευξη ως σωματική επικοινωνία των συνομιλητών και πολλών άλλων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. Ειδικό τεύχος: Όψεις της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα, τ. 107 Α'.* Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (Β. Π. Νταλάκου, Κ. Βασιλικού, Μετάφρ). (Επιμ: Μιχαλοπούλου, Κ.). Αθήνα: Gutenberg.

Σιμόπουλος, Κ. (2008). *Βασανιστήρια και εξουσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πιρόγα.

Φουκώ Μ. (1989). *Επιτήρηση και τιμωρία – Η γέννηση της φυλακής* (Κ. Χατζηδήμου, Ι. Ράλλη, Μετάφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.

Χαρίτου-Φατούρου, Μ. (2003). *Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Abrahamian, E. (1999). *Tortured Confessions: Prisons and Public Recantations in Modern Iran*. Berkeley: University of California Press.

Amnesty International (2016). *Combating torture and other ill-treatment: A manual for action*. London: Amnesty International.

Association pour les Victimes de la Répression en Exil (2008). *Treating Torture Victims: A Guide for Practitioners*. Paris: Association pour les Victimes de la Répression en Exil (AVRE).

Baker, R. (1992). "Psychosocial consequences for refugees seeking asylum and refugee status in Europe". In Başoğlu M. (Ed.), *Torture and its consequences: Current treatment approaches*. New York: Cambridge University Press.

Başoğlu, M. Paker, M. Paker, O. Ozmen, E., Marks, I., Incesu, C. Sahin, D. & Sarimurat, N. (1994). "Psychological effects of torture: A comparison of tortured and non-tortured political activists in Turkey". *American Journal of Psychiatry*, 151, pp. 76-81.

Başoğlu, M., Jaranson, J., Mollica, R. & Kastrup, M. (2001). "Torture and mental health: A research overview". In Garrity, E., Keane, T. & Tuma, F. (Eds.), *The mental health consequences of torture*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Bendfeldt-Zachrisson, F. (1985). "State (political) torture: Some general, psychological and particular aspects". *International Journal of Health Services*, 15, pp. 339-349.

Berg, B.L. & Mansweit, J. (2000). "Writing in, speaking out: communicating qualitative research". In Hay, I. (Ed.), *Qualitative Research Methods in Human Geography*. South Melbourne: Oxford University Press.

Blackwell, R.D. (1993). "Disruption and Reconstitution of Family, Network and Community Systems Following Torture, Organised Violence, and Exile". In Wilson, J.P. & Raphael, B. (Eds.) *The International Handbook of Traumatic Stress Syndrome*. New York: Plenum Press.

Canada's Immigration and Refugee Board (2004). *Training manual on Victims of torture*.

Chattopadhyay, B. (2000). *Crime and Control in Early Colonial Bengal, 1770–1860*. Calcutta: K. P. Bagchi & Company.

Chester, B. (1990). "Because mercy has a human heart: Centers for victims of torture". In Suedfeld, P. (Ed.), *Psychology and torture*. New York: Hemisphere.

Coffey, G., Kaplan, I., Sampson, R.C. & Tucci, M.M. (2010). "The meaning and mental health consequences of long-term immigration detention for people seeking asylum". *Social Science & Medicine*, 70, pp. 2070-2079.

Cohen, J. (2001). "Errors of Recall and Credibility Can Omissions and Discrepancies in Successive Statements Reasonably", *Medico-Legal Journal*, 69, pp. 25-34.

Cohn, J., Danielsen, L., Holzer, K.I.M., Koch, L., Severin, B., Thogersen, S. & Aalund, O. (1985). A study of Chilean refugee children in Denmark. *Lancet*, 24, pp. 437-438.

Conroy, J. (2000). *Unspeakable Acts, Ordinary People: The Dynamics of Torture*. New York: Alfred A. Knopf.

Cordelia Foundation for the rehabilitation of Torture Victims (2010). *Torture and Survivors Manual for Experts in Refugee Care*. Budapest: Cordelia Foundation for the rehabilitation of Torture Victims.

Creswell, J.W. (1998). *Qualitative inquiry and research design, choosing among five traditions*, London: Sage Publications.

Danneskiold-Samsøe, B., Bartels, E.M. & Genefke, I. (2007). "Treatment of torture victims: a longitudinal clinical study", *Torture*, 17, pp. 11-17.

De Ste. Croix, G.E.M. (1999). "Why Were the Early Christians Persecuted?". In Baumgartner, M. P. (Ed.) *The Social Organization of Law, 2nd ed.* San Diego: Academic Press.

Dillman, E., Pablo, R. & Wilson, A. (1993) "Patterns of Health Problems Observed Among Newly Arrived Refugees to Canada". In Masi, R., Mensah, L. & McLeod, K. A. (Eds.), *Health and cultures: Vol. 2. Programs, services and care*, pp. 253-2058. Oakville: Mosaic Press.

DuBois, P. (1991). *Torture and Truth*. New York: Routledge.

Einolf, C. (2007). "The Fall and Rise of Torture: A Comparative and Historical Analysis". *Sociological Theory*, 25, pp. 101-121.

Gagarin, M. (1996). "The Torture of Slaves in Athenian Law". *Classical Philology*, 91, pp. 1-18.

Garnsey, P. (1970). *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*. London: Oxford University Press.

Gibson, J.T. (1997). "Training People to Inflict Pain: State Terror and Social Learning". *Journal of Humanistic Psychology*, 31, pp. 72-87.

Goldfeld, A.E., Mollica, R.F., Pesavento, B.H. & Faraone, S.V. (1988). "The physical and psychological sequelae of torture: Symptomatology and diagnosis". *Journal of the American Medical Association*, 259, pp. 2725-2729.

Gorman, W. (2001). "Refugee Survivors of Torture: Trauma and Treatment". *Professional Psychology: Research and Practice*, 32, pp. 443-451.

Green, J. & Eagar, K. (2010). "The health of people in Australian immigration detention centres". *The Medical Journal Of Australia*, 192, pp. 65-70.

Hajjar, L. (2009). "Does Torture Work? A Socio-Legal Assessment of the Practice in Historical and Global Perspective". *Annual Review of Law and Social Science*, 5, pp. 311-345.

Hanson, E. (1991). "Torture and Truth in Renaissance England". *Representations*, 34, pp. 53-84.

Haritos-Fatouros, M. (1988). "The official torturer: A learning model for obedience to the authority of violence". *Journal of Applied Social Psychology*, 18, 1107-1120.

Haritos-Fatouros, M. (2003). *The Psychological Origins of Institutionalized Torture*. London: Routledge.

Heath, J. (1982). *Torture and English Law: An Administrative and Legal History from the Plantagenets to the Stuarts*. Westport: Greenwood Press.

Huggins, M.K. (2002). "State Violence in Brazil: The Professional Morality of Torturers". In Rotker, S. (Ed.), *Citizens of Fear: Urban Violence in Latin America*, pp. 141-151. New Brunswick: Rutgers University Press.

Huggins, M.K., Haritos-Fatouros, M. & Zimbardo, P.G. (2002). *Violence Workers: Police Torturers and Murderers Reconstruct Brazilian Atrocities*. California: University of California Press.

Iacopino, V., Allden, K. & Keller, A. (2001). *Examining Asylum Seekers: A Health Professional's Guide to Medical and Psychological Evaluations of Torture*. Boston: Physicians for Human Rights.

Innes, B. (2012). *The history of Torture*. London: Amber Books.

Isakson, B.L. (2008). *"Getting Better" after Torture from the Perspective of the Survivor*. [Dissertation], Georgia State University.

IRCT (2013). *Recognising victims of torture in national asylum procedures*. Copenhagen: IRCT.

IRCT (2016). *Falling through the cracks: Asylum procedures and reception conditions for torture victims in the European Union*. Copenhagen: IRCT.

Jaranson, J.M., Kinzie, J.D., Friedman, M., Ortiz, D., Friedman, M.J., Southwick, S., Kastrup, M., & Mollica, R. (2001). "Assessment, diagnosis, and treatment". In Gerrity, E., Keane, T.M. & Tuma, F. (Eds.), *The mental health consequences of torture survivors*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Kelman, H.C. (1995). "The social context of torture: Policy process and authority structure." In Crelinsten, R.D. & Schmid, A.P. (Eds.), *Series on state violence, state terrorism, and human rights. The politics of pain: Torturers and their masters*. Boulder: Westview Press.

Kelman, H.C. (2005), "The policy context of torture: A social-psychological analysis". *International Review of Red Cross*, 87, p.p.123-134.

Kooijmans, P.H. (1995). "Torturers and Their Masters". In Crelinsten, R.D. & Schmid, A.P. (Eds.), *Series on state violence, state terrorism & human rights. The politics of pain: Torturers and their masters*. Boulder: Westview Press.

Langbein, J. H. (1977). *Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancient Regime*. Chicago: University of Chicago Press.

Lunde I., Rasmussen, O.V., Lindholm, J., Wagner, G. (1980). "Gonadal and Sexual Functions in tortured Greek men". *Danish medical bulletin*, 27, pp. 243-245.

McCoy, A. (2006). *A Question of Torture: CIA Interrogation, from the Cold War to the War on Terror (American Empire Project)*. New York: Metropolitan Books/Henry Holt.

McFarlane, C.A. & Kaplan, I. (2012). "Evidence based psychological interventions for adult survivors of torture and trauma: A 30 year review", *Transcultural Psychiatry*, 49, pp. 539-567.

Medical Foundation for the care of victims of torture (2010). *Identifying survivors of torture and assessing their health needs. A practical guide*. London: Medical Foundation for the care of victims of torture.

Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Millet, K. (1994). *The Politics of Cruelty: An Essay on the Literature of Political Imprisonment*. London: Penguin Books.

Mollica, R.F., Wyshak, G. & Lavelle, J. (1987). "The psychosocial impact of war trauma and torture on South East Asian refugees". *American Journal of Psychiatry*, 144, pp. 1567-1572.

Mollica, R.F. (2004). "Surviving torture". *New England Journal of Medicine*, 351, pp. 5-7.

Murray, C. & Wynne, J. (2001). "Researching community, work and family with an interpreter". *Community, Work and Family*, 4, pp. 157-171.

Nagengast, C. (1994). "Violence, Terror, and the Crisis of the State." *Annual Review of Anthropology*, 23, pp. 109-136.

Norredam, M., Mygind, A. & Krasnik, A. (2005). "Access to health care for asylum seekers in the European Union - a comparative study of country policies". *European Journal of Public Health*, 16, pp. 285-289.

Nowak, M. & McArthur, E. (2008). *The United Nations Convention against Torture: A commentary*. Oxford: Oxford University Press.

Ortiz, D. (2001). "The survivor's perspective: Voices from the center". In Gerrity, E., Keane, T.M. & Tuma, F. (Eds.), *The mental health consequences of torture survivors*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Papadopoulos, R.K. (2007). "Refugees, trauma and Adversity-Activated Development". *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9, p.p. 301–312

Parry, J.T. (2010). *Understanding Torture: Law, Violence and Political Identity*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Penal Reform International (2013). *Rehabilitation support for survivors of torture: A case study: Freedom from Torture Rehabilitation Model*. London: Penal Reform International.

Peters, E. (1996). *Torture*, (Expanded Edition). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Petevi, M. (1996). "Forced Displacement: Refugee Trauma, Protection and Assistance". In Danieli, Y., Rodney, N. & Weisaeth, L., (Eds.), *International Responses to Traumatic Stress*. New York: United Nations Publication, Baywood Publishing Company.

Piwowarczyk, L., Moreno, A. & Grodin, M. (2000). "Health care of torture survivors". *Journal of the American Medical Association*, 284, pp. 539-541.

Quiroga, J. & Jaranson, J.M. (2005). "Politically-motivated torture and its survivors: A desk study review of the literature". *Torture*, 15, pp. 1-111.

Redress (2009). *Rehabilitation as a form of reparation under the international law*. London: Redress.

Rejali, D. (1994). *Torture and Modernity: Self, Society, and State in Modern Iran*. Boulder: Westview Press.

Risør, H., Toft Bang, K. & Jensen, S. (2013). *Revisiting perpetration: The blurred boundaries of violence*. Copenhagen: DIGNITY - Danish Institute Against Torture.

Robin, M. (2005). "Counterinsurgency and torture: exporting torture tactics from Indochina and Algeria to Latin America". In Roth K., Worden M. (Eds.) *Torture: Does it make us safer? Is it even OK?: A Human Rights Perspective*. New York: New Press.

Rodley, N. (1999). *The Treatment of Prisoners under International Law*, (2nd ed). Oxford: Clarendon Press.

Rubin, H. & Rubin, I. (1995). *Qualitative interviewing, the art of hearing data*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Ruthven, M. (1978). *Torture: The Grand Conspiracy*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Schlapobersky, J. & Bamber, H. (1988). *Rehabilitational therapy with victims of torture and organized violence*. Paper presented at the annual meeting of the American Association for the Advancement of Science.

Silverman, D. (1997). *Qualitative research – Theory, Method and Practice*. London: Sage Publications.

Silverman, L. (2001). *Tortured Subjects: Pain, Truth, and the Body in Early Modern France*. Chicago: University of Chicago Press.

Schwandt, T. (1997). *Qualitative inquiry: A dictionary of terms*. Thousand Oaks: Sage.

Staehr, A. & Staehr, M. (1995). *Counselling Torture Survivors*. Copenhagen: IRCT.

Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, London: Sage Publications.

Taussig, M. (1984). "Culture of Terror-Space of Death. Roger Casement's Putumayo Report and the Explanation of Torture". *Contemporary Studies in Society and History*, 26, pp. 466-497.

Turner, S.W. & Gorst-Unsworth, C. (1993). "Psychological sequelae of torture". In Wilson, J.P & Raphael, B. (Eds.). *International handbook of traumatic stress syndromes*. New York: Plenum Press.

Ulman, R.B. & Brothers, D. (1993). *The Shattered Self: A Psychoanalytic Study of Trauma*. New York: Routledge.

Van Willigen, L. (1992). "Organization of care and rehabilitation services for victims of torture and other forms of organized violence: A review of current issues". In Başoğlu, M. (Ed.), *Torture and its consequences: Current treatment approaches*. New York: Cambridge University Press.

Van Ommeren, M., de Jong, J.T., Sharma, B., Komproe, I., Thapa, S.B. & Cardena, E. (2001). "Psychiatric disorders among tortured Bhutanese refugees in Nepal". *Archives Of General Psychiatry*, 58, pp. 475-482.

Wilson, J.P. & Droždek, B. (2004). *Broken Spirits: The Treatment of Traumatized Asylum-Seekers, Refugees, and War and Torture Victims*. New York: Routledge.

Άλλες πηγές

ActionAid, Advocates Abroad, Care, Caritas Hellas, Cear, DRC, Greek Helsinki Monitor, Hias, IRC, IRS, OXFAM, SOLIDARITY NOW, Terres des Hommes, Translators Without Borders (2017). *Transitioning to a government-run refugee and migrant response in Greece*.

Διαθέσιμο σε:

https://d1tn3vj7xz9fdh.cloudfront.net/s3fs-public/file_attachments/greece_roadmap_oxfam_final.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

AIDA (2018). *Country Report: Greece- 2017 update*. Διαθέσιμο σε:

<http://www.asylumineurope.org/reports/country/greece> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

AIDA (2017a). *Country Report: Greece - 2016 update*. Διαθέσιμο σε:

<http://www.asylumineurope.org/reports/country/greece> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

AIDA (2017b). *The Concept of vulnerability in European asylum procedures*. Διαθέσιμο σε:

http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/shadow-reports/aida_vulnerability_in_asylum_procedures.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

AIRE Centre & ECRE (2016). *With Greece: Recommendations for refugee protection*.

Διαθέσιμο σε:

<https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/With-Greece.pdf> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

AITHMA (2017). *Στην αναμονή: Αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα*. Διαθέσιμο σε:

http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/resources/aitima_on_hold.pdf (Τελευταία είσοδος: 31/5/2018).

Αμερικανική σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1969). Διαθέσιμο σε:
https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf
(Τελευταία είσοδος: 4/6/2018).

Αραβικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (2004). Διαθέσιμο σε:
<http://hrlibrary.umn.edu/instree/loas2005.html?msource=UNWDEC19001&tr=y&auid=3337655>
(Τελευταία είσοδος: 4/6/2018).

Αρχές της Ιατρικής Δεοντολογίας σχετικά με τον Ρόλο του Προσωπικού στον Χώρο της Υγείας, και ειδικότερα των Ιατρών, για την Προστασία των Φυλακισμένων και των Προσωρινά Κρατούμενων, κατά Πράξεων Βασανιστηρίων ή Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1982). Διαθέσιμο σε:
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/MedicalEthics.aspx> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Αρχές και Βέλτιστες Πρακτικές για την Προστασία των Προσώπων που Στερούνται Ελευθερίας στην Αμερική (2008). Διαθέσιμο σε:
<http://www.refworld.org/docid/48732afa2.html> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές των ΗΕ για την Πρόσβαση στη Νομική Αρωγή στα Συστήματα Ποινικής Δικαιοσύνης (2013). Διαθέσιμο σε:
https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

Αφρικανικός Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (1981). Διαθέσιμο σε:
http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf
(Τελευταία είσοδος: 4/6/2018).

Βασικές Αρχές για τη Χρήση της Δύναμης και των Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματικούς Επιβολής του Νόμου (1990). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UseOfForceAndFirearms.aspx>

(Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Βασικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για το Δικαίωμα Προσφυγής και Αποκατάστασης Θυμάτων Αδικαιολόγητων Παραβιάσεων των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Σοβαρών Παραβιάσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (Αρχές του Van Boven, 2005).

Διαθέσιμο

σε:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>

(Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

Βασικοί Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1990). Διαθέσιμο σε:

<https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/basic-principles-for-the-treatment-of-prisoners/> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Case of Gäfgen v. Germany (2010). Διαθέσιμο σε:

<https://www.legal-tools.org/doc/cfe8d9/pdf/> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Δήλωση της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης για το Δικαίωμα των Θυμάτων Βασανιστηρίων στην Αποκατάσταση (2013). Διαθέσιμο σε:

<https://www.wma.net/policies-post/wma-statement-on-the-right-of-rehabilitation-of-victims-of-torture> (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

Διακήρυξη των ΗΕ για την Προστασία Όλων των Προσώπων από τα Βασανιστήρια και Άλλους Τρόπους Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1975).

Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/DeclarationTorture.aspx> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Διακήρυξη για την Αστυνομία (1979). Διαθέσιμο σε:
<http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16101&lang=en> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Διακήρυξη για την Προστασία από την Αναγκαστική Εξαφάνιση (1992). Διαθέσιμο σε:
<http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c2afe652> (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Διαμερικανική Σύμβαση για τη Πρόληψη και την Τιμωρία των Βασανιστηρίων (1985). Διαθέσιμο σε: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3620.html> (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1976). Διαθέσιμο σε:
<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (1966). Διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (Τελευταία είσοδος: 7/6/2018).

Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων όλων των Διακινούμενων Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους (1990). Διαθέσιμο σε:
<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cmw.pdf> (Τελευταία είσοδος: 3/5/2018).

DIGNITY Danish Institute Against Torture & The Public Committee Against Torture in Israel (2016). *Documenting Torture While Providing Legal Aid: A Handbook for Lawyers*. Διαθέσιμο σε: <http://stoptorture.org.il/wp-content/uploads/2016/06/Documenting-torture-Handbook.pdf> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

ECRE (2016). *Comments on the on the Commission Proposal to recast the Reception Conditions Directive*. Διαθέσιμο σε:

<https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/10/ECRE-Comments-RCD.pdf> (Τελευταία είσοδος: 29/5/2018).

ECRE (2014). *Information Note on Directive 2013/32/EU*. Διαθέσιμο σε:

https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/ECRE-Information-Note-on-the-Asylum-Procedures-Directive-recast_December-2014.pdf (Τελευταία είσοδος: 29/5/2018).

Εγχειρίδιο του ΟΗΕ για την Αποτελεσματική Πρόληψη και Διερεύνηση των Εξωδίκων, Αυθαίρετων και Συνοπτικών Εκτελέσεων (Πρωτόκολλο της Μινεσότα, 1989). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Executions/Pages/RevisionoftheUNManualPreventionExtraLegalArbitrary.aspx> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Επιτροπή των ΗΕ για την εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών (1992).

Γενική Σύσταση σχετικά με τη Βία κατά των Γυναικών (Γενική σύσταση αρ. 19). Διαθέσιμο σε:

<http://www.refworld.org/docid/52d920c54.html> (Τελευταία είσοδος 7/6/2018).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015). *Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη Μετανάστευση*. Διαθέσιμο σε:

https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

European Commission (2015). *The hotspot approach to managing migration flows*.

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_hotspots_en.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950). Διαθέσιμο σε:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf (Τελευταία είσοδος: 7/6/2018).

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1987). Διαθέσιμο σε:

[http://www.refworld.org/cgi-](http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4da68c3d2)

[bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4da68c3d2](http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4da68c3d2) (Τελευταία είσοδος: 7/6/2018).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007). *Εγγραφο εργασίας για τις θεσμικές και νομικές συνέπειες της χρήσης μέσων «ήπιου δικαίου» (soft law)*. Διαθέσιμο σε:

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/653/653346/653346el.pdf

(Τελευταία είσοδος: 7/6/2018).

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες (2006). Διαθέσιμο σε:

<https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Ευρωπαϊκός Κώδικας Αστυνομικής Δεοντολογίας (2001). Διαθέσιμο σε:

<https://polis.osce.org/node/4711> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

FRA (2017). *Current migration situation in the EU: Torture, trauma and its possible impact on drug use*. Διαθέσιμο σε:

<http://fra.europa.eu/en/publication/2017/february-monthly-migration-focus-torture>

(Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

GCR, ECRE, CIR, VluchtelingenWerk Nederland (2017): *Greece: Strengthening NGO involvement and capacities around EU 'hotspots' developments. Update on the implementation of the hotspots in Greece and Italy*. Διαθέσιμο σε:

http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/update_report_gcr.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

GCR & Social Change Initiative (2018). *Borderlines of Despair: First-line reception of asylum seekers at the Greek borders*. Διαθέσιμο σε:

<https://www.gcr.gr/index.php/el/news/press-releases-announcements/item/892-nea-ekthesi-tou-esp-gia-tis-synthikes-ypodoxis-sta-synora> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

HRW (2017). *Greece: Refugees with Disabilities Overlooked, Underserved*. Διαθέσιμο σε:

https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/greece0117_brochure_lowres.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Hungarian Helsinki Committee (2017). *Unintended and Unattended*. Διαθέσιμο σε:

<http://www.refworld.org/publisher,HHC,,,59b155744,0.html> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων (2008). Διαθέσιμο σε:

<http://globalsustain.org/el/member/612> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Immigration (2018). *Η πιστοποίηση θυμάτων βασανιστηρίων αποκλειστικό «προνόμιο» του κράτους*; Διαθέσιμο σε:

http://www.immigration.gr/2018/05/blog-post_72.html (Τελευταία είσοδος: 7/6/2018).

IRCT (2018). Διαθέσιμο σε:

<https://irct.org/index.php/who-we-are/about-the-irct> (Τελευταία είσοδος: 28/5/2018).

Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο σε:

https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf (Τελευταία είσοδος: 30/5/2018).

Joint NGO Statement (2017). *Lack of handover plans for the response in Greece puts asylum seekers at risk, NGOs warn*. Διαθέσιμο σε:

<https://www.nrc.no/globalassets/pdf/press/joint-ngo-greece-transition-statement-110717.pdf> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Κανόνες των ΗΕ για την Προστασία των Ανηλίκων που Στερούνται την Ελευθερία τους (Κανόνες της Αβάνα, 1990). Διαθέσιμο σε:

https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/United_Nations_Rules_for_the_Protection_of_Juveniles_Deprived_of_their_Liberty.pdf (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Κανόνες για τη Μεταχείριση των Φυλακισμένων Γυναικών και μη Στερητικά της Ελευθερίας Μέτρα για Γυναίκες Παραβάτες (Κανόνες της Μπανγκόκ, 2010). Διαθέσιμο σε:

<https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2010/res%202010-16.pdf> (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998). Διαθέσιμο σε: https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (Τελευταία είσοδος: 31/4/2018).

Κατευθυντήριες Γραμμές των ΗΕ για την Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων (Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ, 1990). Διαθέσιμο σε:

<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm> (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018)

Κατευθυντήριες Γραμμές για την πολιτική της ΕΕ έναντι Τρίτων Χωρών σχετικά με τα Βασανιστήρια και άλλες Μορφές Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (2001). Διαθέσιμο σε:

https://eeas.europa.eu/delegations/un-geneva/12389/guidelines-eu-policy-towards-third-countries-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading_en (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Κατευθυντήριες Γραμμές και Μέτρα για την Απαγόρευση και την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, της Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας στην Αφρική (Κατευθυντήριες γραμμές του νησιού Ρόμπεν, 2002).

Διαθέσιμο σε: http://www.achpr.org/files/special-mechanisms/cpta/rig_practical_use_book.pdf (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας (2016). Διαθέσιμο σε: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/> (Τελευταία είσοδος: 31/5/2018).

Κώδικας Συμπεριφοράς των Αξιωματούχων Επιβολής του Νόμου (1979). Διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/LawEnforcementOfficials.aspx> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

MSF (2017a). *A dramatic deterioration for asylum seekers on Lesbos*. Διαθέσιμο σε: http://www.msf.org/sites/msf.org/files/msf_lesbos_vulnerability_report1.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

MSF (2017b). *Confronting the mental health emergency on Samos and Lesbos*. Διαθέσιμο σε: https://www.msf.org/sites/msf.org/files/2017_10_mental_health_greece_report_final_low.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

MSF (2017c). *One year on from the EU-Turkey deal: Challenging the EU's alternative facts*. Διαθέσιμο σε: http://www.msf.org/sites/msf.org/files/one_year_on_from_the_eu-turkey_deal.pdf (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

N. 1782/1988. *Κύρωση της Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας*.

N. 4375/2016. *Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού*

Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας», διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις.

Ν. 4540/2018. Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία και άλλες διατάξεις - Τροποποίηση του ν. 4251/2014 (Α' 80) για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2014/66/ΕΕ της 15ης Μαΐου 2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο ενδοεταίρικής μετάθεσης - Τροποποίηση διαδικασιών ασύλου και άλλες διατάξεις.

Οδηγία 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη (2003). Διαθέσιμο σε: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0009> (Τελευταία είσοδος: 31/4/2018).

Οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρίζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (2004). Διαθέσιμο σε: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32004L0083> (Τελευταία είσοδος: 31/4/2018).

Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου της 1ης Δεκεμβρίου 2005 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (2005). Διαθέσιμο σε: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32005L0085> (Τελευταία είσοδος: 31/4/2018).

Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (αναδιατύπωση, 2011). Διαθέσιμο σε:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32011L0095> (Τελευταία είσοδος: 30/4/2018).

Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013 σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιατύπωση, 2013). Διαθέσιμο σε:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32013L0032> (Τελευταία είσοδος: 30/4/2018).

Οδηγία 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013 σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (αναδιατύπωση 2013). Διαθέσιμο σε:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A32013L0033> (Τελευταία είσοδος: 30/4/2018).

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

ΠΔ 220/2007. Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη.

ΠΔ 90/2008. Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές

για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα.

ΠΔ 81/2009. Τροποποίηση Π.Δ. 90/2008 «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα».

ΠΔ 114/2010. Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα».

ΠΔ 116/2012. Τροποποίηση Π.Δ. 114/2010 «Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα».

ΠΔ 113/2013. Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» και άλλες διατάξεις.

ΠΔ 141/2013. Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση και το καθεστώς των αλλοδαπών ή των ανιθαγενών ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας

ΠΔ 167/2014. *Τροποποίηση του Π.Δ. 114/2010 «Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/EK του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα».*

Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων Μορφών Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (2002). Διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx> (Τελευταία είσοδος 29/4/2018).

PRO ASYL & Refugee Support Aegean (2017). *LEGAL NOTE On the living conditions of beneficiaries of international protection in Greece. Rights and effective protection exist only on paper: The precarious existence of beneficiaries of international protection in Greece.* Διαθέσιμο σε: <http://rsaegean.org/wp-content/uploads/2017/06/2017-06-23-Legal-note-RSA-beneficiaries-of-international-protection-in-Greece-1.pdf> (Τελευταία είσοδος: 2/6/2018).

Πρόγραμμα Αποκατάστασης Επιζώντων Βασανιστηρίων *Προμηθέας* (2018). Διαθέσιμο σε: <https://www.gcr.gr/index.php/el/ta-programmata-mas/item/780-programma-apokatastasis-epizonton-vasanistirion-promitheas> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Πρόσθετο Πρωτόκολλο σχετικά με το Καθεστώς των Προσφύγων (*Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης - 1967*). Διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ProtocolStatusOfRefugees.aspx> (Τελευταία είσοδος: 29/4/2018).

Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης για την Προστασία των Θυμάτων των Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων (1977). Διαθέσιμο σε: <https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm> (Τελευταία είσοδος: 29/4/2018).

Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης για την Προστασία των Θυμάτων των μη Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων (1977). Διαθέσιμο σε:

<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm> (Τελευταία είσοδος: 29/4/2018).

Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1955). Διαθέσιμο σε: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36e8.html> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες των ΗΕ για τη Διαχείριση της Δικαιοσύνης των Ανηλίκων (Κανόνες του Πεκίνου, 1985). Διαθέσιμο σε:

<https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/united-nations-standard-minimum-rules-for-the-administration-of-juvenile-justice-the-beijing-rules> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες των ΗΕ για τα μη Στερητικά της Ελευθερίας Μέτρα (Κανόνες του Τόκιο, 1990). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/tokyorules.pdf> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Πρότυποι Ελάχιστοι Κανόνες των ΗΕ για την Αντιμετώπιση των Κρατουμένων, (Κανόνες Nelson Mandela, 2015). Διαθέσιμο σε:

http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Πρωτόκολλο των ΗΕ για την Αποτελεσματική Διερεύνηση και Τεκμηρίωση των Βασανιστηρίων και άλλων Μορφών Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, (Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης, 2004). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

Refugee Support Aegean (2017). *Serious gaps in the care of refugees in Greek hotspots;*

Vulnerability assessment system is breaking down. Διαθέσιμο σε:

<http://rsaagean.org/serious-gaps-in-the-care-of-refugees-in-greek-hotspots-vulnerability-assessment-system-is-breaking-down/> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx> (Τελευταία είσοδος: 4/5/2018).

Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (2006). Διαθέσιμο σε:

http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf
(Τελευταία είσοδος: 4/5/2018).

Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (1979).

Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf> (Τελευταία είσοδος: 4/5/2018).

Σύμβαση της Γενεύης περί Βελτιώσεως της Τύχης των Τραυματιών, Ασθενών και Ναυαγών των κατά Θάλασσαν Ενόπλων Δυνάμεων (1949). Διαθέσιμο σε:

<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm> (Τελευταία είσοδος: 4/5/2018).

Σύμβαση της Γενεύης περί Βελτιώσεως της Τύχης των Τραυματιών και των Ασθενών εις τας εν Εκστρατεία Ενόπλους Δυνάμεις (1949). Διαθέσιμο σε:

<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm> (Τελευταία είσοδος: 4/5/2018).

Σύμβαση της Γενεύης περί Μεταχείρισεως των Αιχμαλώτων Πολέμου (1949). Διαθέσιμο σε:

<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm> (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Σύμβαση της Γενεύης περί Προστασίας των Πολιτών εν Καιρώ Πολέμου (1949). Διαθέσιμο σε:

<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm> (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Σύμβαση της Γενεύης περί του Νομικού Καθεστώτος των Προσφύγων (*Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων- 1951*). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfRefugees.aspx> (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Σύμβαση των ΗΕ κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1984). Διαθέσιμο σε:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx> (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Συνήγορος του Πολίτη (2007). *Ειδική έκθεση «Η προστασία των προσώπων που ζητούν πολιτικό άσυλο στην Ελλάδα: Προβλήματα ερμηνείας & εφαρμογής»*. Διαθέσιμο σε:

https://www.synigoros.gr/resources/eidiki_ekthesi_asulou_24_4.pdf (Τελευταία είσοδος: 3/6/2018).

Συνήγορος του Πολίτη (2011). *Διαπιστώσεις της από 16.11.2010 διενεργηθείσας αυτοψίας του Συνηγόρου του Πολίτη στη Διεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής (Πέτρου Ράλλη 24)*. Διαθέσιμο σε:

https://www.synigoros.gr/resources/8957_2_eggrafostp.pdf (Τελευταία είσοδος: 3/6/2018).

Συνήγορος του Πολίτη (2013). *Επισημάνσεις του Συνηγόρου του Πολίτη για τα κέντρα κράτησης αλλοδαπών*. Διαθέσιμο σε:

<https://www.synigoros.gr/resources/docs/396955.pdf> (Τελευταία είσοδος: 3/6/2018).

Σύνολο Κανόνων για την Προστασία όλων των Ανθρώπων που βρίσκονται υπό οποιαδήποτε Μορφή Κράτησης ή Φυλάκισης (1988). Διαθέσιμο σε:

<https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/body-of-principles-for-the-protection-of-all-persons-under-any-form-of-detention-or-imprisonment> (Τελευταία είσοδος: 1/5/2018).

UN Committee Against Torture (2008). *General Comment 2, Implementation of article 2 by States Parties*. Geneva. Διαθέσιμο σε:

<http://www.refworld.org/docid/47ac78ce2.html> (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

UN Committee against Torture (2012). *General Comment No. 3: Implementation of article 14 by States parties*. Geneva. Διαθέσιμο σε:

<http://www.refworld.org/docid/5437cc274.html> (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

UNHCR (2007). *Advisory Opinion on the Extraterritorial Application of Non-Refoulement Obligations under the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol*. Διαθέσιμο σε:

<http://www.refworld.org/pdfid/45f17a1a4.pdf> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

UNHCR (2013). *Response to Vulnerability in Asylum*. Budapest: United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), Regional Representation for Central Europe. Διαθέσιμο σε: <http://www.refworld.org/docid/56c444004.html> (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

UNHCR (2017). *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures*. Vienna: United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Διαθέσιμο σε:

<http://www.refworld.org/docid/59c8b3be4.html> (Τελευταία είσοδος: 15/5/2018).

UNHCR (2018). *FACT SHEET > Greece / 1-31 January 2018*. Διαθέσιμο σε:

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/62216.pdf> (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

WHO Division of Mental Health & WHO Initiative of Support to People Disabled by Mental Illness (1996). *Psychosocial rehabilitation: a consensus statement*. Geneva: WHO.

Διαθέσιμο σε:

http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/60630/WHO_MNH_MND_96.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Τελευταία είσοδος: 27/5/2018).

WHO Expert Committee on Disability Prevention and Rehabilitation (1981). *Technical Report on Disability Prevention and Rehabilitation, Technical Report Series, no. 668*.

Geneva: WHO. Διαθέσιμο σε:

<http://apps.who.int/iris/handle/10665/40896> (Τελευταία είσοδος: 10/5/2018).

WHO Expert Committee on Medical Rehabilitation (1969). *Second Report, Technical Report Series, no. 419*. Geneva: WHO. Διαθέσιμο σε:

<http://apps.who.int/iris/handle/10665/40738> (Τελευταία είσοδος: 10/5/2018).

World Organization Against Torture (2006). *Seeking Remedies for Torture Victims: A Handbook on the Individual Complaints Procedures of the UN Treaty Bodies*. Geneva: World Organization Against Torture (OMCT). Διαθέσιμο σε:

http://www.omct.org/files/2014/11/22956/v4_web_onusien_en_omc14.pdf (Τελευταία είσοδος: 8/5/2018).

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000). Διαθέσιμο σε:

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (Τελευταία είσοδος: 5/5/2018).

Ψήφισμα του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων 22/11 (2013): Βασανιστήρια και άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία: Η Αποκατάσταση των Θυμάτων Βασανιστηρίων. Διαθέσιμο σε:

http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/22/L.11/Rev.1 (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).

Ψήφισμα 31/26 του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2016): Βασανιστήρια και άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία: Προστασία κατά των Βασανιστηρίων κατά τη Διάρκεια της Αστυνομικής Κράτησης και της Προσωρινής Κράτησης. Διαθέσιμο σε:

<https://documents-dds->

[ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G16/061/76/PDF/G1606176.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G16/061/76/PDF/G1606176.pdf?OpenElement) (Τελευταία είσοδος: 2/5/2018).